

***Rozpoznanie sytuacji młodych osób
nieuczących się, nieszkolących
i niepracujących w „nowej normalności”
(2020–2024)***

Kraków 2024

Raport dofinansowano ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II” w ramach projektu pt. „Wspólnie na rzecz wypracowania nowoczesnych metod aktywizacji zawodowej młodzieży” (nr projektu NdS – II/SP/0083/2024/01), kwota dofinansowania i całkowita wartość projektu: 1 050 000,00 zł

Krywul–Albańska, M., Szast, M., Liszka, D. (2024). *Rozpoznanie sytuacji młodych osób nieuczących się, nie szkolących i niepracujących w „nowej normalności” (2020–2024): Raport typu "desk research"*. D. Liszka i M. Krywul–Albańska (red.).
Do pobrania: <https://neet.uken.krakow.pl/produkty/>

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
Definicje wyjściowe	5
1. Metodologia i cele badania	10
2. Programy dotacyjne i ich beneficjenci wspierający aktywizację zawodową młodych dorosłych NEET w Polsce w latach 2020–2024	12
2.1. Programy operacyjne finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego 2014–2020	13
2.2. Programy operacyjne finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego Plus 2021–2027 (EFS+)	18
3. Skala oraz struktura zjawiska w badaniach i statystyce urzędowej	25
4. Wpływ pandemii COVID–19 oraz działań wojennych w Ukrainie na młodych Polaków	28
4.1. Wpływ pandemii COVID–19 na życie młodych Polaków	28
4.1.1. Osoby młode na rynku pracy	37
4.1.2. Młodzi bezrobotni, w tym w kategorii NEET	41
4.1.3. Wpływ pandemii na sytuację Polek	46
4.2. Wpływ działań wojennych w Ukrainie (od 2022 r.) na zdrowie młodych Polaków	48
5. Dobre praktyki dotyczące aktywizacji zawodowej młodych NEET w Unii Europejskiej	51
5.1. Streetworking	53
6. Wnioski, inspiracje i zalecenia	56
6.1. Inspiracje do formułowania nowych problemów badawczych i stawiania hipotez badawczych	57
6.2. Zalecenia dotyczące dalszych badań jakościowych	59
Słownik skrótów i terminów	61
Bibliografia	63
Spis tabel	71
Spis wykresów	71

WSTĘP

DAMIAN LISZKA

Populacja młodych osób w statusie NEET (ang. *Not in Employment, Education or Training*), czyli młodych ludzi nieuczestniczących ani w rynku pracy, ani w edukacji czy szkoleniach, stała się przedmiotem zainteresowania badaczy w Wielkiej Brytanii już w latach 90. Dopiero jednak po kryzysie ekonomicznym w 2008 r. problem ten został zauważony także na szerszym forum europejskim. Wówczas gwałtowny wzrost bezrobocia wśród młodych wywołał debatę nad potrzebą interwencji społecznych i politycznych. Zaczęły pojawiać się publikacje i raporty analizujące status NEET, jednak często towarzyszyły im negatywne stereotypy, utożsamiające tę grupę z wykluczeniem społecznym, brakiem ambicji i uzależnieniami. W polskim dyskursie publicznym i naukowym populacja NEET była przedstawiana jako „pokolenie >>ani–ani<<” czy nawet jako swoista „podklasa społeczna”.

Kolejny wzrost uwagi wokół fenomenu NEET można zanotować w okresie pandemii COVID–19, która spowodowała globalny szok gospodarczy i społeczny. Młodsze pokolenie zmagало się z utratą poczucia bezpieczeństwa, niezależności i zdolności do poruszania się, a niepewność wynikająca z pandemii wprowadziła terminy takie jak „pokolenie koronawirusa” oraz „pokolenie lockdownu”. Problemy wśród osób młodych nasiliły się także po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny na Ukrainie w 2022 roku, która wzbudziła w polskich młodych ludziach obawy o przyszłość, bezpieczeństwo oraz stabilność ekonomiczną i społeczną. Badania przeprowadzone w 2023 roku (Gambin i in.) wykazały, że młodzi dorośli w Polsce nadal odczuwają silny lęk związany z skutkami wojny, co, w połączeniu z wcześniejszymi kryzysami, zwiększa ryzyko popadnięcia w status NEET.

Niniejszy dokument stanowi raport z analizy typu *desk research* sporządzony w ramach projektu pn. „Wspólnie na rzecz wypracowania nowoczesnych metod aktywizacji zawodowej młodzieży” (zwanego dalej „projektem”). Projekt realizowany jest w okresie od 11 marca 2024 r. do 11 marca 2027 r. w ramach Instytutu Socjologii Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Raport stanowi pierwszy produkt projektu, który powstał po przeprowadzeniu analizy dostępnych źródeł zastanych dotyczących sytuacji i wsparcia instytucjonalnego osób młodych będących w kategorii NEET. W badaniach skupiono się w szczególności na sytuacji tejże grupy osób młodych w latach 2020–2024.

Struktura dokumentu została podzielona na rozdziały, które zasadniczo odpowiadają głównym celom badania (patrz rozdział 1. Cele i metodologia badania).

Po wstępie i zdefiniowaniu kluczowych pojęć użytych w dokumencie, zasadniczą część raportu otwiera rozdział poświęcony celom badania i metodologii.

Rozdział drugi przedstawia programy dotacyjne oraz ich beneficjentów wspierających aktywizację zawodową młodych dorosłych z grupy NEET w Polsce w latach 2020–2024, obejmując zarówno końcową fazę perspektywy finansowej Europejskiego Funduszu Społecznego 2014–2020, jak i nową perspektywę Europejskiego Funduszu Społecznego Plus 2021–2027.

Rozdział trzeci ukazuje skalę i strukturę zjawiska NEET w Polsce na tle Unii Europejskiej, wskazując na długookresowy spadek udziału młodych osób w wieku 15–34 lata w tej kategorii, z krótkotrwałym wzrostem w okresie pandemii COVID–19.

Rozdział czwarty analizuje wpływ pandemii COVID-19 oraz pełnoskalowych działań wojennych w Ukrainie (od roku 2022) na sytuację młodych Polaków, ze szczególnym uwzględnieniem ich funkcjonowania na rynku pracy, poziomu bezrobocia i przynależności do kategorii NEET, a także zróżnicowanych konsekwencji tych kryzysów dla kobiet i mężczyzn.

Rozdział piąty prezentuje dobre praktyki w zakresie aktywizacji zawodowej młodych dorosłych osób w kategorii NEET w Unii Europejskiej, podkreślając znaczenie kompleksowych i zintegrowanych form wsparcia. Szczególną uwagę poświęcono metodom *outreach*, w tym *streetworking*, która to metoda zostaje szczegółowo opisana w tymże rozdziale.

Rozdział szósty podsumowuje wnioski dotyczące sytuacji młodych dorosłych, zwłaszcza w statusie NEET. W jego pierwszej części zaakcentowano inspiracje do formułowania nowych problemów i hipotez badawczych, natomiast w kolejnej części zawarto zalecenia dotyczące dalszych badań jakościowych, jakie planowane są w kolejnym etapie realizacji projektu.

Całość raportu uzupełniają spisy tabel i wykresów oraz przywołanie użytych skrótów, które ułatwiają odnalezienie szczegółowych danych w tekście.

Definicje wyjściowe

Kluczowe pojęcia użyte w raporcie:

Agencje zatrudnienia – instytucje rynku pracy realizujące zadania określone w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2004 nr 99 poz. 1001). Podmioty te – posiadające wpis do rejestru agencji zatrudnienia – uprawnione są do świadczenia usług w zakresie pośrednictwa pracy, pośrednictwa do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych, poradnictwa zawodowego, doradztwa personalnego lub pracy tymczasowej¹.

Aktywizacja zawodowa – ogół działań, jakie podejmowane są przez różne instytucje i podmioty, których celem jest pomoc w znalezieniu pracy.

Beneficjent (rozumiany jako realizator projektu) – strona umowy o dofinansowanie projektu występująca jako lider projektu lub inny podmiot upoważniony do ponoszenia wydatków².

Beneficjent ostateczny (zamiennie „uczestnik projektu”) – to osoba, instytucja lub grupa społeczna, do której trafiają środki publiczne na podstawie umowy o dofinansowanie. Beneficjenci ostateczni korzystają bezpośrednio z wdrażanej pomocy i środków finansowych na przykład poprzez udział w szkoleniach i kursach organizowanych przez beneficjentów³.

Bezrobotny niezarejestrowany – osoba bezrobotna, która nie widnieje w rejestrach Powiatowych Urzędów Pracy.

¹ Urząd Pracy m.st. Warszawy. (brak daty). *FAQ: Czym się zajmują agencje zatrudnienia?* <https://warszawa.praca.gov.pl/-/920898-czym-sie-zajmuja-agencje-zatrudnienia> (data dostępu: 01.06.2024).

² Minister Funduszy i Polityki Regionalnej. (2022). *Wytyczne dotyczące kwalifikowalności wydatków na lata 2021-2027*. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/112343/Wytyczne_dotyczace_kwalifikowalnosci_2021_2027.pdf (data dostępu: 01.06.2024).

³ Trocki, M. (red.) (2015). *Zarządzanie projektem europejskim*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Dobra praktyka – projekty, inicjatywy lub zadania w ramach projektów lub inicjatyw, które przyniosły konkretne, pozytywne wyniki w postaci poprawy sytuacji uczestników na rynku pracy lub też zniwelowania barier i problemów, z jakimi mierzyli się uczestnicy projektów lub inicjatyw. Dobre praktyki są możliwe do zastosowania w podobnych warunkach w innym miejscu lub przez inne podmioty⁴.

Dobrostan psychiczny – efekt poznawczej i emocjonalnej oceny własnego życia, na którą składają się wysoki poziom spełnienia i satysfakcji życiowej⁵.

Doradztwo zawodowe – działanie, w ramach którego doradca zawodowy wspiera i ukierunkowuje klienta w dokonywaniu przez niego wyborów edukacyjno–zawodowych.

Edukacja – wiąże się z pojęciem systemu edukacyjnego jako całokształtu programów i odnosi się do sposobu realizacji toku nauczania na poszczególnych etapach edukacji.

Grupa docelowa – osoby lub podmioty, do których skierowano projekt⁶.

Indywidualny Plan Działania – plan działań obejmujący podstawowe usługi rynku pracy wspierane instrumentami rynku pracy w celu zatrudnienia bezrobotnego⁷.

Instytucje rynku pracy – publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy, agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe oraz instytucje dialogu społecznego i partnerstwa lokalnego partycypujące w zakresie zatrudnienia⁸.

Integracja społeczna – stan zorganizowania, zespolenia i zharmonizowania różnorodnych elementów tworzących zbiorowość społeczną, odnoszący się do sfery norm, wartości, działań oraz łączności pomiędzy jednostkami i grupami społecznymi⁹.

Jednostki samorządu terytorialnego – trójstopniowa struktura samorządu terytorialnego w Polsce składająca się z samorządu gminnego, samorządu powiatowego oraz samorządu województwa. Na podstawie artykułu 163 Konstytucji RP samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych¹⁰.

⁴ Bednarek, M. (2007). *Doskonalenie systemów zarządzania: nowa droga do przedsiębiorstwa lean*. Difin, Warszawa.

⁵ Nieśkiewicz, Z. (2016). Dobrostan psychiczny i jego rola w życiu człowieka. *Studia Krytyczne*, nr 3, s. 139–151.

⁶ *Instrukcja wypełniania wniosku o dofinansowanie projektu z EFS+ w ramach programu Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021–2027*.

https://fundusze.malopolska.pl/sites/default/files/2023/05/1263/Zalacznik%20nr%205_Instrukcja%20wypelniania%20wniosku.pdf, s. 20 (data dostępu: 01.06.2024).

⁷ *Słowniczek pojęć i skrótowców. Załącznik nr 2 do Szczegółowego Opisu Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2021–2027*.

<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/132707/zal2.pdf>, s. 4 (data dostępu: 01.06.2024).

⁸ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2020). *Instytucje rynku pracy*.

<https://archiwum.mrips.gov.pl/praca/instytucje-rynku-pracy/> (data dostępu: 01.06.2024).

⁹ PWN. (brak daty). *Integracja społeczna*. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/integracja-spooleczna;3915018.html> (data dostępu: 01.06.2024).

¹⁰ Głębiowska, A. i Zientarski, P. B. (red.). (2016). *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego – uwarunkowania prawne i społeczne*. Warszawa: Kancelaria Senatu, s. 5.

Kapitał ludzki – istota pojęcia wypływa z połączenia terminu kapitał (zasoby) wraz z cechami przypisanymi jednostkom (umiejętności, wiedza, kwalifikacje) jakie one zdobywają na przestrzeni czasu¹¹.

Kompetencja – wyodrębniony zestaw efektów uczenia się lub kształcenia¹².

Kwalifikacja – formalny wynik oceny i walidacji uzyskiwany w sytuacji, gdy właściwy organ uznaje, że dana osoba osiągnęła efekty uczenia się spełniające określone standardy¹³.

Minimalne wynagrodzenie – wynagrodzenie, o którym mowa w ustawie z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz. U. z 2020 r. poz. 2207, z późn. zm.) oraz wydawanym na podstawie tej ustawy rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej.

Nierówności społeczne – występujące w społeczeństwie różnice między ludźmi m.in. pod względem dochodu, zamożności, prestiżu i władzy.

Organizacje pozarządowe (zamiennie „NGO” lub „trzeci sektor”) – organizacje zdefiniowane w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873) funkcjonujące jako osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku, w tym fundacje i stowarzyszenia, z wyłączeniem m.in. partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne.

Osoba bezrobotna – osoba bez zatrudnienia, która aktywnie go poszukuje.

Osoba bierna zawodowo – osoba bez zatrudnienia, która nie poszukuje pracy.

Osoba młoda (zamiennie „młody dorosły” lub „młoda osoba dorosła”) – osoba, która jest w wieku 18–34 lata (będąc osobą nieobjętą obowiązkiem szkolnym w Polsce).

Osoba w kategorii NEET – osoba, która:

- nie pracowała, nie uczyła się i nie szkoliła co najmniej w okresie 4 tygodni przed dniem badania oraz
- nie pracuje odpłatnie (w tym nie pracuje w szarej strefie, lecz może czerpać korzyści finansowe z działalności nielegalnej, gier hazardowych [w tym *on-line*], inwestowania, etc.), nie uczy się (zarówno formalnie, jak i pozaformalnie) i nie szkoli się w formach instytucjonalnych (jednak może uczestniczyć w zajęciach i kursach nieformalnych [*informal*], tj. pozainstytucjonalnych, np. opartych na nauce *peer-to-peer*, mentoringu, samokształceniu z użyciem np. filmików internetowych, gier, podcastów,

¹¹ Szast, M. (2018). *Kapitał ludzki migrantów polskich w Irlandii - ujęcie teoretyczne i badawcze*. Zeszyty Naukowe Podkarpackiej Szkoły Wyższej, nr 14, s. 107-115.

¹² RPO Województwo Opolskie. (brak daty). *Załącznik nr 1. Słownik głównych pojęć*. https://rpo.opolskie.pl/wp-content/uploads/2015/11/S%C5%82ownik-gl%C3%B3wnych-poj%C4%99%C4%87_wersja-1.1.pdf, s. 16 (data dostępu: 01.06.2024).

¹³ RPO Województwo Opolskie. (brak daty). *Załącznik nr 1. Słownik głównych pojęć*. https://rpo.opolskie.pl/wp-content/uploads/2015/11/S%C5%82ownik-gl%C3%B3wnych-poj%C4%99%C4%87_wersja-1.1.pdf, s. 16 (data dostępu: 01.06.2024).

social media, udziału w konferencjach i seminariach, kołach dyskusyjnych i hobbystycznych, etc.)¹⁴.

Partnerzy społeczni – reprezentatywne organizacje pracodawców i pracowników w rozumieniu ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o Trójstronnej Komisji do Spraw Społeczno-Gospodarczych i wojewódzkich komisjach dialogu społecznego (Dz. U. Nr 100, poz. 1080, z późn. zm.) oraz branżowe i regionalne organizacje pracodawców i pracowników w rozumieniu ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o organizacjach pracodawców (Dz. U. Nr 55, poz. 235, z późn. zm.), ustawy z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (Dz. U. z 2002 r. Nr 112, poz. 979, z późn. zm.) i ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych (Dz. U. z 2014 r. poz. 167).

Podmiot (zamiennie „instytucja” lub „organizacja”) – osoba fizyczna lub prawna prowadząca na własny rachunek działalność gospodarczą, statutową lub ustawową, obejmująca jednostki: publiczne (państwowe lub samorządowe, m.in. MRPiPS, WUPy, PUPy, OHPy, GOPSy, MOPSy), pozarządowe (m.in. fundacje, stowarzyszenia, kluby, koła, komitety, spółdzielnie socjalne, spółki działające nie dla zysku, związki zawodowe, federacje i konfederacje pracodawców, izby gospodarcze, izby rzemieślnicze, koła gospodyń wiejskich), komercyjne (m.in. osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, firmy działające dla zysku, komercyjne firmy szkoleniowe i agencje zatrudnienia, etc.).

Pośrednictwo pracy – udzielanie pomocy bezrobotnym i poszukującym pracy w uzyskaniu odpowiedniego zatrudnienia oraz pomoc pracodawcom w pozyskaniu pracowników o poszukiwanych kwalifikacjach zawodowych¹⁵.

Praca socjalna – praca, o której mowa w art. 6 ust. 12 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593) stanowi działalność zawodową mającą na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi.

Projekt (zamiennie „inicjatywa”) – zorganizowany ciąg działań ludzkich, zmierzający do osiągnięcia założonego wyniku (np. do aktywizacji zawodowej klienta NEET), zawarty w skończonym przedziale czasu.

Przedsiębiorca – polski system prawa nie wykazuje wprost jednolitej definicji przedsiębiorcy, jednakże zapisy traktujące o przedsiębiorcach zawierają ustawy szczegółowe, np. art. 2 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. 1993 Nr 47 poz. 211) określając: „przedsiębiorcami, w rozumieniu ustawy, są osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, które prowadząc, chociażby ubocznie, działalność zarobkową lub zawodową uczestniczą w działalności gospodarczej”.

¹⁴ Definicję opracował dr Damian Liszka. Jest ona doprecyzowaniem definicji osoby młodej w statusie NEET przyjętej w Programie Operacyjnym Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: „Osoba młoda w wieku 15-29 lat, która spełnia łącznie trzy warunki, czyli nie pracuje (tj. jest bezrobotna lub bierna zawodowo), nie kształci się (tj. nie uczestniczy w kształceniu formalnym w trybie stacjonarnym albo zaniadbuje obowiązek szkolny lub nauki) ani nie szkoli (tj. nie uczestniczy w pozaszkolnych zajęciach mających na celu uzyskanie, uzupełnienie lub doskonalenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych lub ogólnych, potrzebnych do wykonywania pracy; w procesie oceny czy dana osoba się nie szkoli, a co za tym idzie kwalifikuje się do kategorii NEET, należy zweryfikować czy brała ona udział w tego typu formie aktywizacji, finansowanej ze środków publicznych, w okresie ostatnich 4 tygodni)” (PO WER 2014-2020, 2022, s. 54).

¹⁵ Powiatowy Urząd Pracy w Czarnkowie. (2010). *Pośrednictwo pracy definicja*. <https://www.bip.pupczarnkow.pl/132.posrednictwo-pracy> (data dostępu: 01.06.2024).

Przedsiębiorstwo – podmiot prowadzący działalność gospodarczą bez względu na jego formę prawną. Do podmiotu prowadzącego działalność zalicza się również przedsiębiorstwo spółdzielcze i przedsiębiorstwo ekonomii społecznej. Wyróżnia się mikroprzedsiębiorstwa, małe przedsiębiorstwa, średnie przedsiębiorstwa i duże przedsiębiorstwa¹⁶.

Rynek pracy – całokształt zagadnień związanych z kształtowaniem podaży pracy i popytu na pracę. Na rynku pracy mają miejsce transakcje kupna pracy, czyli angażowania pracowników oraz transakcje sprzedaży pracy¹⁷.

Samozatrudnienie (ang. *self-employment*) – oznacza pracę na własny rachunek lub działalność na własny rachunek¹⁸.

Struktura wieku – podział ludności ze względu na wiek.

System oświaty – termin określający polską strukturę organizacyjną edukacji, która obejmuje oświatę w obszarze czterech układów: szkolnym (od przedszkoli do szkół wyższych), pozaszkolnym (wszystkie instytucje prowadzące w mniejszym lub większym zakresie działalność oświatową i wychowawczą), rodzinnym, a także układ kształcenia poszkolnego.

Szkolenie – pojęcie węższe niż edukacja, oznacza bowiem kształcenie umiejętności i nauczanie wiedzy związanej z konkretną branżą lub zawodem, w którym student lub pracownik chce uczestniczyć. Szkolenie jest zatem konkretnym narzędziem służącym wykształceniu u odbiorcy określonych kompetencji lub umiejętności. Wyróżnia się szkolenia zawodowe oraz techniczne.

Unia Europejska – gospodarczo–polityczny związek 27 demokratycznych państw europejskich. Unia powstała w dniu 1 listopada 1993 roku na mocy podpisanego dnia 7 lutego 1992 traktatu z Maastricht jako efekt wieloletniego procesu integracji politycznej, gospodarczej i społecznej państw członkowskich¹⁹.

Wykluczenie społeczne – brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich²⁰.

Zatrudnienie – jakakolwiek działalność polegającą na wytwarzaniu towarów lub świadczeniu usług za wynagrodzeniem lub zyskiem (Petrescu, 2020, s. 17).

¹⁶ RPO Województwo Opolskie. (brak daty). *Załącznik nr 1. Słownik głównych pojęć*. https://rpo.opolskie.pl/wp-content/uploads/2015/11/S%C5%82ownik-gl%C3%B3wnych-poj%C4%99%C4%87_wersja-1.1.pdf, s. 2 (data dostępu: 01.06.2024).

¹⁷ Encyklopedia Zarządzania. (brak daty). *Rynek pracy*. https://mfiles.pl/pl/index.php/Rynek_pracy (data dostępu: 01.06.2024).

¹⁸ Drozdowski, R., Matczak, P. (2004). *Samozatrudnienie*. <https://www.parp.gov.pl/publikacje/publication/samozatrudnienie> (data dostępu: 01.06.2024).

¹⁹ European Commission Directorate-General for Communication. (2022). *Unia Europejska – Czym jest i czym się zajmuje?* Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/pl/> (data dostępu: 01.06.2024).

²⁰ Portal Funduszy Europejskich. (brak daty). *Słownik*. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/slownik/#Wykonawcaprojektu> (data dostępu: 01.06.2024).

1. METODOLOGIA I CELE BADANIA

DAMIAN LISZKA

Badanie *desk research* lub analiza „za biurkiem” to technika badań społecznych polegająca na szczegółowej analizie istniejących i dostępnych danych. Dane do analizy mogą pochodzić z takich źródeł jak: literatura (w tym raporty, analizy, publikacje naukowe), gotowe opracowania, przegląd dotychczas przeprowadzonych badań, przegląd statystyk (np. EUROSTAT, GUS). Określa się je zatem mianem badań wtórnych, gdyż nie są związane z pozyskiwaniem nowych informacji, lecz polegają na porządkowaniu, przetwarzaniu i analizie wcześniej zebranych danych badawczych, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, obejmując tym samym proces przetwarzania danych w celu uzyskania przydatnych informacji i wniosków (Makowska i Boguszewski, 2013).

Analizą objęto źródła pisane (artykuły i opracowania naukowe oraz raporty i analizy tworzone na potrzeby instytucji rynku pracy), dane statystyczne oraz strony internetowe z opisem inicjatyw prowadzonych w latach 2020–2024 na rzecz młodych osób w kategorii NEET w Polsce. Aby przedstawić sytuację polskich młodych NEET w szerszym kontekście, przeanalizowano również źródła i dane statystyczne odnoszące się do sytuacji osób młodych w Unii Europejskiej.

Szczególną uwagę w trakcie analizy zwrócono na badanie wpływu zdarzeń nagłych i nieprzewidywalnych, których osoby młode nie doświadczały uprzednio. Takimi zdarzeniami było: 1) wprowadzenie stanu epidemii COVID–19 w Polsce i obostrzeń z nim związanych w okresie od 20 marca 2020 r. do 16 maja 2022 r. oraz 2) wybuch pełnoskalowego konfliktu zbrojnego w Ukrainie w lutym 2022 roku, który wciąż trwa w trakcie opracowania niniejszego dokumentu.

Eurofound (2021) wskazuje, że młodzi dorośli najbardziej ucierpieli podczas kryzysu związanego z COVID–19. 12% z nich straciło pracę, a prawie 2/3 przejawiało symptomy depresyjne. Dobrostan psychiczny i samoocena były również niższe w porównaniu do starszych grup. W szczególnej sytuacji znaleźli się ludzie będący uprzednio lub też na skutek globalnego kryzysu w statusie „NEET”, będąc grupą narażoną na zagrożenie długotrwałym wykluczeniem z rynku pracy i systemu edukacji. Im dłużej młoda osoba pozostaje bezrobotna, tym mniejsze ma szanse na znalezienie pracy. Wzrasta ryzyko jej przejścia w tzw. „długotrwałe bezrobocie” i ryzyko stałego wykluczenia. Taka sytuacja z kolei powoduje zwiększenie nakładów finansowych nie tylko rodziny młodej osoby, ale i państwa. Eurofound (2012) podjął próby wyliczenia do jakiej potencjalnej straty dla budżetu państwa przyczyniają się młode osoby niepracujące i nieuczące się dla Unii Europejskiej (UE) i 26–ciu państw członkowskich. Obliczona strata dla całej UE w roku 2008 wynosiła 119,2 mld euro (1% Produktu Krajowego Brutto [PKB]), a dla Polski – 5,38 mld euro, czyli 1.48% PKB.

Raport niniejszy ma na celu:

- ustalenie, czy w latach 2020–2024 nastąpiła zmiana profilu klienta NEET;
- ukazanie zakresu pomocy instytucjonalnej świadczonej poprzez polskie podmioty na rzecz osób młodych NEET w latach 2020–2024 oraz wskazanie programów grantowych skierowanych na wsparcie tychże beneficjentów ostatecznych;

- ukazanie wpływu pandemii COVID–19 i obostrzeń z nią związanych oraz działań wojennych rozpoczętych w lutym 2022 r. w Ukrainie na sytuację młodych Polaków na rynku pracy, ich zdrowie i dobrostan psychiczny;
- weryfikację, czy w latach 2020–2024 nie doszło do powstania skali nierówności społecznych pomiędzy poszczególnymi grupami osób młodych oraz analizę sytuacji grup szczególnie zagrożonych;
- ukazanie przykładowych dobrych praktyk dotyczących aktywizacji zawodowej młodych NEET w Unii Europejskiej (od roku 2020) oraz przybliżenie metody tzw. „*streetworkingu*”.

Opracowanie wspomnianej analizy stanowi niezbędny element procesu badawczego, gdyż pozwala na wnikliwe rozeznanie w poruszanych zagadnieniach, a nade wszystko przedstawione w niej wnioski i zalecenia stanowią inspirację na rzecz doprecyzowania problematyki i narzędzi tworzonych w ramach kolejnego etapu projektu, obejmującego badania jakościowe, umożliwiając wyciągnięcie konstruktywnych wniosków na etapie operacjonalizacji przedsięwzięcia.

2. PROGRAMY DOTACYJNE I ICH BENEFICJENCI WSPIERAJĄCY AKTYWIZACJĘ ZAWODOWĄ MŁODYCH DOROSŁYCH NEET W POLSCE W LATACH 2020–2024

DAMIAN LISZKA, MATEUSZ SZAST

Niniejszy, drugi rozdział raportu zawiera skondensowane informacje dotyczące głównych programów grantowych docelowo wspierających aktywizację zawodową osób młodych w statusie NEET w Polsce. W rozdziale zawarto ponadto informacje na temat beneficjentów programów grantowych wspierających aktywizację zawodową młodych członków społeczności NEET w kraju, obejmujących: podmioty publiczne (państwowe lub samorządowe), organizacje trzeciego sektora, firmy komercyjne (m.in. podmioty realizujące projekty grantowe, komercyjne firmy szkoleniowe i agencje zatrudnienia).

Do omawianych programów należą:

- Programy współfinansowane przez UE w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego 2014–2020 (EFS), w tym:
 - Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020 (PO WER), w ramach którego wspierano m.in. młodzież oraz młodych dorosłych w wieku do 30 r. ż. W obrębie działania nr 1.1 (poddziałania o numerach: 1.1.1, 1.2.1, 1.3.1, 1.3.2), a także działań nr 1.4 i nr 1.5 (z uwzględnieniem poddziałań 1.5.1 i 1.5.2). Opisano również działania nr 2.7 oraz nr 4.2. Niektóre z nich zostały przeznaczone wyłącznie dla grupy docelowej NEET do 30 roku życia, natomiast pozostałe dedykowano innym grupom, a osoby z kategorii NEET mogły do nich przystąpić tylko wtedy, gdy spełniały pozostałe kryteria kwalifikacji (jako np. osoby z niepełnosprawnościami, zagrożone wykluczeniem społecznym itp.) oraz
 - Regionalne Programy Operacyjne 2014–2020 (RPO) wspierające m.in. osoby bezrobotne i bierne zawodowo w wieku powyżej 30 roku życia. Jako przykładowy RPO z perspektywy finansowej UE na lata 2014–2020 zaprezentowany zostanie program RPO Województwa Podkarpackiego 2014–2020 (RPO WP), ze szczególnym uwzględnieniem działań o numerach 7.1, 7.2, 8.1, 8.2, 8.7, 8.10, które skierowane były do innych grup docelowych, a osoby w statusie NEET mogły z nich skorzystać tylko wtedy, gdy spełniały pozostałe kryteria kwalifikacji.
- Programy grantowe obecnej perspektywy finansowej UE współfinansowane w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego Plus 2021–2027 (EFS+), w tym:
 - Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027 (FERS). Osoby NEET zniknęły całkowicie z grup docelowych FERS, programu, który zastąpił poprzedni PO WER realizowany w latach 2014–2020. Obecnie występują jedynie działania skierowane do innych grup docelowych, a osoba NEET może do nich przystąpić, o ile przynależy do tychże grup, m.in. FERS nr 01.09 (wszyscy dorośli), FERS nr 03.04 i nr 03.05 (osoby z niepełnosprawnościami), nr 04.01 (bezrobotni), nr 04.08 (więźniowie).
 - W ramach obecnej perspektywy UE 2021–2027 wdrażanych jest również 16 programów regionalnych. Jako przykładowe programy regionalne zaprezentowane zostaną: Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027 (FEPK) (działania o numerach 07.01, 07.02, 07.03, 07.14, 07.15, 07.17, 08.04 – dedykowane innym niż NEET grupom docelowym), Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027 (FEMA) (działanie nr 06.02 jako jedyne skierowane jest do młodych NEET, chociaż równocześnie także do innych grup docelowych

obejmujących osoby do 25 roku życia, gdyż NEET mają stanowić minimum 11% wszystkich beneficjentów ostatecznych; z kolei działania FEMA o numerach 06.01, 06.04, 07.04, 07.05, 08.01, 08.04 zostały przeznaczone dla innych grup beneficjentów ostatecznych, takich jak: bezrobotni, bierni zawodowo, osoby dorosłe, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, obcokrajowcy itp.). W tym ujęciu jednostki w statusie NEET niemal zniknęły z grup docelowych. Ostatnim przedstawionym przykładem będzie program Fundusze Europejskie dla Pomorza Zachodniego 2021–2027 (FEPZ), w którym działania o numerach 06.01, 06.02, 06.03, 06.12, 06.13, 06.14, 06.17 uwzględniają pośrednio analizowaną grupę docelową, jednak są skierowane do innych grup beneficjentów ostatecznych.

2.1. Programy operacyjne finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego 2014–2020

Liczne programy i fundusze celowe realizowane na poziomie krajowym, jak i całej UE stawiają sobie za cel szeroko pojętą pomoc grupom tego wymagającym. Programy te i fundusze wychodziły także naprzeciw młodzieży i młodym dorosłym, wspierając aktywizację zawodową osób NEET. Zadania oscylują wokół aktywizacji zawodowej, aktywności edukacyjnej, integracji społecznej lub stymulowania do samorozwoju, aby zniwelować nierówności i marginalizację społeczną grupy NEET.

Jednym z pierwszych funduszy działających na rzecz poprawy sytuacji osób młodych na rynku pracy był Europejski Fundusz Społeczny (EFS). Został on utworzony w 1957 roku na mocy traktatów rzymskich w celu poprawy jakości i dostępności miejsc pracy oraz umożliwienia zatrudnienia w krajach członkowskich UE. Z jednej strony EFS zakładał aktywizację zawodową i rozwój zasobów ludzkich, z drugiej – wspierał przedsiębiorczość i rozwój inicjatyw gospodarczych (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, 2020). W samej perspektywie finansowej UE 2014–2020 przyznano Polsce 13,2 mld euro w ramach EFS. Zostały one wykorzystane w dwóch płaszczyznach działania: krajowej i regionalnej.

Na poziomie krajowym, w którym państwo miało do wykorzystania 4,4 mld euro, powstał PO WER w celu zapewnienia m.in. spójnej, jednolitej i efektywnej oferty aktywizacji edukacyjno–zawodowej polskiej młodzieży i młodych osób dorosłych. W trakcie realizacji przedsięwzięcia uwzględniono europejską „Inicjatywę na rzecz zatrudnienia ludzi młodych”. Program zawierał kompleksowy schemat wsparcia w zakresie zatrudnienia, włączenia społecznego jednostek wykluczonych, edukacji, szkolnictwa wyższego, zdrowia (PARP, brak daty). Dofinansowanie mogły pozyskać wszystkie województwa w Polsce.

Jeden z kluczowych celów programu zakładał zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych, do 29 roku życia, zwłaszcza osób bez pracy, bezrobotnych lub biernych zawodowo, które nie uczestniczyły w kształceniu i szkoleniu (NEET), a także możliwość zdobywania i doskonalenia przez wspomnianą grupę docelową umiejętności społecznych (kompetencji miękkich) istotnych na rynku pracy (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, 2018).

Młodzież i osoby młode NEET wspierano głównie w ramach działania nr 1.1 „Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy” (zwłaszcza w poddziałaniach o numerach: 1.1.1, 1.2.1, 1.3.1, 1.3.2), a także w działaniach o numerach: 1.4 „Młodzież solidarna w działaniu” i nr 1.5 „Rozwój potencjału zawodowego

osób z niepełnosprawnościami” (zwłaszcza w poddziałaniach o numerach 1.5.1 i 1.5.2). W ramach wspomnianych poddziałań zmieniają się głównie beneficjenci oraz pośrednicy w zakresie realizacji poszczególnych celów. W poddziałaniu 1.1.1 beneficjentem były Powiatowe Urzędy Pracy (PUP). W poddziałaniu 1.2.1, w zależności od rodzaju realizowanego typu projektu, uwzględniono m.in. podmioty pozarządowe, agencje zatrudniania, instytucje rynkowe, uczelnie i szkoły wyższe bądź PUP, natomiast w poddziałaniu 1.2.2 wymieniono instytucje rynku pracy zgodnie z art. 6 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, takie jak np. publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy (OHP), agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe. Kolejno w poddziałaniu 1.3.1 beneficjentów wyłaniano w trybie pozakonkursowym. Mogły nimi być OHP, a w trybie konkursowym np. publiczne służby zatrudnienia, młodzieżowe ośrodki wychowawcze lub domy samotnej matki. W poddziałaniu 1.3.2 wnioskodawcą mogły być również OHP. W działaniach 1.4 beneficjentami mogły stać się np. organizacje pozarządowe i podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, federacje lub związki organizacji pozarządowych. W przypadku poddziałań 1.5.1 beneficjentem mogły być organizacje pozarządowe, podmioty specjalizujące się w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami, a w poddziałaniu 1.5.2 pracodawcy, którzy planowali zatrudnić osoby z niepełnosprawnościami lub którzy już zatrudniają takie osoby.

W ramach działań 1.1–1.5 odnoszących się do aktywizacji zawodowej młodych dorosłych, zastosowano szereg instrumentów i usług rynku pracy. Wszystkie proponowane działania kładły szczególny nacisk na konieczność kompleksowego i zindywidualizowanego wsparcia oraz aktywizację beneficjentów ostatecznych na polu zawodowym lub edukacyjnym. Niemniej jednak regulaminy konkursów ogłaszanych w ramach działania 1.1 ograniczyły mocno katalog instrumentów i narzędzi wsparcia do typowych, stosowanych również w inicjatywach aktywizacji innych grup osób bezrobotnych i biernych zawodowo, czyli do: opracowania Indywidualnego Planu Działania, doradztwa zawodowego, pośrednictwa pracy, szkoleń i kursów, staży zawodowych, czy wspierania młodych osób w ramach samozatrudnienia. Skutkiem realizacji powyższych działań miało być zredukowanie poziomu bezrobocia wśród osób młodych (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, 2018). Wspomniane działania były finansowane przez Europejski Fundusz Społeczny oraz „Inicjatywę na rzecz zatrudnienia ludzi młodych”.

Osoby młode w statusie NEET mogły uzyskać wsparcie również w działaniach nr 2.7 pn. „Zwiększenie szans na zatrudnienie osób szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym” oraz nr 4.2 „Programy mobilności ponadnarodowej”. Działanie 2.7 polegało na zwiększeniu szans na zatrudnienie osób szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym. W ramach działania realizowano dwa typy projektów, które miały za zadanie kompleksowe prace na rzecz poprawy wykształcenia, zatrudnienia i sytuacji członków społeczności romskiej, a także osób odbywających karę pozbawienia wolności, w celu poprawy motywacji i zdolności do podjęcia zatrudnienia. Beneficjentami tych środków mogły stać się m.in. jednostki samorządu terytorialnego, podmioty administracji rządowej i jednostki jej podległe, organizacje pozarządowe, samorządy. Ostatnim z prezentowanych działań o numerze 4.2 był program mobilności ponadnarodowej skierowany m.in. do grupy osób młodych korzystających z programu Erasmus+, a także do osób młodych wykluczonych społecznie, osób chcących podnieść swoje kompetencje oraz kwalifikacje, osób zatrudnionych np. w administracji publicznej lub państwowej. W ramach działania nr 4.2 wyszczególniono cztery typy projektów:

1. Programy mobilności ponadnarodowej na zasadach określonych dla programu Erasmus+;
2. Programy mobilności ponadnarodowej ukierunkowane na aktywizację zawodową osób młodych zagrożonych wykluczeniem społecznym, z możliwym wykorzystaniem konkursu skoordynowanego na poziomie UE;
3. Programy stypendialne i mobilności ponadnarodowej dla osób zaangażowanych w kreowanie i wdrażanie polityk publicznych;
4. Programy mobilności ponadnarodowej dla osób chcących podnieść swoje kompetencje lub kwalifikacje niezbędne do utrzymania lub podjęcia zatrudnienia (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, 2018).

W ramach regionalnej płaszczyzny działania, środki dla Polski z EFS zostały wydatkowane w 16. programach regionalnych (RPO 2014–2020), przygotowanych dla 15. regionów słabiej rozwiniętych i województwa mazowieckiego, które sklasyfikowano jako region lepiej rozwinięty.

Istotne wydaje się przybliżenie założeń przykładowego Regionalnego Programu Operacyjnego. Jednym z takich programów był RPO WP na lata 2014–2020 (Serwis Regionalnego Programu Województwa Podkarpackiego, brak daty). Główną misją RPO WP było wzmocnienie oraz efektywne wykorzystanie gospodarczych i społecznych potencjałów regionu dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju województwa. Program finansowano przy wsparciu Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz EFS. Wdrażanie odbywało się za pośrednictwem Zarządu Województwa Podkarpackiego, przy pomocy Instytucji Pośredniczącej Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie, realizującego część zadań, w szczególności związanych z edukacją, rozwojem osobistym czy integracją społeczną. RPO WP na lata 2014–2020 składał się z 10. osi priorytetowych, które określały możliwości i zasady wsparcia udzielane w poszczególnych obszarach, tj. gospodarka, ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego, infrastruktura komunikacyjna, edukacja i inne. (RPO WP 2014–2020, 2023). O dofinansowanie projektu w ramach RPO WP mógł się ubiegać każdy, z wyłączeniem osób prywatnych, czyli osób fizycznych, które nie prowadziły działalności gospodarczej. Osoby prywatne mogły korzystać ze wsparcia wyłącznie w sposób pośredni, np. biorąc udział w szkoleniach czy grantach realizowanych przez beneficjentów, którzy uzyskali finansowanie wniosków projektowych złożonych w odpowiedzi na konkursy grantowe (RPO WP 2014–2020, 2023). Dofinansowanie w ramach tego programu można było uzyskać na realizację różnorodnych projektów, począwszy od budowy dróg, przez wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i przedsiębiorczości, aż po działania służące dopasowaniu kompetencji osób poszukujących zatrudnienia do potrzeb pracodawców czy pomocy młodym mamom w powrocie do aktywności zawodowej (RPO WP 2014–2020, 2023). W ramach 10. osi programu w określonych obszarach zostały wyszczególnione poszczególne działania. Społeczność NEET mogła skorzystać ze wsparcia w ramach osi priorytetowych nr VII (w ramach działań nr 7.1 „Poprawa sytuacji osób bezrobotnych na rynku pracy – projekty konkursowe” oraz nr 7.2 „Poprawa sytuacji osób bezrobotnych na rynku pracy – projekty pozakonkursowe PUP”) oraz VIII (w ramach działań o numerach: 8.1 „Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym”, 8.2 „Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym prowadzona przez Ośrodki Pomocy Społecznej/Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie”, 8.7 „Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne” oraz 8.10 „Aktywna integracja osób uciekających z Ukrainy w związku z wystąpieniem skutków kryzysu wywołanego konfliktem zbrojnym na terenie Ukrainy”), chociaż żadne z wymienionych poddziałań nie było dedykowane bezpośrednio osobom w statusie NEET, a każde z nich

kierowane było do innych grup docelowych, w ramach których znajdować się mogli również młodzi dorośli z grupy NEET w wieku 30–34 lata.

Obszarem osi priorytetowej nr VII był regionalny rynek pracy, a celem m.in. poprawa sytuacji osób bezrobotnych oraz wsparcie poszczególnych przedsięwzięć w ramach polepszenia sytuacji ekonomicznej tych osób. W ramach tej osi priorytetowej wyróżniono dwa rodzaje trybów wyboru projektów: tryb konkursowy otwarty dla instytucji rynku pracy, m.in. fundacji, stowarzyszeń, firm komercyjnych, związków wyznaniowych oraz PUP (w tym działanie nr 7.1) oraz pozakonkursowy, zarezerwowany tylko dla projektów PUP (w tym działanie 7.2). Powiatowe Urzędy Pracy mogły tym samym uczestniczyć zarówno w dedykowanych tylko dla nich konkursach, jak i w grantach otwartych dla pozostałych instytucji rynku pracy. W ramach projektów wybieranych w trybie konkursowym działania skupiały się na poprawie sytuacji osób bezrobotnych i biernych zawodowo na rynku pracy, przy jednoczesnym zwiększeniu możliwości i szans na zatrudnienie grupy docelowej. Równie ważnym celem tychże projektów była poprawa sytuacji osób już zatrudnionych, lecz borykających się z ubóstwem ze względu na status zatrudnienia i umowę cywilnoprawną. Część z konkursów była możliwa do realizacji tylko w ramach funkcjonalnych ośmiu regionalnych biegunów wzrostu, tj. Miejskich Obszarów Funkcjonalnych (MOF). W ramach projektów pozakonkursowych, realizowanych wyłącznie przez PUP, realizowane były przedsięwzięcia stawiające sobie za cel poprawę sytuacji osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP na rynku pracy poprzez zwiększenie możliwości ich zatrudnienia. Działania te dotyczyły m.in. bezrobotnych którzy ucierpieli z powodu pandemii COVID-19 (RPO WP 2014–2020, 2023).

Zarówno w przypadku pierwszego, jak i drugiego trybu wyboru projektów, ich grupę docelową stanowiły osoby powyżej 30 roku życia z woj. podkarpackiego, które pozostawały poza rynkiem pracy (stanowiące m.in. osoby z niepełnosprawnościami, posiadające niski poziom kwalifikacji), rolnicy i członkowie ich rodzin, którzy zdecydowali się na porzucenie uprawy ziemi (roli), osoby ubogie zatrudnione świadczące usługi w ramach umów krótkoterminowych lub cywilnoprawnych (jeśli ich miesięczne przychody nie przekraczały 120% wysokości minimalnego wynagrodzenia), a także reemigranci i imigranci, przedsiębiorcy czy pracownicy mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. Działania realizowano za pośrednictwem instrumentów i usług rynku pracy służących m.in.: określaniu zasobów umożliwiających wejście i utrzymanie się na rynku pracy (np. poradnictwo zawodowe), podnoszeniu kompetencji i nabywaniu kwalifikacji zawodowych oraz ich lepszemu dopasowaniu do potrzeb rynku pracy, np. poprzez szkolenia zawodowe, czy zdobycie doświadczenia zawodowego (poprzez staże zawodowe) (RPO WP 2014–2020, 2023).

W osi priorytetowej numer VIII wyróżniono cztery działania (o numerach: 8.1, 8.2, 8.7, 8.10), uwzględniające pośrednio możliwość udziału beneficjentów ostatecznych w statusie NEET z woj. podkarpackiego. Trzy z nich dotyczyły integracji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Różniły się przy tym zakresem zadań, jak i typem beneficjenta ostatecznego. Czwarte działanie także dotyczyło aktywnej integracji, ale odnosiło się do osób uciekających z Ukrainy w związku ze skutkami kryzysu wywołanego konfliktem zbrojnym.

Działanie RPO WP nr 8.1 dotyczyło aktywnej integracji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Głównym celem, jaki sprecyzowano w tymże działaniu, była chęć poprawy zdolności do zatrudnienia jednostek uczestniczących w realizowanych projektach. Odbiorcami wsparcia były osoby i rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, tj. korzystające ze świadczeń w ramach pomocy społecznej, a także osoby,

o których mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą, rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, osoby nieletnie, wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości, osoby przebywające w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, osoby z niepełnosprawnością lub potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, osoby bezdomne lub dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań, osoby odbywające kary pozbawienia wolności, osoby korzystające z Programu Operacyjnego Pomocy Żywnościowej (RPO WP 2014–2020, 2023). Działanie było realizowane przez różnego typu beneficjentów, m.in. jednostki samorządu terytorialnego, fundacje i stowarzyszenia. Realizacja zintegrowanych i zindywidualizowanych inicjatyw odbywała się na podstawie ścieżki reintegracji, obejmowała usługi aktywnej integracji o charakterze społecznym, edukacyjnym, zdrowotnym, odnoszące się do instrumentów odpowiadającym indywidualnym potrzebom jednostek, czyli np. uwzględniano pracę socjalną, poradnictwo, uczestnictwo w zajęciach organizowanych przez Centra Integracji Społecznej lub Kluby Integracji Społecznej, mające na celu podniesienie kluczowych kompetencji zawodowych, czy działania diagnostyczne i terapeutyczne dla dzieci pochodzących z rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Wszelkie te inicjatywy miały na celu podniesienie kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych oraz umożliwienie powrotu osobom wykluczonym do życia społecznego, jak i ich aktywizację zawodową (RPO WP 2014–2020, 2023).

Kolejne działanie (nr 8.2) dotyczyło tej samej problematyki, jednak było zarezerwowane wyłącznie dla Ośrodków Pomocy Społecznej i Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Dedykowane było zwłaszcza dla osób (lub ich bliskich) zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które korzystały ze świadczeń w ramach pomocy społecznej, a także osobom, które przebywały lub w pieczy zastępczej lub ją opuszczały. Inicjatywy miały na celu zintegrować grupę docelową dzięki poprawie jej zdolności do zatrudnienia. Zakładały one zintegrowaną oraz zindywidualizowaną pomoc realizowaną na podstawie ścieżki reintegracji, która obejmowała usługi aktywnej integracji o charakterze: społecznym (np. nabycie określonych kompetencji, zaradności itd. przez pracę socjalną), edukacyjnym (np. zachęcenie do nauki w celu podniesienia poziomu wykształcenia), zdrowotnym oraz zawodowym (np. pomoc w wyborze ścieżki kariery zawodowej) (RPO 2014–2020, 2023).

Działanie RPO WP nr 8.7 dotyczyło tych samych zadań, ale jego realizacja odbywała się wyłącznie na terenach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Grupę docelową stanowiły te same osoby, co w opisanym powyżej działaniu. W celu osiągnięcia założeń programowych wykorzystano zintegrowane oraz zindywidualizowane projekty realizowane na podstawie ścieżki reintegracji, obejmujące usługi aktywnej integracji o charakterze społecznym, edukacyjnym, zdrowotnym, zawodowym, zawierające instrumenty odpowiadające na indywidualne potrzeby, m.in.: pracę socjalną, poradnictwo indywidualne i grupowe, uczestnictwo w zajęciach Centrum Integracji Społecznej lub Klubu Integracji Społecznej, działania diagnostyczne i terapeutyczne dla dzieci oraz ich rodzin, a także wsparcie działalności w zakresie reintegracji zawodowej i społecznej (RPO WP 2014–2020, 2023).

Ostatnie z działań RPO WP (nr 8.10) dotyczyło aktywnej integracji uchodźców z Ukrainy w związku z wystąpieniem skutków kryzysu wywołanego konfliktem zbrojnym na terenie tego państwa. Podstawowym celem było wsparcie tych osób, niesienie im pomocy oraz integracja społeczna i zawodowa mające na celu poprawę ich zdolności do zatrudnienia. Projekt polegał na utworzeniu Podkarpackiego Centrum Integracji Cudzoziemców, które

udzielało wsparcia w zakresie: doradztwa, opieki nad dziećmi, kursów języka polskiego, kursów adaptacyjnych itd. Uczestnikami mogli być wyłącznie uchodźcy uciekający z terenów Ukrainy objętych działaniami wojennymi, którzy przybyli do Polski po dniu 23 lutego 2022 roku i legalnie przebywali w województwie podkarpackim. Jednostką sprawującą pieczę nad projektem był Wojewódzki Urząd Pracy (RPO WP 2014–2020, 2023).

2.2. Programy operacyjne finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego Plus 2021–2027 (EFS+)

Funduszem, który miał kontynuować myśl przewodnią EFS, był Europejski Fundusz Społeczny Plus. EFS+ połączył cztery instrumenty finansowania z okresu programowania 2014–2020: EFS, Europejski Fundusz Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD), „Inicjatywę na rzecz zatrudnienia ludzi młodych” oraz program UE na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych (EaSI) (Komisja Europejska, brak daty). Instrument ten stawiał za cel niesienie pomocy wszystkim państwom członkowskim, które musiały się zmagać ze skutkami pandemii COVID–19, poprzez wsparcie w osiągnięciu wysokiego poziomu zatrudnienia, sprawiedliwej ochrony socjalnej, jak również tworzenie wykwalifikowanej i odpornej siły roboczej przygotowanej do przejścia na zieloną i cyfrową gospodarkę. Jest to jeden z pięciu głównych funduszy, za pomocą których UE wspiera rozwój społeczno–gospodarczy wszystkich krajów członkowskich.

Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027 (FERS) stanowi kontynuację PO WER. Główne cele programu to: poprawa sytuacji różnych osób na rynku pracy, zwiększenie dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, podnoszenie jakości edukacji i rozwoju kompetencji, integracja społeczna, rozwój usług społecznych i ekonomii społecznej. Jedną z Instytucji Pośredniczących dla części działań w ramach priorytetów programu jest Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, brak daty). Program skierowano do licznych typów beneficjentów: jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i pracodawców, partnerów społecznych, organizacji społeczeństwa obywatelskiego, podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych, organów prowadzących szkoły, a także do uczelni, jednostek naukowych, podmiotów systemu ochrony zdrowia. Budżet całego programu wynosi 21,7 mln zł, z czego 18 mln zł pozyskano ze środków UE (Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027, 2022). W ramach programu przewidziano sześć działań priorytetowych w zakresie: umiejętności, opieki nad dziećmi przy godzeniu życia zawodowego i prywatnego, dostępności i usług dla osób z niepełnosprawnościami, spójności i zdrowia, innowacji społecznych oraz pomocy technicznej. Wartość alokacji środków FERS oszacowano na 4 875 951 878 euro.

Z uwagi na tematykę niniejszej pracy skupiono się na pięciu działaniach dostępnych pośrednio również dla osób w kategorii NEET, o ile przynależą one do grup osób kwalifikowanych jako uczestnicy działań:

1. Działanie FERS nr 01.09 „Rozwój kompetencji cyfrowych” (skierowane do osób dorosłych);
2. Działanie FERS nr 03.04 „Nowe rozwiązania na rzecz osób z niepełnosprawnościami”;
3. Działanie FERS nr 03.05 „Lepsza komunikacja dla osób z niepełnosprawnościami”;

4. Działanie FERS nr 04.01 „Europejska pożyczka na samozatrudnienie” (skierowane do osób bezrobotnych);
5. Działanie FERS nr 04.08 „Aktywizacja osób odbywających karę pozbawienia wolności”.

Pierwsze z powyższych działań (FERS nr 01.09) ma na celu rozwój cyfrowych umiejętności. Realizowane przedsięwzięcie zakłada powstanie licznych ośrodków (np. Klubów Rozwoju Cyfrowego) na terenie gmin celem umożliwienia nauki lub poszerzenia kompetencji w zakresie cyfryzacji. Wszelkie czynności mają za zadanie przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu i propagowanie wiedzy o dezinformacji cyfrowej.

Następne dwa działania (pn. „Nowe rozwiązania na rzecz osób z niepełnosprawnościami” oraz „Lepsza komunikacja dla osób z niepełnosprawnościami”) skierowano do beneficjentów, którzy w ramach prowadzonej działalności mają przeciwdziałać wykluczeniu osób z niepełnosprawnościami, a także promować równe szanse i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym wszystkich jednostek. W konsekwencji z różnych finansowanych w ramach ww. działań przedsięwzięć (obejmujących np. łatwiejszy dostęp do rynku pracy, zajęcia i spotkania wspierające osoby z niepełnosprawnościami, poprawa orzecznictwa o niepełnosprawności, niesienie wsparcia rodzinom osób z niepełnosprawnościami, lepszy dostęp do komunikacji miejskiej), mają skorzystać głównie osoby posiadające orzeczenia o stopniach niepełnosprawności oraz ich rodziny.

Kolejne działanie, FERS nr 04.01 pn. „Europejska pożyczka na samozatrudnienie”, ma na celu poprawę dostępu do zatrudnienia i wprowadzenie działań aktywizujących osoby młode, zwłaszcza osoby długotrwale bezrobotne oraz grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy poprzez promowanie samozatrudnienia i ekonomii społecznej. Inicjatywy prowadzone w ramach działania mają polegać na realizacji wsparcia finansowego w ramach samozatrudnienia, ze szczególnym uwzględnieniem wnioskowania o pożyczkę dla osób młodych wyrażających chęć prowadzenia własnej firmy.

Ostatnie działanie, z którego mogą skorzystać osoby młode NEET, chociaż nie stanowią one grupy docelowej, polega na aktywizacji osób odbywających karę pozbawienia wolności, umożliwiając ich aktywnie włączenie do społeczeństwa przy pomocy organizacji szkoleń lub warsztatów aktywizujących (Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027, 2022).

Fundusze Europejskie dla Regionów 2021–2027 stanowią jeden z głównych instrumentów finansowych europejskiej polityki spójności dzięki którym wzmocniana jest konkurencyjność gospodarek państw członkowskich, podejmowana jest walka z bezrobociem, a także realizowane są działania pomagające w rozwoju uboższych regionów. W Polsce każde województwo posiada własny program, który sfinansuje inwestycje na jego terenie. Łączną kwotę przyznanych środków w obecnym okresie finansowania UE oszacowano na 155,4 mld zł – to po raz pierwszy w historii aż 44% wszystkich pieniędzy europejskich, które Polska otrzyma na rzecz następujących działań: rozwój przedsiębiorczości, lepszy dostęp do edukacji, ochronę zdrowia i kultury, poprawę infrastruktury społecznej, troskę o środowisko, technologie cyfrowe, energetykę i transport (Fundusze Europejskie dla Regionów, 2024). Komisja Europejska zatwierdziła każdy z 16. programów regionalnych. Z uwagi na przyjęty w projekcie pn. „Wspólnie na rzecz wypracowania nowoczesnych metod aktywizacji zawodowej młodzieży” podział na makroregiony (Polskę Wschodnią, Polskę Zachodnią i Polskę Centralną), zdecydowano się zaprezentować w niniejszym opracowaniu po jednym przykładowym programie regionalnym perspektywy finansowania UE w latach 2021–2027, realizowanym w wybranym województwie w danym makroregionie.

Przykładowy prezentowany program regionalny wdrażany w Polsce Wschodniej to ustanowiony w dniu 2 grudnia 2022 program Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027 (FEPK). Program jest nadzorowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022). Wysokość budżetu programu FEPK na lata 2021–2027 wynosi 2,265 mld euro, z czego 1,63 mld euro pozyskano z EFRR, a 0,63 mld euro przekazano w ramach EFS+. Program ma na celu wsparcie inwestycji, które z powodzeniem łączą zasady zrównoważonego rozwoju, estetyki i włączenia, zgodnie z ideą inicjatywy „Nowy Europejski Bauhaus” (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022, s. 8). Główne priorytety programu dotyczą: konkurencyjnej i cyfrowej gospodarki, energii i środowiska, mobilności miejskiej i łączności, infrastruktury dostosowanej do potrzeb społeczeństwa, rozwoju zrównoważonego terytorialnie, kapitału ludzkiego, rozwoju lokalnego oraz pomocy technicznej (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022). Dotacje przekazane na rzecz inicjatyw obejmują następujące obszary: rozwijanie oraz wzmocnienie zdolności badawczych i innowacyjnych, a także wykorzystywanie nowych technologii, prace badawczo-rozwojowe, wdrożenia B+R, inwestycje w obszarach danych specjalizacji województwa, cyfryzację przedsiębiorstw, internacjonalizację, instalacje odnawialnych źródeł energii, zmiany źródeł ciepła oraz ograniczenie CO₂ (Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

W omawianym programie obszar wsparcia nakreślono szeroko, jednak ze względu na tematykę niniejszej pracy skupiono się na tych działaniach, które są pośrednio skierowane do jednostek przynależących do grupy dorosłych w statusie NEET, w wieku 18–34 lata. Pod tym względem kluczowe projekty należą do następujących priorytetów: „Kapitał ludzki gotowy do zmian” (działania FEPK nr 07.01, 07.02, 07.03, 07.14, 07.15, 07.17) oraz „Rozwój lokalny kierowany przez społeczność” (działanie FEPK nr 08.04). Warto podkreślić, że instytucją pośredniczącą w realizacji wszelkich tych inicjatyw jest Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie.

Działanie FEPK nr 07.01 pn. „Aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy” wspierać ma osoby bez pracy. Zakłada się, że działanie zwiększy dostęp do rynku pracy, a także zaktywizuje do działania grupę docelową, a zatem osoby niezatrudnione, długotrwale bezrobotne, zwłaszcza będące w wieku 18–29 lat, ale także powyżej 55 roku życia, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami oraz inne jednostki, które kwalifikują się do wsparcia przez PUP. Z kolei działanie nr 07.02 „Aktywizacja młodzieży w szczególnie trudnej sytuacji” odnosi się do aktywizacji młodzieży na polu zawodowym. W inicjatywach mogą wziąć udział wszystkie osoby w wieku 15–25 lat kwalifikujące się do wsparcia przez OHP. Wsparcie grupy docelowej ma na celu przeciwdziałanie wzrostowi bezrobocia wśród młodzieży i osób młodych poniżej 25 roku życia. Pomoc skierowana jest do osób aktywnie poszukujących pracy, przejawiających chęć podniesienia bądź nabycia nowych kwalifikacji, pochodzących ze środowisk zagrożonych wykluczeniem. Inicjatywy zakładają dopasowanie działań projektowych do indywidualnych potrzeb uczestników na podstawie aktualnej wiedzy beneficjenta, z uwzględnieniem ich doświadczeń oraz kompetencji, przy wykorzystaniu instrumentów dotyczących aktywnej polityki rynku pracy realizowanej przez OHP w zakresie: identyfikacji indywidualnych potrzeb uczestnika, pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego, szkolenia lub doradztwa prowadzących do podniesienia, uzupełnienia, zmiany kwalifikacji zawodowych oraz inicjatyw przygotowujących do podjęcia zatrudnienia. Uczestnicy projektu biorą udział w szkoleniach i kursach. Inicjatywa jest realizowana wyłącznie przez OHP, które mają do wykorzystania budżet w wysokości 4,7 mln euro, w tym 4 mln euro ze środków europejskich (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

Następne działanie FEPK o numerze 07.03 „Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy/wsparcie rozwoju przedsiębiorczości” zakłada aktywizację osób w wieku 18–29 lat przebywających długotrwale bez pracy poprzez wspieranie rozwoju ich przedsiębiorczości. Program zakłada udzielanie dotacji, w ramach współpracy Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie oraz PUP, na rzecz prowadzenia własnej działalności gospodarczej przez uczestników projektów. Udzielanie wsparcia finansowego na rzecz samozatrudnienia jest poprzedzane m.in. opracowaniem planu działania, z uwzględnieniem kompetencji zawodowych beneficjenta ostatecznego predysponujących do prowadzenia działalności gospodarczej. Na ten cel przeznaczono ok. 35 mln euro.

Kolejne działanie (FEPK nr 07.14 „Wsparcie osób dorosłych w zdobywaniu i uzupełnianiu kwalifikacji i kompetencji”) ukierunkowano na poprawę sytuacji na rynku pracy osób ubogich, zatrudnionych na umowy krótkoterminowe lub cywilnoprawne oraz tych, które zdecydowały się na rezygnację z rolnictwa. Działanie ma za zadanie zwiększyć dostęp do trwałego zatrudnienia oraz umożliwić podniesienie kwalifikacji. Główne inicjatywy obejmują dostosowanie kwalifikacji i kompetencji beneficjentów ostatecznych do zmian zachodzących na rynku pracy poprzez udział w szkoleniach, kursach oraz stażach. Budżet działania wynosi 17,6 mln euro, w tym 15 mln euro ze środków UE (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

Z kolei działanie FEPK nr 07.15 „Aktywna integracja” dotyczy aktywnej integracji osób niezatrudnionych, długotrwale bezrobotnych, wykluczonych społecznie, zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (w tym osób z niepełnosprawnościami), mającej na celu umożliwienie powrotu do aktywności zawodowej uczestników projektów. Z jednej strony działanie zakłada aktywizację zawodową osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, z drugiej – promuje równość szans, zwalczanie dyskryminacji oraz poprawę sytuacji osób marginalizowanych. Inicjatywy w ramach działania są realizowane za pośrednictwem podmiotów reintegracji społeczno–zawodowej. Wykorzystywane są instrumenty aktywizacji społecznej, zawodowej, edukacyjnej i zdrowotnej, w tym usługi reintegracji i rehabilitacji społeczno–zawodowej. Dodatkowo oferuje się również wsparcie w zakresie aktywnego sposobu spędzania wolnego czasu, poprawy sytuacji mieszkaniowej oraz codziennego funkcjonowania (zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami) (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

W działaniu FEPK o numerze 07.17 „Integracja społeczno–gospodarcza obywateli państw trzecich” pochyłono się nad integracją społeczno–gospodarczą obcokrajowców, migrantów, uchodźców (zwłaszcza obywateli Ukrainy) oraz ich rodzin przebywających w woj. podkarpackim. Zakres wsparcia jest szeroko zakrojony. Działanie zakłada m.in. finansowe wsparcie Podkarpackiego Centrum Integracji Cudzoziemców, integrację grupy docelowej w zakresie aktywizacji zawodowej: za pośrednictwem szkoleń, kursów, nauki właściwych narzędzi czy uzyskania kompetencji do podjęcia pracy oraz uczestnictwa w stażach zawodowych. Pomaga się także w pozyskaniu legalnego pobytu w Polsce, znalezieniu stałego miejsca zamieszkania, pracy, integracji na płaszczyźnie edukacji (dostosowanie poziomu nauki do indywidualnych potrzeb grupy docelowej, nauka języka polskiego). Na realizację projektów w ramach tego działania przeznaczono prawie 17,3 mln euro, w tym 14,6 mln euro ze środków UE (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

Ostatnie prezentowane działanie FEPK nr 08.04 „Wsparcie osób dorosłych w zdobywaniu kompetencji”, obejmujące swoim zakresem badaną grupę, dotyczy zdobywania nowych kompetencji i kwalifikacji przez osoby dorosłe. Działanie obejmuje możliwość użycia

takich narzędzi, jak np. *upskilling pathways*, czyli ścieżki poprawy umiejętności oraz wsparcie lokalnych inicjatyw na rzecz kształcenia osób dorosłych, np. poprzez tworzenie lokalnych punktów wsparcia w tym zakresie. Szczególną rolę w działaniu odgrywają Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji (LOWE), które w znacznej mierze realizują plan zamierzonej inicjatywy, mając do wykorzystania 1,5 mln środków finansowych, w tym 1,4 mln pozyskanych z UE (Fundusz Europejski dla Podkarpacia 2021–2027, 2022).

Innym przykładowym programem regionalnym, który realizowany jest z kolei w Polsce Zachodniej, jest Fundusz Europejski dla Pomorza Zachodniego 2021–2027 (FEPZ), który składa się z dziewięciu priorytetów. Środki finansowe w wysokości 1,68 mln euro pozyskano z EFRR oraz EFS+ (Fundusze Europejskie dla Pomorza Zachodniego 2021–2027, 2024).

Działanie FEPZ nr 06.01 „Aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy – projekty Powiatowych Urzędów Pracy” wchodzące w skład omawianego programu dotyczy aktywizacji zawodowej osób bez pracy. Działanie realizowane jest wyłącznie przez beneficjentów typu PUP w województwie zachodniopomorskim. Celem szczegółowym jest dążenie do wspierania i poprawy dostępu do zatrudniania oraz realizacja działań aktywizujących dla wszystkich osób, które aktywnie poszukują pracy, z uwzględnieniem promocji samozatrudnienia i ekonomii społecznej wśród odbiorców docelowych wsparcia. Działania dotyczą osób młodych, długotrwale bezrobotnych, biernych zawodowo oraz grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Działanie posiada budżet ze środków UE w wysokości 60 mln euro. Projekty realizowane w ramach działania dotyczą wielu aspektów mających umożliwić aktywizację zawodową uczestników danej inicjatywy. Skupiono się zarówno na indywidualnych, jak i kompleksowych potrzebach beneficjentów ostatecznych. Wykorzystane mogą być instrumenty wsparcia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy, obejmujące m.in.: wsparcie w określeniu ścieżki zawodowej, zapewnienie dofinansowania dla osób, które chciałyby rozpocząć własną działalność gospodarczą, organizację szkoleń i kursów w celu nabycia lub uzupełnienia kompetencji (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

Z kolei działanie FEPZ nr 06.02 „Aktywizacja zawodowo–edukacyjna osób młodych – projekty realizowane przez Ochotnicze Hufce Pracy” polega na aktywizacji zawodowo–edukacyjnej osób młodych przez OHP przy współpracy z Wojewódzkim Urzędem Pracy w Szczecinie. Inicjatywy są skierowane do osób młodych do 25 roku życia, w tym do długotrwale bezrobotnych, biernych zawodowo i tych znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy. Głównym priorytetem działania ponownie stała się poprawa dostępu do zatrudnienia. Zakres zadań był podobny do tych w wyżej opisanym działaniu, gdyż dążono do indywidualnej i kompleksowej aktywizacji zawodowo–edukacyjnej osób młodych poprzez opracowywanie indywidualnego planu działania, pośrednictwo pracy, zachęcenie do kontynuacji nauki oraz zdobywania nowych kwalifikacji pożądanых przez pracodawców dzięki udziału w szkoleniach, kursach, stażach. Oferuje się również dofinansowania przedsiębiorców w celu zatrudniania młodzieży, wspieranie mobilności międzysektorowej, geograficznej, czy też wspieranie osób z niepełnosprawnościami w zakresie polepszenia ich codziennego funkcjonowania (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

Trzecie opisywane działanie FEPZ o numerze 06.03 „Aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy, w tym znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy” ma na celu aktywizację zawodową osób pozostających bez zatrudnienia, zwłaszcza znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Grupą docelową są zarówno osoby młode, długotrwale bezrobotne, w trudnej sytuacji na rynku pracy, jak i osoby starsze, powyżej 55 roku

życia, które zachęca się do utrzymania aktywności zawodowej. W ramach realizacji inicjatyw dozwolone są takie narzędzia i instrumenty wsparcia, jak vouchery i bony zatrudnieniowe dla pracodawcy (w celu finansowania np. szkoleń, kursów), tworzenie nowych miejsc pracy i punktów obsługi dla osób powyżej 55 roku życia, pomoc w określeniu ścieżki zawodowej, a także w nabywaniu nowych kompetencji, wsparcie w zdobyciu doświadczenia zawodowego za pośrednictwem praktyk i staży zawodowych, zapewnienie refundacji wyposażenia miejsc pracy. Beneficjentami grantów o wartości ponad 16 mln euro mogą być jednostki administracji publicznej, instytucje wspierające biznes i inne typy beneficjenta (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

W działaniu FEPZ o numerze 06.12 „Edukacja osób dorosłych” uwzględniono edukację osób dorosłych. Celem szczegółowym jest wspieranie kształcenia osób dorosłych oraz ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej. Program skierowano do osób dorosłych, które dobrowolnie wyraziły chęć podniesienia posiadanych kwalifikacji, czy też nabycia nowych. Wartość alokacji wynosi 22 mln euro i zostanie rozdzielona między administrację publiczną, instytucje nauki i edukacji itp. Program umożliwia udział w szkoleniach i kursach dostosowanych do indywidualnych potrzeb uczestników. Kolejnym aspektem jest wspieranie działających oraz otwieranie nowych punktów LOWE (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

Działania FEPZ o numerach 06.13 „Aktywna integracja w regionie” i 06.14 „Aktywna integracja na obszarach objętych Lokalną Strategią Rozwoju” dotyczą aktywnej integracji osób w trudnej sytuacji w regionie. W odniesieniu do osób młodych, intencją działania jest wspieranie aktywności na rynku pracy oraz włączanie jednostek w życie społeczne. Program obejmuje szeroki zakres wsparcia na rzecz grupy docelowej, przede wszystkim kompleksowe wspieranie aktywizacji rodzin, społeczności i osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenia, a także osób biernych zawodowo. Oferowane są usługi integracji społecznej, edukacyjnej, zdrowotnej, zawodowej, działania na rzecz zmniejszenia barier w zatrudnieniu (szczególnie wśród grup marginalizowanych i dyskryminowanych), szkolenia, doradztwo specjalistyczne oraz możliwość tworzenia podmiotów reintegracyjnych, tj. Centrów Integracji Społecznej i Klubów Integracji Społecznej, a ponadto rozwój działań integracyjnych na obszarach gminnych zagrożonych marginalizacją. Wprowadzono także profilaktykę wykluczenia społecznego przy wykorzystaniu środowiskowych form aktywizacji społecznej skierowanej do dzieci oraz osób młodych, stosując następujące narzędzia: *coaching* (wsparcie trenera biznesu), poradnictwo psychologiczne oraz realizowanie bieżących działań opartych na Lokalnej Strategii Rozwoju (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

Ostatnie opisywane działanie w ramach FEPZ o numerze 06.17 „Integracja społeczno–ekonomiczna obywateli państw trzecich w regionie” odnoszące się wyłącznie pośrednio do grupy badanej, czyli do młodzieży i młodych osób dorosłych NEET, dotyczy integracji społeczno–ekonomicznej obywateli państw trzecich, a także zwiększenia ich aktywności na rynku pracy. Skupiono się przede wszystkim na kompleksowym wspieraniu migrantów oraz ich rodzin w procesie integracji na rynku pracy i funkcjonowania w społeczeństwie, wsparciu pracodawców (najczęściej za pomocą finansowania) na rzecz zatrudniania obywateli państw trzecich, rozwijaniu usług na rzecz migrantów (Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego, 2024).

Ostatnim prezentowanym przykładowym programem regionalnym finansowanym w ramach obecnej perspektywy finansowej UE w raporcie jest Fundusz Europejski dla Mazowsza na lata 2021–2027 (FEMA). To program regionalny, który ma za zadanie

rozwijać województwo mazowieckie oraz finansować inwestycje w zakresie m.in.: wspierania innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki, transportu, ochrony środowiska, transformacji energetycznej, cyfryzacji, unowocześnienia i dostosowania do bieżących potrzeb usług w zakresie edukacji, rynku pracy, służby zdrowia. Jego celem jest także wspieranie instytucji badawczo– rozwojowych oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego. Fundusz uzyskał budżet w wysokości 2,09 mld euro, a alokacja zostanie rozdzielona między regionem warszawskim, który otrzymał 1,5 mld euro, a regionem miasta stołecznego, dotowanym kwotą 501 mln euro.

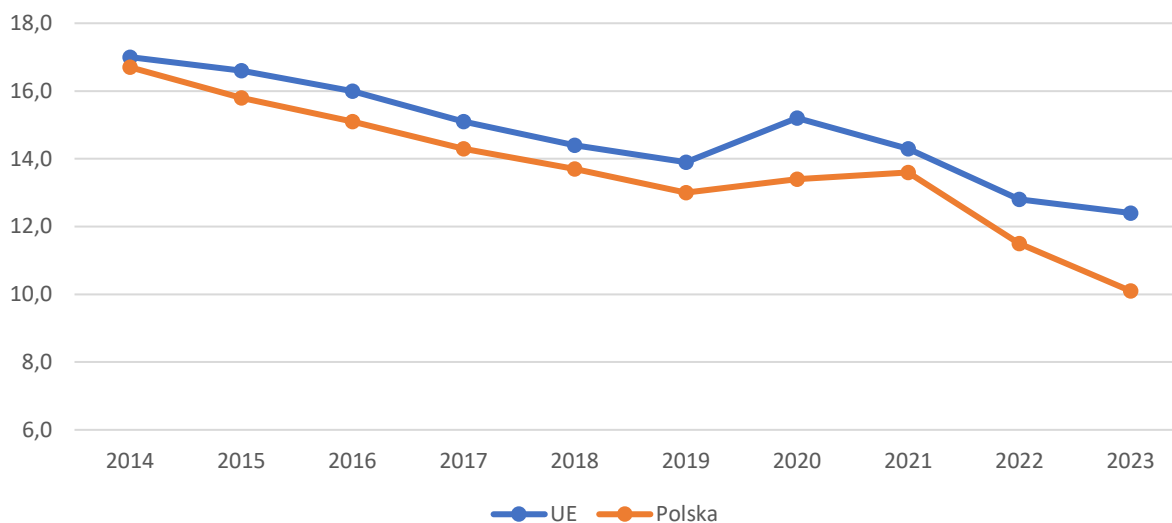
Działanie FEMA nr 06.02 „Aktywizacja zawodowa osób młodych przez OHP” jako jedyne skierowane jest do młodych NEET, chociaż równocześnie także do innych grup docelowych obejmujących klientów OHP w wieku do 25 roku życia. Działanie zarezerwowane jest tylko dla jednego typu beneficjenta, czyli OHP. Wsparcie kierowane jest do osób w wieku 15–17 lat pochodzących ze środowisk niewydolnych wychowawczo, osób nierealizujących obowiązku szkolnego, członków społeczności NEET w wieku od 18 do 25 roku życia, a także do osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP. Warto zaznaczyć, że osoby NEET będą stanowić nie mniej niż 11% wszystkich uczestników objętych wsparciem w ramach działania przez OHP. W ramach inicjatyw uczestnikom oferuje się wsparcie w zakresie uzupełnienia edukacji na poziomie podstawowym, ponadgimnazjalnym, ogólnym czy zawodowym. W kwestii aktywizacji zawodowej położono nacisk na rozwój umiejętności cyfrowych, opracowanie indywidualnego planu działania mającego na celu kompleksowe wsparcie osób młodych m.in. dzięki poradnictwu zawodowemu i pośrednictwu pracy. Refunduje się również koszty poniesione przez pracodawcę na wynagrodzenia i składki z tytułu wypłaty wynagrodzenia dla pracowników poniżej 18 roku życia. Kluczowym aspektem powyższych aktywności było zapewnienie równego dostępu do rynku pracy, przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na wiek, płeć, wykształcenie, a także udzielanie wsparcia prowadzącego do uzyskania stałego zatrudnienia, a co za tym idzie – poprawy statusu na rynku pracy. Z kolei działania FEMA o numerach: 06.01 „Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych”, 06.04 „Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych”, 07.04 „Edukacja osób dorosłych”, 07.05 „Edukacja osób dorosłych poza PSF”, 08.01 „Aktywizacja społeczna i zawodowa” i 08.04 „Integracja społeczno–zawodowa obywateli państwa trzecich” zostały przeznaczone dla innych grup beneficjentów ostatecznych, takich jak: bezrobotni, bierni zawodowo, osoby dorosłe, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, obcokrajowcy itp. Osoby młode NEET mogą skorzystać ze wsparcia w ramach tychże działań jedynie wtedy, gdy należą do ww. grup odbiorców docelowych (Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie, 2022).

3. SKALA ORAZ STRUKTURA ZJAWISKA W BADANIACH I STATYSTYCE URZĘDOWEJ

MAŁGORZATA KRYWULT–ALBAŃSKA

W okresie kilku lat przed pandemią COVID–19 udział młodych ludzi w wieku 15–34 lata należących do kategorii NEET wykazywał w krajach UE tendencję spadkową. W latach 2014–2019 zmniejszył się z poziomu 17% do ok. 14%. Podobny trend można było zaobserwować w Polsce. Pandemia przyniosła przejściowy, niewielki wzrost tego wskaźnika w latach 2020–2021, po czym nastąpił powrót do tendencji spadkowej. W roku 2023 udział NEET w populacji UE zmniejszył się do poziomu 12,4% (zob. wykres 1)²¹.

Wykres 1. Osoby NEET w wieku 15–34 lata w Unii Europejskiej i w Polsce w latach 2014–2023 (w procentach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Rozmiary populacji NEET różnią się w poszczególnych krajach unijnych. Występują w nich także wyraźne różnice pod względem płci oraz obywatelstwa. W krajach UE najwyższy odsetek osób NEET w wieku 15–34 lata odnotowano w roku 2023 w Rumunii (prawie 21%), oraz w Grecji i we Włoszech (18%). Na drugim krańcu znajdują się kraje skandynawskie: Szwecja i Norwegia (po ok. 6–7%) oraz Islandia i Holandia (ok. 6%). Polska, ze wskaźnikiem 10,1% (ok. milion osób), znajduje się poniżej średniej unijnej.

We wszystkich krajach Unii odsetek młodych osób NEET jest wyższy wśród kobiet niż wśród mężczyzn: w całej UE odpowiednio ok. 15% w stosunku do 10%. W Polsce różnica wynosi 7 punktów proc.: do kategorii NEET należy niecałe 7% mężczyzn w wieku 15–34 lata oraz ponad 13% kobiet. Jest to stosunkowo duża dysproporcja w stosunku do innych krajów europejskich, choć nie tak duża jak w wyróżniających się pod tym względem Czechach (różnica 17 p. proc.) i Rumunii (14 p. proc.). Populacja NEET w Polsce jest zatem obecnie – podobnie jak

²¹ Jeśli nie wskazano inaczej, dane pochodzą z bazy danych Eurostatu:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_23_custom_11295416/default/table?lang=en (dostęp: 10.05.2024).

w przeszłości – stosunkowo bardziej niż w UE sfeminizowana. Dotyczy to zwłaszcza kategorii wiekowych: 25–29 i 30–34 lata, w przypadku których rozbieżność wynosi odpowiednio 13 i 11 p. proc. (tabela 1).

Tabela 1. Osoby z kategorii NEET według wieku i płci w Polsce w 2023 r.

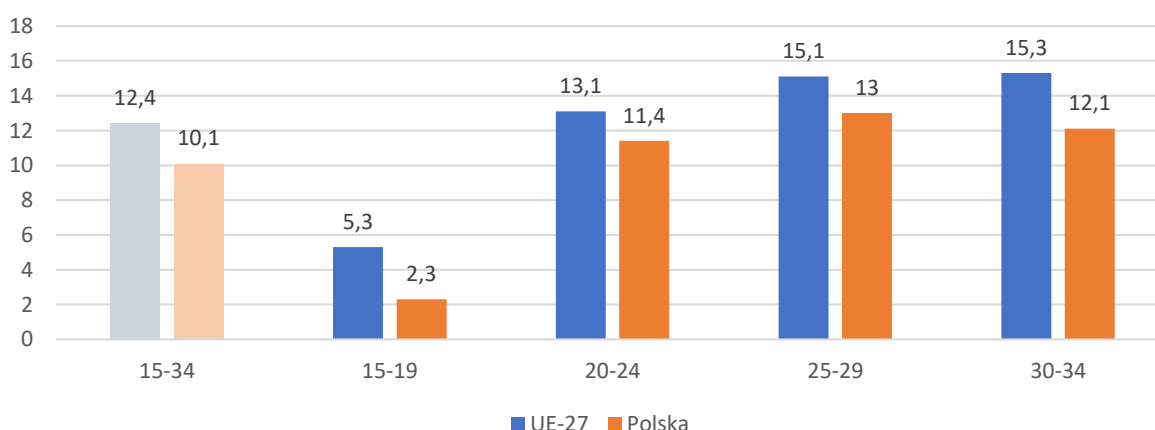
Wiek	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
15–34	10,1	6,9	13,4
15–19	2,3	2,5	2,2
20–24	11,4	11,7	11,1
25–29	13,0	6,6	19,7
30–34	12,1	6,9	17,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Porównanie wskaźników dotyczących młodych ludzi z kategorii NEET w populacji obywateli krajów UE oraz w populacji cudzoziemców wypada z reguły na niekorzyść tych ostatnich. O ile w całej Unii wskaźnik dla obywateli wynosi 11,3%, to dla cudzoziemców jest on prawie dwukrotnie wyższy: 21%. Różnic nie ma jedynie na Malcie i na Łotwie, a na Litwie nieznacznie więcej młodych ludzi będących obywatelami tego kraju należy do kategorii NEET, niż cudzoziemców (12% w stosunku do 14%). W Polsce dysproporcja na korzyść obywateli wynosi ok. 5 p. proc. (10% w stosunku do 15%).

Młodych osób należących do grupy NEET w Polsce jest stosunkowo najwięcej wśród osób w wieku 25–29 i 30–34 lata (odpowiednio 13% i 12,1%; w UE występuje nieznaczna przewaga NEET w drugiej kategorii; zob. wykres 2). Status NEET w najmniejszym stopniu dotyczy najmłodszych nastolatków – w Polsce 2,3% osób w wieku 15–19 lat, w Unii Europejskiej 5,3%.

Wykres 2. Osoby NEET w poszczególnych kategoriach wieku w 2023 r. w Polsce i w Unii Europejskiej (w procentach)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Przyglądając się z kolei strukturze wieku osób młodych NEET w Polsce i porównując ją ze strukturą wieku ogółu populacji kraju należy zauważyć, że także z tej perspektywy stosunkowo nadreprezentowane są w niej starsze kategorie wiekowe: 25–29 i 30–34 lata:

w ogóle populacji stanowią odpowiednio 29 i 31%, wśród NEET 33% (w roku 2021; Komuda, 2023). Relatywnie niewiele jest natomiast osób w wieku 15–17 lat (5%, w stosunku do 13% wśród ludności Polski).

Opierając się na polskim Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), analitycy szacują rozmiary populacji NEET na 895 tys. osób, wśród których kobiety stanowią 65%, a osoby w wieku 25–34 lata – 71% (Komuda, 2023). Trzy czwarte tej zbiorowości obejmują trzy grupy:

1. Kobiety w wieku 25–34 lata zajmujące się domem lub osobami zależnymi (zwykle dziećmi) – 281 tys. Po uwzględnieniu młodszych kobiet, w wieku 15–24 lata, grupa ta powiększa się do 304 tys. Wszystkich osób zajmujących się domem i rodziną było według BAEL 318 tys. (w tym zaledwie 5% mężczyzn).
2. Bezrobotni – 252 tys. W poszczególnych kategoriach wiekowych ich liczba wynosi odpowiednio: 24 tys. (15–19 lat), 103 tys. (20–24 lata), 70 tys. (25–29 lat) i 55 tys. (30–34 lata). Bezrobocie wśród młodych ludzi osiąga zatem maksimum krótko po osiągnięciu pełnoletności, potem jednak szybko się zmniejsza. Wśród bezrobotnych występuje niewielka przewaga mężczyzn (54%).
3. Osoby dotknięte chorobą i niepełnosprawnością w wieku 25–34 lata – 123 tys. W grupie tej przeważają mężczyźni: stanowią 60%. Po uwzględnieniu osób w wieku 15–24 lata grupa ta zwiększa się do 164 tys., a mężczyźni stanowią wówczas 57%.

Poza wymienionymi wyżej grupami, zbiorowość NEET obejmuje jeszcze ok. 239 tys. osób (z czego 44% to mężczyźni) o zróżnicowanych cechach (Komuda, 2023).

Z uwagi na bardzo duże zróżnicowanie osób zaliczanych do kategorii NEET niektórzy badacze kwestionują użyteczność analityczną tego pojęcia (zob. np. MacDonald, 2011). Inni podkreślają jednak, że termin ten obejmuje przede wszystkim osoby doświadczające długoterminowej marginalizacji (*long-term disadvantage*). Jego istotą jest brak zaangażowania (*disengagement*) jednostki w różne wymiary życia społecznego (Ralston i in., 2022). Warto jednak zauważyć, że zbiorowość ta jest w Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, w znacznym stopniu sfeminizowana, zwłaszcza w starszych kategoriach wieku. Z uwagi na tradycyjnie przypisywane kobietom funkcje opiekuńcze, mogą być one zaangażowane w pracę w domu i z różnych względów pozostawać poza rynkiem pracy (np. z wyboru lub z powodu braku dostępności infrastruktury opiekuńczej dla dzieci i osób starszych, co prowadzi do przeniesienia funkcji opiekuńczych na kobiety).

4. WPŁYW PANDEMII COVID–19 ORAZ DZIAŁAŃ WOJENNYCH W UKRAINIE NA MŁODYCH POLAKÓW

MAŁGORZATA KRYWULT–ALBAŃSKA, MATEUSZ SZAST

W rozdziale podejmuje się próbę opisu wpływu: 1) obostrzeń stosowanych w okresie pandemii COVID–19 (*kom. – zwłaszcza w latach 2020–2021*) oraz 2) działań wojennych w Ukrainie trwających od I kwartału 2022 r. na młodych Polaków. Analizie zostanie poddana głównie sytuacja młodych dorosłych na rynku pracy, a także wpływ pandemii i wojny na zdrowie psychiczne i fizyczne osób młodych oraz na ich integrację społeczną. Rozdział prezentuje młodych Polaków na tle innych krajów UE, w świetle dostępnych danych i prowadzonych badań. Przedstawione zostaną dane dotyczące ogółu populacji młodych dorosłych Polaków w wieku do 34 r. ż.

4.1. Wpływ pandemii COVID–19 na życie młodych Polaków

Wojna w Ukrainie i pandemia COVID–19 wywarły skutki o zasięgu zarówno krótkotrwałym, jak i długotrwałym, odcisnęły piętno ze względu na nieodwracalne następstwa zdarzeń, które były trudne do przewidzenia. Mimo, że wprowadzone obostrzenia i izolacja zostały zniesione, nadal dostrzegalne są ekonomiczne, psychologiczne i społeczne skutki tych czynników (Mazurkiewicz, 2022).

Jak zauważyła Lucyna Myszka–Strychalska (2022), pandemia COVID–19 przyniosła poważne konsekwencje w różnych obszarach życia polskiej młodzieży, takich jak: relacje interpersonalne, życie wewnętrzne, rozwój osobisty, kariera zawodowa, edukacja, zdrowie psychiczne i fizyczne, sytuacja mieszkaniowo–materialna. Autorka w artykule zatytułowanym *Pokolenie koronawirusa jako spuścizna po pandemii choroby COVID–19 – próba charakterystyki* wskazała na osoby naznaczone niejako wybuchem pandemii koronawirusa, charakteryzujące się dojrzewaniem w odmiennych warunkach społeczno–kulturowych. Ówczesna młodzież, która dopiero zaczęła wkraczać w dorosłe życie, musiała się odnaleźć w nowej rzeczywistości. Dodatkowo niespodziewane wydarzenia przyniosły wiele nieodwracalnych konsekwencji. Lucyna Myszka–Strychalska nazwała te osoby „pokoleniem koronawirusa”. Autorka zaliczyła do tej grupy społecznej jednostki, mające trudność w znalezieniu stabilnej pracy lub z jej utrzymaniem z uwagi na zakłócenia funkcjonowania branży handlowej i gastronomicznej, które były najbardziej narażone na obostrzenia w trakcie pandemii COVID–19. Autorka wskazała, że gratyfikacja finansowa tej grupy społecznej była znacznie mniejsza w porównaniu z poprzednimi rocznikami pełniącymi analogiczne funkcje i obowiązki – „pokolenie koronawirusa” żyło w poczuciu niepewności i strachu o swoją sytuację materialno–ekonomiczną. Młodzież ta w większym stopniu była narażona na zaburzenia psychiczne, które w przyszłości mogą wpływać na ich funkcjonowanie w życiu prywatnym i zawodowym (Myszka–Strychalska, 2022). Z kolei Międzynarodowa Organizacja Pracy określiła tę młodzież „pokoleniem lockdownu”, które stało się społeczną i ekonomiczną ofiarą pandemii. Organizacja szacuje, że młodzież będzie napotykać trudność w zakresie edukacji i nauki ze względu na zdalny tryb kształcenia lub całkowite zawieszenie nauki stacjonarnej – w przyszłości mogą mieć oni kłopot ze znalezieniem stabilnej pracy z uwagi na likwidację wielu przedsiębiorstw oraz wzrost konkurencyjności wśród poszukujących pracy. Dodatkowo,

notuje się zaburzenia zdrowia psychicznego przejawiające się w stanach depresyjnych, nerwicowych, napadach lękowych na skutek przeciążenia nadmiernym użytkowaniem mediów społecznych i Internetu w sytuacji izolacji społecznej (Myszka–Strychalska, 2022, s. 164).

Konieczność izolacji społecznej oraz zachowania dystansu społecznego spowodowały pogorszenie się lub osłabienie relacji międzyludzkich, m.in. z rówieśnikami. Zaszły także zmiany w relacjach z rodziną: z jednej strony relacje z rodzicami uległy pogorszeniu, pojawiło się więcej konfliktów i sprzeczek, z drugiej – zaczęto dostrzegać natężenie więzi z rodziną. Zauważono wśród badanych swoiste poczucie bezpowrotnej utraty ważnych momentów z życia społecznego, a także najlepszych lat, w których to młodzież mogłaby się rozwijać. Jednocześnie dostrzeżono spadek umiejętności interpersonalnych ze względu na brak możliwości bezpośrednich kontaktów. Taka sytuacja może wpływać na zdolność młodzieży do budowania dojrzałych związków intymnych oraz stabilnej, długoterminowej i zdrowej relacji. Konieczna okazała się także zmiana formy dalszej edukacji, a uczniowie byli zmuszeni do nauki w trybie zdalnym, co często przekładało się na niższy poziom edukacji (brak kontroli nauczycieli nad pracą uczniów, brak narzędzi wnikliwej analizy osiągnięć uczniów, brak klarownego systemu kontroli postępów nauki). Nowa rzeczywistość zaburzyła codzienny rytm funkcjonowania młodych osób, determinując wahania ich nastroju i poczucie osamotnienia. Młodzież niejednokrotnie traciła sens życia, pojawiał się spadek zadowolenia z własnego życia, a nawet dochodziło do przewartościowania priorytetów i celów życiowych. Kolejne obostrzenia uniemożliwiały aktywność fizyczną tudzież rozwijanie pasji i zainteresowań, utrudniając podejmowanie wielu inicjatyw, które były możliwe przed wybuchem pandemii COVID–19. Przeobrażeniu uległo życie zawodowe, gdyż osoby młode traciły wiarę, że znajdą pracę po studiach i zrealizują swoje plany. Spośród „pokolenia koronawirusa” sporo osób decydowało się na zmianę planów zawodowych, uwzględniając konieczność dopasowania się do zaistniałej sytuacji na rynku pracy. W ocenie badanych lęk przed zmianą trybu pracy lub kłopoty w jej pozyskaniu mogą się przekładać na ich życie prywatne. Jak zauważyła Myszka–Strychalska, ze względu na utratę pracy sytuacja materialna młodych Polaków się pogorszyła, skutkując niejednokrotnie ich powrotem do domu rodzinnego, a w dalszej kolejności uzależnieniem od wsparcia finansowego ze strony najbliższych. Badani wskazywali także lęk przed planami zawodowymi z uwagi na liczne wahania rynku pracy i preferowali znalezienie stabilnego i stałego zatrudnienia (Myszka–Strychalska, 2022).

Uwzględniając liczne trudności, jakich doświadczyła młodzież dorastająca w pandemii COVID–19, Lucyna Myszka–Strychalska (2022) dokonała charakterystyki „pokolenia koronawirusa”. Jest ono:

- Zróżnicowane wewnątrznie, gdyż pandemia koronawirusa znacząco pogłębiła dysproporcję między jednostkami w zakresie sytuacji ekonomicznej, materialnej czy edukacyjnej;
- Gorzej wykształcone ze względu na edukację w trybie zdalnym. Jak wykazały liczne badania, nauka zdalna niejednokrotnie prowadziła do pogorszenia jakości przekazywanej wiedzy oraz obniżyła zaangażowanie młodzieży w jej zdobywanie;
- Charakteryzujące się trudnością w znalezieniu stabilnego zatrudnienia, żyjące w nieustającej obawie przed utratą pracy;
- Nastawione na pracę, która zapewni bezpieczeństwo, a jednocześnie bardziej elastyczne w zakresie planowania swojej kariery zawodowej;
- Bardziej narażone na wszelkie choroby natury psychicznej z uwagi na trudności w przewyciężaniu stresu, lęków wynikających z niepewności – w porównaniu z jednostkami, które swoje dorosłe życie kształtowały przed pandemią koronawirusa;

- Odczuwające mniejszą satysfakcję z życia – życie w poczuciu utraty czasu, który przepadł bezpowrotnie;
- Charakteryzujące się kruchością i zdystansowaniem relacji;
- Przewidywane swoje wartości w życiu – liczą się zdrowie, wolność, której tak brakowało podczas izolacji społecznej, a także rodzina czy przyjaciele;
- Z uwagi na wszechstronność mediów grupa ta stała się jeszcze bardziej zdigitalizowana (Myszka–Strychalska, 2022, s. 174).

Charakterystycznym elementem życia młodych dorosłych była zatem zmiana i permanentne oczekiwanie na nowe rozporządzenia zakazujące albo zezwalające na zachowania o charakterze edukacyjnym czy pracowniczym. Pokolenie to narażone było na egzystencjalną „huśtawkę” w odniesieniu do sposobu kształtowania własnego życia i niepewność co do zasad mających nadzieję. Analiza „pokolenia koronawirusa” wskazuje, że jest ono znacznie narażone na przypisanie do kategorii NEET, gdyż część młodzieży w dobie pandemii nie uczyła się, nie pracowała ze względu na sytuację na rynku pracy, a także nie szkoliła się. Ze względu na pandemię COVID–19 doszło do „zawieszenia” dorosłości, ponieważ niepewna sytuacja zawodowa oraz ekonomiczno–materialna doprowadziła do tego, że młodzież nie mogła dalej rozwijać swoich planów zawodowych, to zaś w konsekwencji doprowadziło do zaprzestania jakiegokolwiek rozwoju w zakresie edukacji pracy (Myszka–Strychalska, 2022).

Kolejne konsekwencje – zarówno pozytywne, jak i negatywne – które niosła za sobą pandemia dostrzegli autorzy raportu *Życie codzienne w czasach zarazy*. Badanie zostało zrealizowane od 23.04.2020 do 27.04.2020 r. na próbie 1000 respondentów, którzy zostali zrekrutowani na podstawie określonych cech demograficznych (np. płeć, wiek, wykształcenie). Ze względu na pandemię oraz liczne ograniczenia badanie przeprowadzono techniką CAWI, za pośrednictwem Internetu we współpracy CBOS i IQS (Cybulska i Pankowski, 2020). Autorzy, Agnieszka Cybulska i Krzysztof Pankowski (2020), wskazali, że młodzi dorośli w wieku 18–24 lat postrzegali ówczesną sytuację w odmienny sposób, aniżeli osoby powyżej 65 roku życia. Przede wszystkim młodzi nie do końca radzili sobie z poczuciem znudzenia spowodowanego izolacją. Ponad połowa (66%) młodych badanych przyznała się, że taki stan rzeczy wpływał na nich negatywnie – tymczasem w gronie starszych respondentów ponad 1/3 zapytanych (37%) podzielała zdanie młodych Polaków. Według badań to młodym (53%) znacznie częściej niż osobom starszym (43%) doskwierało poczucie osamotnienia i samotności. Najczęściej było ono spowodowane brakiem lub ograniczeniem bezpośrednich kontaktów z rówieśnikami czy bliskimi. Jednocześnie izolacja społeczna wpłynęła na sytuację mieszkaniową tej grupy, ponieważ młodszy respondenci (36%) w większym stopniu niż starsi (13%) chcieli mieć możliwość odizolowania się od członków rodziny, z którymi mieszkali. Badani młodzi dorośli wskazywali, iż przeszkadzało im zamknięcie szkół (44%), z kolei osoby starsze zdecydowanie rzadziej (26%) narzekali na zamknięcie placówek edukacyjnych. Z ogółu badanej grupy aż 3/4 studentów i uczniów (69%) przyznało, że edukacja w trybie zdalnym i szeroko pojęta nauka w „nowej rzeczywistości” stały się dla nich wyzwaniem. Również młodzi ludzie częściej nie do końca radzili sobie z izolacją i zakazem wychodzenia na zewnątrz (młodzi – 58%, starsi – 47%), a ograniczone życie towarzyskie przejawiające się zamknięciem kawiarni, restauracji czy miejsc rozrywki stanowiło dla 1/3 młodych duży kłopot (29%), w przeciwieństwie do osób starszych (19%). Dla młodych dorosłych czas pandemii przyniósł także możliwość realizacji własnych pasji (39% wobec 15% starszych badanych), jak również nadrabiania zaległości z zakresu kinematografii (48% wobec 24%), nauki języków obcych (27% wobec 3%) oraz dbania o kondycję swojego ciała w zaciszu domowym (27% wobec 5%). Izolacja społeczna dla

młodszych częściej niż dla osób starszych (31% wobec 15%) stała się motywacją do refleksji nad własnym życiem, rozważania dalszych życiowych planów i celów. Dla seniorów (13%) był to czas zdecydowanie poświęcony Bogu i modlitwie, dla porównania – 4% zapytanych młodych podzielało takie przekonanie. W związku z większą ilością wolnego czasu 31% badanych młodszych oraz 14% starszych respondentów przeznaczało swój czas na gotowanie i przygotowywanie posiłków dla siebie lub rodziny. Wiązało się to również z tym, że młodzież (28%) częściej od seniorów (17%) nadmiernie się objadała. Ci młodzi, którzy w trakcie pandemii przebywali w domu rodzinnym, częściej od osób starszych dostrzegli jawiące się konflikty między członkami rodziny – 19% wobec 11% wśród osób starszych. Interesujące w tym ujęciu jest, że częściej osoby starsze miały trudność z dostosowaniem się do obowiązku noszenia maseczek oraz rękawiczek (48% starszych wobec 26% młodych), a także częściej ubolewali nad brakiem możliwości korzystania z usług, np. fryzjerskich (47% wobec 26% młodych). Brak możliwości podróżowania częściej był uporczywym zakazem dla osób starszych niż młodych (27% wobec 17% ankietowanych). W porównaniu z młodymi seniorzy trudniej akceptowali również brak aktywnego uczestnictwa w kulturze (20% osób starszych wobec 12% osób młodszych) oraz możliwości zrobienia zakupów stacjonarnie (27% wobec 22% młodych badanych). Dla seniorów największym pozytywnym aspektem pandemii było zmniejszenie kosztów życia, gdyż ze względu na wszechobecną izolację nie musieli aż tyle wydawać – 46% starszych respondentów wyraziło taką opinię. Ich zdanie podzieliło niewiele mniej, gdyż 42% badanej młodziej grupy. Ponadto seniorzy nieco częściej niż młodzi ludzie mieli większą możliwość wspólnego spędzania czasu z bliskimi (12% wobec 2% młodych), a także mogli poświęcić wolny czas na pielęgnację ogródka czy też roślin domowych (19% wobec 15%).

Zaskakujące jest to, że starsi respondenci w większym stopniu niż młodzi spędzali wolny czas w Internecie – 26% osób w wieku emerytalnym wobec 19% wśród młodszych respondentów. Czas pandemii był traktowany i postrzegany przez te dwie grupy społeczne w nieco odmienny sposób. Na taki stan rzeczy mogły wpływać uprzednie doświadczenia, zwłaszcza osób starszych, a także potrzeby i reakcje na określone wrażenia, które z wiekiem się zmieniają. Każde pokolenie, w zależności od wieku tworzących je osób, rządzi się własnymi określonymi zasadami, a potrzeby młodego człowieka są na ogół zgoła odmiennie od potrzeb osób starszych. Dla badanych młodszych respondentów pandemia mogła być jednym z pierwszych trudnych doznań życiowych. Z jednej strony był to dla nich czas trudny, przepełniony poczuciem nudy i osamotnienia, a z drugiej – znaczna ich część postanowiła wykorzystać ten czas produktywnie, aby wdrożyć nowe, często korzystniejsze zmiany w dotychczasowym życiu. To osoby starsze o wiele częściej niż osoby młode nie dostrzegały żadnych pozytywnych skutków pandemii – takie zdanie wyraziło 27% zapytanych seniorów i zaledwie 10% młodych (Cybulska i Pankowski, 2020).

Pandemia była trudnym czasem dla młodzieży i młodych dorosłych, jednak nastroje wobec nowej sytuacji wraz z upływem czasu ulegały zmianom. Na podstawie analizy treści raportu zatytułowanego *Covid Track by MullenLowe MediaHub. Zachowania konsumenckie po roku pandemii* opracowanego przez MediaHub w 2021 roku po przeprowadzeniu badań jakościowych (CAWI, z ang. *Computer-Assisted Web Interview* – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW), w których wzięło udział 1007 respondentów, dostrzega się, że nastroje młodych osób zmieniały się proporcjonalnie do etapu pandemii koronawirusa. Porównując pierwsze tygodnie izolacji w 2020 roku z przeżyciami w roku kolejnym (2021), dostrzeżono, że sposób postrzegania epidemii przez młodzież i młodych dorosłych znacząco się zmienił. W ciągu pierwszego roku trwania obostrzeń poziom lęków wobec koronawirusa był bardzo wysoki (odpowiedzi „bardzo wysoki” i „wysoki” stanowiły 57%), co implikowało

negatywne nastroje wśród tej grupy badanych. Jednakże po pierwszym roku wskaźnik ten spadł do 37%. Koronawirusa nie bało się jedynie 3% badanych młodych w roku 2020, w roku 2021 zaś wskaźnik ten wzrósł do 8%. Ponadto o 14% więcej młodych Polaków przyznało, że pandemia stała się dla nich normalnością i przestali odczuwać jakikolwiek lęk wobec zaistniałej sytuacji.

W ujęciu badaczy młodzi ludzie nauczyli się funkcjonować w nowej rzeczywistości i żyć ze świadomością istnienia choroby (zob. tabela 2), która stała się dla nich powszednia. Jednocześnie, jak wykazały wyniki raportu, to właśnie młodzi w wieku 18–24 lat należeli do grupy osób najbardziej poszkodowanych, gdyż spory odsetek spośród nich (88%) przyznał, że pandemia zmusiła ich do przededefiniowania własnego życia, swoich celów i wartości, a także wymusiła wprowadzenie zmian w relacjach z innymi. Osoby nieco starsze, w przedziale wiekowym 25–34 lat, w mniejszym stopniu odczuły konsekwencje pandemii w kontekście swego codziennego funkcjonowania (wskazało tak 69% respondentów) (Wójcicka, Borowiec i Bakalarczyk, 2021).

Tabela 2. Odsetek osób, których życie uległo zmianie ze względu na pandemię koronawirusa (N=1007)

Wiek badanych	Odsetek odpowiedzi
18–24 lata	88%
25–34 lata	69%
35–44 lata	71%
45–54 lata	62%
55 lat i więcej	72%

Źródło: Wójcicka, Borowiec i Bakalarczyk (2021). *COVID TRACK BY MULLENLOWE MEDIAHUB. Zachowania konsumenckie po roku pandemii*, s. 16.

Wśród respondentów lęk przed wirusem słabł wraz z kolejnymi fazami pandemii, a wraz z nim postrzeganie zmian, jakie w odbiorze młodych respondentów zaszły na rynku pracy (zob. tabela 3). Osoby w wieku 18–24 lat oceniły wówczas, że ich sytuacja materialna ulegnie poprawie (43%) lub pozostanie bez zmian (45%). Z kolei osoby w wieku 25–34 lat uznały, że stan epidemiologiczny nie wpłynął w żaden sposób na ich sytuację materialną – 63% respondentów wyraziło takie przekonanie. Z jednej strony na takie zróżnicowane odpowiedzi może wpływać obawa młodych wynikająca z trudności w znalezieniu pracy dorywczej, np. w gastronomii, w trakcie studiów, a z drugiej strony – osoby, którym udało się odnaleźć na rynku pracy przed rozpoczęciem pandemii COVID–19, były nastawione pozytywnie do zmiany, wierząc, że sytuacja może ulec poprawie. W porównaniu z pozostałymi grupami badanych respondenci w wieku 25–34 lat w niewielkim stopniu twierdzili, że wirus sprawi, iż ich sytuacja się pogorszy (29%), a jednocześnie wśród badanych zapytani w wieku 18–24 lat najczęściej byli zdania, że ich sytuacja ekonomiczna może ulec tylko poprawie (13%) (Wójcicka, Borowiec i Bakalarczyk, 2021).

Tabela 3. Opinie na temat przyszłych zmian sytuacji materialnej badanych spowodowanej pandemią koronawirusa (N=1007)

Wiek badanych	Sytuacja materialna się pogorszy	Sytuacja materialna pozostanie bez zmian	Sytuacja materialna się poprawi
18–24 lata	43%	45%	13%
25–34 lata	29%	63%	8%
35–44 lata	31%	61%	8%
45–54 lata	33%	58%	9%
55 lat i więcej	37%	57%	6%

Źródło: Wójcicka, Borowiec i Bakalarczyk (2021). *COVID TRACK by MULLENLOWE MEDIAHUB. Zachowania konsumenckie po roku pandemii*, s. 51.

Wraz z większą akceptacją nowej rzeczywistości i obyciem w niej osoby młode zaczęły w coraz większym stopniu decydować się na intensyfikację niektórych czynności, które zostały zdegradowane wraz z pojawieniem się pandemii. Badani w wieku 18–34 lat po roku trwania pandemii zwiększyli swoje wydatki na hobby o 15,5%, a jednocześnie częściej decydowali się na odkładanie pieniędzy na lokatę – wzrost o 10,5% w porównaniu z pierwszymi tygodniami pandemii – co może świadczyć o tym, że myśleli oni o zabezpieczeniu swojej przyszłości. Większy odsetek badanych przyznał, iż będzie podróżować w przyszłości (wzrost o 12,6%), aktywniej czerpać korzyści z ofert kulturowych (wzrost o 10,5%), częściej robić zakupy w galeriach handlowych niż przez Internet (wzrost o 12,4%) (Wójcicka, Borowiec i Bakalarczyk, 2021).

Badania Olgi Wójcickiej, Damiana Borowca i Michała Bakalarczyka (2021) ukazały również, że młodzi ludzie chcieli zintensyfikować w przyszłości częstotliwość spotkań z bliskimi i przyjaciółmi w porównaniu do poprzedniego roku (wzrost o 9,3% względem 2020 roku), mimo że liczba zachorowań na COVID–19 wzrastała w czasie drugiej edycji badania. Badani wyrażali też chęć zapraszania gości (rówieśników) do własnego miejsca zamieszkania (wzrost o 10% w odniesieniu do roku 2020). Pod względem priorytetów życiowych w 2021 roku młodzi wyrażali chęć i gotowość zadbania o swoją kondycję zarówno ciała (witalność), jak i zdrowotną – badacze odnotowali bowiem wzrost poparcia dla tej kategorii odpowiedzi o 11% w odniesieniu do roku 2020.

Życie codzienne w czasie pandemii stało się wyzwaniem dla osób młodych, które dopiero wkraczały w dorosłość lub były w pierwszych fazach dorosłego życia. Badanie przeprowadzone w 2020 roku przy pomocy kwestionariusza ankiety rozpowszechnionego za pośrednictwem mediów społecznościowych oraz drogi mailowej wśród 1294 osób w wieku 24–44 lat przez zespół Rafała Drozdowskiego i in. (2020), potwierdziło zmiany w obszarze codziennego funkcjonowania tej grupy społecznej. Dobór próby był celowy, a w badaniu uczestniczyły osoby z poprzedniej edycji badania o tej samej tematyce, która miała miejsce w pierwszym kwartale 2020 roku. Wyniki wykazały, że badani młodzi dorośli zmienili nastawienie wobec postrzegania wolnego czasu, a przede wszystkim zmienili sposób, w jaki go planują i nim dysponują. Nowa rzeczywistość zmusiła ich także do zarządzania jedną przestrzenią, aby móc realizować się zarówno zawodowo, jak i prywatnie. Autorzy badania jasno wykazali, że pandemia zmieniła dotychczasowe życie młodych osób. Ponad połowa respondentów (66%) przyznała, że nowa rzeczywistość wpłynęła na ich codzienną rutynę.

Odmiennego zdania było 24% młodzieży, która nie dostrzegła wówczas znaczących zmian w zakresie funkcjonowania przed koronawirusem i w trakcie pandemii. Jedynie 10% badanych nie potrafiło jednoznacznie określić swojego stanowiska w tej kwestii (Drozdowski i in., 2020). Badani wskazywali najczęściej zmiany, jakie zaszły w zakresie trybu pracy (47%). Zostali oni zmuszeni do zmiany trybu pracy ze stacjonarnej na zdalną, co wymagało zredefiniowania codziennych rytuałów, jak również sposobu organizacji życia zawodowego. Badani dostrzegli, że w trybie zdalnym poświęcali więcej czasu oraz nakładu sił na pracę zawodową, ponadto zostali dodatkowo obciążeni innymi obowiązkami wynikającymi ze stosunku pracy, co nie przekładało się na poprawę ich sytuacji ekonomicznej.

Z punktu widzenia badanych istotne zdają się skutki pandemii w obszarze społeczno-towarzyskim – respondenci rzadziej opuszczali swoje miejsce zamieszkania. Badani przyznali, że postrzegają mieszkania lub domy jako swego rodzaju więzienie. Ponadto, konieczność pozostania w miejscu zamieszkania prowadziła do braku kontaktu z rówieśnikami, a w przypadku mieszkania razem z rodziną – intensyfikacji przebywania z rodzicami i/albo rodzeństwem, co rodziło spory. Zmiany w sposobie spędzenia czasu wolnego wskazało 30,9% badanych, a modyfikację rutyny – 29,6% (zob. tabela 4). Najczęściej przejawiała się ona w braku możliwości podejmowania aktywności fizycznej, niemożności wyjścia do restauracji, teatru czy kina itp. Zmianie uległ również sposób planowania dnia i zwyczajowo wykonywane czynności, najczęściej w zakresie dokonywania zakupów – 13,88% zapytanych przyznało, że zostali zmuszeni do zmiany swoich nawyków żywieniowych ze względu na zamknięcie niektórych sklepów, a także wprowadzenie godzin wyłącznie dla seniorów. Z jednej strony badani skarżyli się na nadmierne odczuwanie szybkiego upływu czasu, a z drugiej – w „pędzie” odnajdywali czas na realizację hobby, odkrywanie nowych pasji, które były możliwe tylko ze względu na wprowadzenie obostrzeń. Zmiany dotyczyły także stanu zdrowia fizycznego i dobrostanu psychicznego badanych. Prawie 1/3 respondentów (28,5%) przyznała, że ich zdrowie, zwłaszcza psychiczne, uległo pogorszeniu (zob. tabela 4). Zaczęli odczuwać nieustanny lęk i strach o siebie, swoich bliskich, a także własną przyszłość. Część spośród nich wskazała, że sytuacja spowodowała nawrót lęków, ponowny nawrót choroby psychicznej lub jej rozwój. Niejednokrotnie respondenci czuli się przytłoczeni sytuacją, w której pojawił się natłok obowiązków i nowych zadań do realizacji. Dla 17% ankietowanych pandemia oznaczała zmianę sytuacji zawodowej. Niektórzy byli zmuszeni do zmiany pracy, inni utracili stałe zatrudnienie (np. w branży gastronomicznej), a jeszcze inni zmuszeni byli podjąć kolejną pracę ze względu na pogorszenie sytuacji materialnej (Drozdowski i in., 2020).

Tabela 4. Obszary negatywnych zmian zachodzących w życiu codziennym w ciągu pandemii koronawirusa (N=1294)

Zakres zmian, jakie zaszły w trakcie pandemii	Odsetek odpowiedzi
Zmiany trybu pracy	47,0%
Izolacja społeczno-towarzyska	38,9%
Zmiana częstotliwości opuszczania domu	34,5%
Zmiany sposobów spędzania czasu wolnego	30,9%
Zmiany rutyny codziennego dnia	29,6%
Zmiany w zakresie samopoczucia, nastroju i zdrowia psychicznego	28,5%
Zmiany statusu sytuacji zawodowej	17,0%

Zakres zmian, jakie zaszły w trakcie pandemii	Odsetek odpowiedzi
Zmiany w sposobach planowania i dokonywania zakupów	13,8%
Zmiany w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo–wychowawczych	11,0%
Zmiany w zakresie dostępu do opieki zdrowotnej	3,3%

Źródło: Drozdowski i in. (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 99.

Badani zostali także zapytani o to, jak reagują na zmiany, które dokonały się w trakcie pandemii (zob. tabela 5). W tym aspekcie wskazali, że najczęściej dostosowywali się do nowej rzeczywistości (33%), a także prowadzili rozmowy z bliskimi na ten temat (32%). 1/3 respondentów z jednej strony respektowała obostrzenia i przestrzegała zaleceń, a z drugiej – poprzez utrzymywanie kontaktu z innymi wspierała się wzajemnie za pośrednictwem rozmów (np. przez telefon czy komunikatory internetowe). Badani równie często wskazywali, że reagowali w następujący sposób: poprzez dbanie o siebie (19%) oraz dbanie o rutynę (13,5%), a także pozyskiwanie nowej wiedzy (13,5%). Oznacza to, że pandemia zaburzyła sposób, w jaki badani funkcjonowali, dlatego konieczne było wprowadzenie nowych rozwiązań, takich jak np. odmienne sposoby na utrzymywanie dobrej kondycji, wprowadzanie nowych porządków w życiu codziennym, nauka nowych umiejętności, które mogły się przydać w przyszłości. Spośród badanych 10,5% przyznało, że reagowali na wszelkie zmiany zdenerwowaniem. Dla niektórych okres pandemii był na tyle traumatyczny, że prowadził do braku możliwości zwyczajnego funkcjonowania, ponieważ nasiliły się różne zaburzenia (np. nerwica, stany lękowe, depresja). Inni badani (9,5%) stwierdzili, że był to czas na przewartościowanie własnego życia, określenie, co jest ważne, a co straciło sens w dobie pandemii. Dlatego część respondentów postanowiła poprawić relacje z bliskimi i rodziną, a także poświęcić wolny czas na realizację swoich zainteresowań. Inni poczynili zaś kroki w kierunku przezwyciężenia swoich słabości, na co dotychczas się nie zdecydowali z uwagi na liczne obawy. Jeszcze inni reagowali poprzez znieczulenie (9,5%), czyli ucieczkę przed zaistniałą sytuacją i jej konsekwencjami, w postaci korzystania z różnych używek (alkohol, leki, narkotyki) oraz wykonywania czynności, które miały na celu wyzbycie się frustracji, odreagowanie (np. wykonywanie męczących prac). Najczęściej znieczulenie wiązało się ze sceptycyzmem (8,5%). Respondenci przyznawali, że na wszelkie zmiany czy doniesienia reagowali ze spokojem i opanowaniem, ale również krytycznie podchodzili do wszelkich informacji, zwłaszcza tych przedstawianych w mediach. Około 9% badanych zadeklarowało, że w trakcie pandemii zaczęli korzystać z dóbr kultury, które były dostępne w formie zdalnej za pośrednictwem mediów (np. książki, telewizja, gry). Pozostali reagowali poprzez wspieranie innych (7,4%). Badani wskazywali, że udzielana przez nich pomoc najczęściej odnosiła się do wsparcia osób starszych, potrzebujących, swoich bliskich, a także małych przedsiębiorstw, które miały kłopot z odnalezieniem się na rynku pracy. Wspieranie innych przejawiało się w dokonywaniu dobrych uczynków, a ponadto pozwoliło badanym na porzucenie myśli o trudnej sytuacji oraz wzmocniło ich przekonanie o byciu potrzebnym. 8% ankietowanych założyło, że sprosta nowym oczekiwaniom. Zaledwie około 5% zapytanych przyznało, że ani nie reagowali, ani nie podejmowali żadnych działań pod wpływem zmian, jakie zaszły w ich życiu (Drozdowski i in., 2020).

Tabela 5. Sposób reakcji badanych na zachodzące zmiany wynikające z pandemii koronawirusa (N=1294)

Sposób reagowania na zachodzące zmiany spowodowane pandemią	Odsetek odpowiedzi
Dostosowanie się	33,0%
Rozmawianie	32,0%
Dbanie o siebie	19,0%
Pozyskiwanie nowej wiedzy	13,5%
Podenerwowanie	10,5%
Przewartościowanie	9,5%
Ograniczenie kontaktów	9,5%
Znieczulenie	9,5%
Korzystanie z kultury	9,0%
Sceptycyzm	8,5%
Przygotowanie się	8,0%
Wspieranie innych	7,4%
Niereagowanie / niepodjęcie żadnych działań / poddawanie się zmianom	5,0%

Źródło: Drozdowski i in. (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s.124.

W trakcie pandemii respondenci narzekali głównie na braki w zakresie kontaktów z drugim człowiekiem (58,5%) (zob. tabela 6). Izolacja społeczna spowodowała ograniczenie kontaktów z bliskimi i przyjaciółmi, a także atrofię więzi społecznych. Jedynie 2,6% ankietowanych przyznało, że nie odczuwało samotności. Drugą najczęściej wymienianą potrzebą okazało się realizowanie ulubionych aktywności oraz codziennej rutyny (39,2%). Respondenci przyznali, że pandemia zaburzyła ich dotychczasowe życie i brakowało im „normalności”, którą żyli przed pojawieniem się wirusa. Ponad 1/3 zapytanych (35,4%) ubolewała nad brakiem poczucia wolności i swobody, ograniczanych przez liczne obostrzenia i zakazy. Badani odczuwali niedosyt w zakresie korzystania z usług takich jak fryzjer, służba zdrowia, kościół itp. – 20,3% respondentów wskazało na te niedogodności. Według 12,4% ankietowanych brakowało im rzeczy związanych ze sferą edukacyjno-zawodową. Pandemia spowodowała trudność w dostępie do edukacji, znalezieniu pracy czy utrzymaniu obecnej. Pojawił się kłopot z normalnym wykonywaniem obowiązków zawodowych. Ponadto ankietowanym brakowało poczucia spokoju (12%) oraz bezpieczeństwa (11,9%). Badana grupa przyznała, że poczucie bezpieczeństwa i spokoju zostało zaburzone ze względu na nieustanne odczuwanie obawy przed zarażeniem siebie lub innych. Na brak pomocy wskazywało 1,3% ankietowanych, a na brak możliwości dokończenia ważnych zadań, planów – 0,5% badanych (Drozdowski i in., 2020).

Tabela 6. Odsetek respondentów odczuwających braki spowodowane pandemią koronawirusa (N=1294)

Kategoria odczuwalnych braków	Odsetek odpowiedzi
Kontakty z ludźmi	58,5%
Ulubione aktywności, hobby	39,2%
Wolność i swoboda	35,4%
Usługi	20,3%
Praca, szkoła, uczelnia	12,4%
Spokój	12,0%
Bezpieczeństwo	11,9%
Chwila samotności	2,6%
Pomoc	1,3%
Realizacja (dokończenie) ważnych zadań i planów	0,5%

Źródło: Drozdowski i in. (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, s. 151.

4.1.1. Osoby młode na rynku pracy

Czas pandemii COVID-19 i okoliczności jej towarzyszące okazały się nie lada wyzwaniem dla młodzieży i osób młodych. Sytuacja ta zmieniła bowiem paradygmat ich codziennej egzystencji, edukacji, jak również realizacji własnej strategii „siebie”. Nałożono – niejako odgórnie, poprzez reżim sanitarny i ustalenia na szczeblu rządowym – nowy, nieznany im dotychczas sposób funkcjonowania. Wydawać by się mogło, że z uwagi na młody wiek oraz kompetencje cyfrowe będzie to zadaniem dość łatwym, jednak liczne badania ukazały, iż z punktu widzenia młodych Polaków wcale łatwe nie było. Kwestia edukacji oraz społecznego funkcjonowania została poruszona w podpunkcie wcześniejszym, w tym miejscu zaś uwaga zostanie poświęcona sytuacji młodych ludzi na rynku pracy w Polsce. Pandemia nieodwracalnie utrudniła tej kategorii społecznej realizację planów, a także osiągnięcie założonych celów zawodowych, które młodzi dorośli zaplanowali, zanim doszło do rozprzestrzenienia się koronawirusa. Według badaczy społecznych sytuacja pokolenia wchodzącego na rynek pracy, wkraczającego w dorosłość i kończącego edukację w trakcie pandemii nie poprawiła się w stosunku do ich poprzedników, jeśli chodzi o kwestię zamożności, dochodów i planów na przyszłość (Sándor i in, 2021).

Istotnym elementem kształtowania rynku pracy w trakcie pandemii był wzrost bezrobocia, a także wolnych wakatów w wybranych zawodach. Według Anny Mazurkiewicz (2022) bezrobocie w Polsce w trakcie pandemii stanowiło proces niejednostajny, to znaczy stopa bezrobocia wzrastała lub nasilała się w zależności od bieżących zdarzeń, kryzysów, nieprzewidywanych wydarzeń określanych przepisami sanitarnymi i rozporządzeniami w tym zakresie itd.

Młodzi Polacy na rynku pracy w „nowej rzeczywistości” to jeden z pierwszych raportów, który zawiera dane dotyczące opinii osób młodych na temat wkraczania na rynek pracy w dobie pandemii. Badanie przeprowadzono w 2020 roku (Dębińska–Pokorska i in., 2020), a powtórzono je w roku 2021 (Komorowska i in., 2021) wykorzystując do tego ankietę *on-line*. Dobór próby był celowy. Zarówno w pierwszym wydaniu, jak i również w drugim poddane badaniu zostały osoby młode, które studiowały lub studiowały i pracowały lub pracowały lub ani nie pracowały ani nie studiowały. Respondenci zostali podzieleni na 4 grupy wiekowe: do 20 roku życia, 21–24 lata, 25–26 lat, powyżej 27 roku życia. W pierwszej edycji badania w 2020 roku badaniem objęto 1813 osób, a rok później w 2021 roku liczba ta wzrosła do 2500 ankietowanych. Wyniki badania sugerują, iż dla młodych Polek i Polaków, którzy wkraczali na rynek pracy w „nowej rzeczywistości”, najważniejsze okazało się przede wszystkim stabilne zatrudnienie – aż 81,5% respondentów powyżej 20 roku życia przyznało wówczas, że preferuje stałe zatrudnienie i stabilizację zawodową, aniżeli prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Tylko 18,5% badanych przyznało, że pomimo trudnej sytuacji ekonomiczno–gospodarczej nadal było zwolennikami pracy na własny rachunek. Ukierunkowanie na stabilność w zakresie pracy mogło wynikać z obserwacji rynku w trakcie pandemii koronawirusa. Zauważano fluktuację zatrudnienia, niepewność zatrudnienia z uwagi na załamanie niektórych branż – zdominowanych przez pracowników w tej kategorii wiekowej. Wraz z pojawieniem się koronawirusa małe i duże przedsiębiorstwa były bardziej narażone na zawieszenie lub całkowite zamknięcie działalności, co w konsekwencji prowadziło do utraty dochodu finansowego i pogorszenia sytuacji materialnej wielu osób. Praca na etacie zapewniała większe prawdopodobieństwo utrzymania stałego zatrudnienia, a co za tym idzie – utrata środków do życia było mniej prawdopodobna niż w przypadku prowadzenia własnego biznesu lub pracy dorywczej (Dębińska–Pokorska i in., 2020). Jednocześnie, po pierwszym roku pandemii (2021), w porównaniu z rokiem 2020, spadło o 4% zainteresowanie posiadaniem stabilnej pracy – 77,5% respondentów wyrażało wówczas taką potrzebę. Równocześnie wzrosła o 4%, w stosunku do 2020 roku, chęć posiadania własnej działalności gospodarczej (własnej firmy). Skutki pandemii dla małych i mikroprzedsiębiorców nie były aż tak dotkliwe ze względu na dodatkowe wsparcie ze strony rządu (tarcza antykryzysowa), które wspomogło wielu przedsiębiorców i zagwarantowało większe szanse utrzymania pracy na własny rachunek (Komorowska i in., 2021).

Dla młodych dorosłych istotna jest koncepcja balansowania pracy zawodowej i życia prywatnego. W trakcie pandemii koncepcja *work-life balance* stanowiła wartość cenioną niezmiennie przez ponad połowę respondentów, zarówno w 2020 roku (59,5%), jak i roku kolejnym (58%). Według licznych badań konieczność pracy zdalnej w wielu sektorach sprawiła, że trudno było odseparować życie zawodowe od prywatnego (praca zdalna, nauka w domu). Młodzi ludzie zwracali wówczas coraz większą uwagę na konieczność rozgraniczenia tych dwóch obszarów życia (Dębińska–Pokorska i in., 2020).

Młodzi ludzie, którzy udzielali odpowiedzi w badaniach realizowanych przez firmę doradcą PwC, Well.HR i Absolvent Consulting, w zakresie pracy cenili sobie przede wszystkim przyjazną atmosferę (50% odpowiedzi) oraz możliwość zdobycia doświadczenia zawodowego (49,4%). W mniejszym stopniu, ale również istotne, okazały się dla nich wówczas: poczucie sensu wykonywanej pracy (43,2%), wysokie zarobki (42,5%), a także praca zgodna z zainteresowaniami (36,4%). Badana grupa młodych ludzi nie zaakceptowałaby braku możliwości rozwoju (53,1%) oraz zarobków nieadekwatnych do oczekiwań (51,7%). Ponadto, liczne konflikty w pracy (49,4%), wysoki poziom stresu (47,8%) oraz brak możliwości awansu (34%) zniechęcałyby młodych do podjęcia pracy. Pandemia koronawirusa sprawiła, że młodzi

poszukiwali stabilnego zatrudnienia, dlatego aż 83,8% spośród nich poszukiwało pracy na umowę o pracę. Dotyczyło to zwłaszcza osób powyżej 25 roku życia, choć taką formę zatrudnienia preferowało też 65,2% ankietowanych w wieku między 21 a 24 rokiem życia (Dębińska–Pokorska i in., 2020).

Badania zespołu Katarzyny Komorowskiej i in. (2021) potwierdziły, że zarówno w 2020, jak i 2021 roku młodzi poszukiwali przede wszystkim pracy, która zapewniałaby stabilność zatrudnienia (umowa o pracę) – takie preferencje wyrażało 67,6% badanych w 2020 roku i 74,2% w roku 2021. Tym samym spadło przekonanie o braku znaczenia rodzaju umowy.

Interesujące zdaje się uchwycenie uposażenia pożądanego przez ówczesnych młodych na rynku pracy. Badania wykazały, że oczekiwania płacowe tej grupy wynosiły średnio około 4 tys. zł netto. Nieco wyższe, bo powyżej 4,5 tys. zł netto, jawiły się oczekiwania studentów kierunków medycznych czy biologiczno–przyrodniczych. Z kolei studenci kierunków artystycznych, humanistycznych czy społecznych mieli nieco niższe oczekiwania płacowe, oscylujące wokół 3,6–3,8 tys. zł netto (Dębińska–Pokorska i in., 2020). Z kolei rok później oczekiwania badanych wzrosły średnio o 500 zł – chcieli wówczas zarabiać co najmniej 4,5 tys. zł netto. Podobnie jak rok wcześniej, większe oczekiwania finansowe deklarowały osoby z wykształceniem medycznym, a mniejsze z wykształceniem humanistycznym (Komorowska i in., 2021). Dla badanych ludzi młodych drugim kluczowym aspektem w czasie pandemii była praca zgodna z ich profilem wykształcenia – takie zdanie podzieliło 42,2% badanych w 2020 roku oraz 50,9% w roku 2021 (zob. tabela 7). Studenci, jak również młodzi zainteresowani pracą w niepełnym wymiarze czasu pracy, z uwagi na możliwość kontynuacji nauki, popierali tę formę pracy (24,4% w roku 2020 i 22,6% w roku następnym) (Komorowska i in., 2021).

Tabela 7. Odpowiedzi badanych w zakresie pytania: Czego poszukiwali młodzi na rynku pracy?

Czego poszukiwali młodzi na rynku pracy?	2020 (N=1813)	2021 (N=2500)
Pracy zgodnej z moim profilem wykształcenia	42,4%	50,9%
Stażu w niepełnym wymiarze godzin, by połączyć go ze studiami	24,4%	22,6%
Praktyki wakacyjnej	10,0%	5,2%
Stażu w pełnym wymiarze godzin	10,4%	7,8%
Stażu w niepełnym wymiarze godzin celem połączenia pracy z realizacją pasji	5,7%	5,3%
Jeszcze nie wiem	3,4%	3,4%
Pracy dorywczej	3,8%	3,7%
B2B	3,1%	5,0%
Rodzaj umowy nie ma dla mnie znaczenia	18,1%	12,4%
Umowy o pracę	67,6%	74,2%
Umowy zlecenie / o dzieło	11,2%	8,5%

Źródło: Komorowska i in. (2021). *Młodzi Polacy na rynku pracy*, s. 15.

Młodzi dorośli cenili sobie rozmaite benefity oferowane w pracy. Na szczególną uwagę zasługiwała potrzeba posiadania ubezpieczenia zdrowotnego oraz opieki medycznej. Wraz z początkiem 2020 roku 41% badanych przyznało, że kluczowym elementem ich pracy było posiadanie ubezpieczenia zdrowotnego, a 30% spośród ankietowanych oczekiwało dodatkowo prywatnej opieki medycznej. W roku 2021 odnotowano spadek poparcia respondentów w zakresie posiadania ubezpieczenia zdrowotnego (do 34%). Jednocześnie wzrosło w niewielkim stopniu zainteresowanie prywatną opieką medyczną (do 33,2%). W roku 2021 blisko połowa ankietowanych (48,7%) przyznała, że sytuacja związana z koronawirusem wpłynęła negatywnie na pozyskanie przez nich godziwej i stabilnej pracy. Ich szanse na rynku zmalały w porównaniu z rokiem poprzednim (2020). Jednocześnie z uwagi na zaistniałe okoliczności, aż 68,9% respondentów sprawdziło i poparło rozwiązania, które wprowadziła zatrudniająca ich firma w trakcie pandemii. Dla 33,7% badanych ważna była wówczas praca hybrydowa, jednakże nadal większość spośród nich (56%) było przekonanych, że woleliby pracować stacjonarnie w biurze (Komorowska i in., 2021).

Dawid Wieczorek (2022) zwrócił uwagę, że rynek pracy oraz gospodarka nie do końca poradziły sobie z kryzysem, który powstał wraz z rozwojem pandemii koronawirusa. Rosnące bezrobocie, a także problemy społeczne przyczyniły się do pogorszenia sytuacji młodzieży na rynku pracy. Powołując się na liczne badania, Wieczorek stawia tezę, że to właśnie młodzież i młodzi dorośli stali się grupą, która najbardziej odczuła negatywne konsekwencje pandemii. Przede wszystkim zmniejszyła się liczba ofert pracy dla nowych pracowników. Młodzież, która była wówczas na finalnym etapie edukacji, miała nie lada wyzwanie, aby znaleźć jakąkolwiek pracę, nie wspominając już o pracy w swoim zawodzie i z godziwym wynagrodzeniem. Oferta rynkowa była na tyle wąska, że młodzi ludzie podejmowali pracę w tzw. szarej strefie, co może w jeszcze większym stopniu przekładać się na ich sytuację ekonomiczną (Wieczorek, 2022). Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2022 roku prawie 24% przedsiębiorstw zostało zlikwidowanych, a jednocześnie nastąpił spadek o 9,1% liczby utworzonych nowych miejsc pracy w porównaniu z rokiem 2021. Zatem liczba miejsc pracy się zmniejszyła, co dodatkowo utrudniało znalezienie pracy przez młodzież (GUS, 2022). Jak zauważył autor artykułu *Samowykluczenie społeczne jako wyzwanie dla rynku pracy*, młodzi ludzie w pandemii, choć obeznani z nowymi technologiami i bardziej elastyczni, szczególnie doświadczyli większej społecznej presji na wykorzystanie nowych technologii. Jednocześnie wykazywali przebudżcowanie pojawiającymi się informacjami. Stali się bardziej wrażliwi na wszelkie zmiany psychospołeczne i psychologiczne w zakresie funkcjonowania ludzi. W ocenie Wieczorka pandemia, a wraz z nią nawracające obostrzenia, izolacja, konieczność zachowania społecznego dystansu, sprawiła, że młodzież w mniejszym stopniu odnajdywała się w relacjach międzyludzkich. Środowisko, a także rzeczywistość pandemiczna, w której przyszło żyć młodym Polakom, ukierunkowała ich socjalizację na społeczne wycofanie, przez co młodzież nie do końca odnajdywała się na rynku pracy, który miał spore oczekiwania (kompetencje personalne, kompetencje społeczne). Nasiliły się bowiem izolacja, niechęć społeczna, alienacja, implikując samowykluczenie się z rynku pracy oraz społeczeństwa. Dodatkowo, wszelkie choroby psychiczne powstałe pod wpływem pandemii COVID-19 z góry wykluczają jednostkę z dalszych poszukiwań miejsca pracy (Wieczorek, 2022). Według badaczki Emilii Krause młody człowiek będący w okresie wchodzenia w dorosłość szczególnie nastawiony jest na rozwój swojej dojrzałości psychologicznej, aby sprostać wszelkim wymaganiom dorosłego życia. Dojrzałość traktowana jest w tym kontekście jako „czas, w którym młody człowiek może realizować własny styl życia i określić miejsce w otaczającym świecie, w tym rozpocząć pracę zawodową” (Krause, 2012, s. 60). Zatem, jeśli młody człowiek dorastał w izolacji społecznej, a codzienność pandemiczna nie sprzyjała jego dążeniu ku

dojrzałości, w konsekwencji może mieć trudności w znalezieniu pracy. Żadna praca – niezależnie czy zgodna z jego oczekiwaniami i pasjami, czy też nie – nie będzie dla niego właściwa. Młody człowiek, który poszukiwał swojej ścieżki zawodowej w trakcie pandemii oraz po jej ustaniu, napotykał ciągle przeszkody i nie do końca potrafił sobie z nimi poradzić.

W ocenie Anny Oleszczyk (2022) osoby młode, zwłaszcza te poniżej 25 roku życia, w dobie pandemii były bardziej narażone na „potrójny szok” na rynku pracy. Po pierwsze ze względu na wiek osoby te były bardziej narażone na utratę pracy niż osoby starsze. Po drugie z powodu pandemii młodzi dorośli napotykali trudności w znalezieniu pracy, co skutkowało pogarszającą się sytuacją materialną i zmuszało ich do przerwania edukacji czy szkoleń zawodowych. Mówiąc wprost, okres pandemii COVID–19 uniemożliwił młodym ludziom zdobycie wiedzy, która przyczyniłaby się do ich rozwoju i alokacji na rynku pracy. Po trzecie, gorsza sytuacja na rynku pracy charakteryzowała się mniejszym popytem ze strony pracodawców, to zaś skutkowało mniejszą ofertą zatrudnienia. Młodzi napotkali przeszkody w zatrudnieniu w takich branżach, jak gastronomia, hotelarstwo, handel hurtowy i detaliczny. Ponadto, młodzi ludzie podejmujący pracę przed pandemią na umowach cywilnoprawnych (zlecenie lub o dzieło) znacznie częściej i w sposób nagły tracili pracę wraz z wybuchem pandemii koronawirusa. Oznacza to, że w najtrudniejszej sytuacji młodzi zostawali bez pracy, a ich sytuacja finansowa wraz z kolejnymi falami pandemii stawała się coraz gorsza. Jak wykazały badania, w szczególnie złej sytuacji byli absolwenci szkół wyższych, którzy mimo takiego samego, a nawet lepszego wykształcenia niż poprzednie generacje byli w znacznie gorszej sytuacji na rynku pracy. Oleszczyk przewidywała, że zaistnienie na rynku pracy będzie się wiązać z wykonywaniem gorzej płatnej pracy, a ze względu na okoliczności jednostce trudniej będzie osiągnąć awans (Oleszczyk, 2022).

4.1.2. Młodzi bezrobotni, w tym w kategorii NEET

Jednym z podstawowych komponentów trwania każdego człowieka jest alokacja na rynku pracy umożliwiająca pozyskiwanie środków niezbędnych do życia. Jak zobrazowały liczne badania, część młodzieży nie do końca odnajduje się w tej nowej roli. Wielu młodych popada w niemoc w zakresie znalezienia pracy, co przekłada się na wzrost stopy bezrobocia tej kategorii osób. Warto podkreślić, że problem z pozyskaniem zatrudnienia wśród osób młodych jest stały i trwały (Aina i in., 2021). Na szczególną uwagę zasługuje grupa jednostek przynależących do kategorii NEET, czyli takich, które się nie uczą, nie pracują i się nie szkolą. Ich sytuacja jest nieodzownie połączona z uwarunkowaniami gospodarczymi, wszelkimi kryzysami społeczno–ekonomicznymi i cyklem koniunkturalnym państwa (Subocz, 2022).

Warto podkreślić, że społeczność NEET w dużej mierze jest niejednorodna. Mogą do niej bowiem należeć bierni zawodowo, jak i bezrobotni krótko– lub długotrwanie. Grupę zasilają osoby niezdolne do podjęcia aktywności w sferze pracy lub nauki ze względu na niepełnosprawność lub choroby, a także ludzie, którzy oczekują, że niebawem ich sytuacja ulegnie zmianie. Inną podgrupę w kategorii NEET stanowią osoby, które dobrowolnie zdecydowały się na nieaktywność edukacyjną i zawodową, w pełni akceptując swój status zawodowo–edukacyjny. Najczęściej są to ludzie związani ze sztuką, muzyką, podróżowaniem lub wolontariatem. Do kategorii NEET należą zarówno jednostki, które dobrowolnie nie podejmują żadnej pracy oraz te, które mają trudności w pozyskaniu pracy lub stażu. Do tej grupy mogą przynależeć osoby posiadające wysokie kwalifikacje oraz wyższe wykształcenie, a także osoby z podstawowym wykształceniem i niewielkim doświadczeniem zawodowym.

Zatem bezrobotni stanowią jedynie podgrupę populacji NEET (Susz, 2022). Co więcej, należy podkreślić, iż poniżej prezentowane dane nie stanowią pełnego obrazu społeczności bezrobotnych NEET w Polsce, gdyż dotyczą jedynie bezrobotnych zarejestrowanych w rejestrach PUP. Z kolei populację NEET tworzą również grupy osób bezrobotnych niezarejestrowanych. Z uwagi na trudność dotarcia zarówno do bezrobotnych niezarejestrowanych, jak i do biernych zawodowo NEET, badania z ich udziałem są w Polsce sporadyczne, a zdecydowana większość cytowanej literatury odnosi się do charakterystyki jedynie osób NEET zarejestrowanych. Prezentacja pozostałych przywołanych grup NEET (zgodnie z ich statusem na rynku pracy) wykracza poza zakres niniejszego opracowania i zostanie przywołana w kolejnych produktach, jakie mają powstać w ramach projektu.

Jak wykazała Anna Oleszczyk, na podstawie danych uzyskanych przez Główny Urząd Statystyczny, po rozpoczęciu pandemii stopa bezrobocia rejestrowanego wśród młodych dorosłych w wieku 20–24 lat w III kwartale 2020 roku wynosiła 11,9%. Z kolei w III kwartale 2019 roku, gdy widmo zbliżającej się pandemii nie było zauważalne, odsetek ten wynosił 10,2%. Jednocześnie, w 2020 roku doszło do likwidacji ok. 25% miejsc pracy, co przełożyło się także na wzrost liczby bezrobotnych. Jak wcześniej wyjaśniono, grupą najbardziej dotkniętą przez pandemię była młodzież – 33% aktywnych zawodowo straciło bowiem miejsce zatrudnienia (Oleszczyk, 2022).

Likwidacja miejsc pracy prowadzi do zmniejszenia popytu na dane kompetencje, co w dalszym kroku, zdaniem Anny Mazurkiewicz (2022), implikuje zwiększenie i nasilenie konkurencji ze strony osób, które już mają doświadczenie, wobec pracowników, którzy dopiero wkraczają na rynek pracy. Nadmierna konkurencyjność powodowała trudniejszą sytuację ludzi młodych na rynku pracy w Polsce. Zdaniem autorki sytuacja osób należących do kategorii NEET już przed pandemią była niepewna, a zdarzenie to tylko pogorszyło (pogłębiło) problem (Mazurkiewicz, 2022).

Według danych GUS, w IV kwartale 2022 roku w grupie osób w wieku 15–24 lata zanotowano stopę bezrobocia na poziomie 12,3%, a w przedziale wiekowym 25–34 lat – 24,4%. Najliczniejszą grupą bezrobotnych były wówczas osoby w wieku 35–44 lat – odnotowano stopę bezrobocia na poziomie 25,6%. Niższy odsetek odnotowano w grupie wiekowej 45–54 lat – 20,4% oraz powyżej 55 roku życia – 17,3% (GUS, 2022). W IV kwartale 2023 roku stopa bezrobocia rejestrowanego w grupie wiekowej 15–24 wyniosła 12,8% i zwiększyła się zarówno w skali kwartału, jak i w skali roku. Osoby w wieku 25–34 lata znalazły się na drugim miejscu (po grupie wiekowej 35–44 lata) pod względem liczby bezrobotnych zarejestrowanych. Stopa bezrobocia w tej kategorii wyniosła 23,7%, a w skali kwartału oraz roku wzrosła odpowiednio o 0,7% i 0,4%.

Zdaniem Anny Mazurkiewicz (2022) udział bezrobotnych zarejestrowanych wśród polskiej młodzieży i osób młodych nie odbiega znacznie w porównaniu z pozostałymi krajami Unii Europejskiej, a stopa bezrobocia spadała od roku 2013 do roku 2019, gdy wśród osób w wieku 15–29 lat wynosiła 6,6% (a wskaźnik NEET – 11,9%) (zob. tabela 8). Trend ten został przerwany przez pandemię COVID–19. W 2020 r. stopa bezrobocia wśród młodych osób wzrosła średnio o 1,4% w UE i 0,5% w Polsce. W kolejnym roku w Polsce stopa bezrobocia w analizowanej grupie nieznacznie wzrosła – do 7,2%, podczas gdy w UE spadła o 0,3% i wyniosła ok. 13%. Mimo, że w 2021 roku odnotowano spadek, nadal poziom bezrobocia w porównaniu z 2019 i 2020 rokiem był wyższy. W opinii Mazurkiewicz, do wzrostu liczby osób bezrobotnych oraz osób w kategorii NEET przyczyniła się pandemia oraz jej skutki. Jednym z kluczowych czynników warunkujących bezrobocie było miejsce zamieszkania, a gorsza

sytuacja panowała w regionach peryferyjnych. Z kolei czynnikiem, który znacząco wpłynął na przynależność do grupy NEET była płeć, gdyż to kobiety częściej niż mężczyźni stają się osobami bezrobotnymi będącymi w statusie NEET (Mazurkiewicz, 2022).

Tabela 8. Stopa bezrobocia wśród osób młodych w wieku 15–29 lat oraz wskaźnik NEET w Polsce w latach 2009–2020 (podana w procentach)

Rok	Stopa bezrobocia	Wskaźnik NEET
2009	14,2%	14,0%
2010	16,8%	14,8%
2011	17,5%	15,2%
2012	18,4%	15,7%
2013	18,9%	16,2%
2014	16,5%	15,5%
2015	14,6%	14,2%
2016	11,8%	13,8%
2017	9,4%	12,9%
2018	7,6%	12,1%
2019	6,6%	11,9%
2020	7,1%	12,9%

Źródło: Mazurkiewicz (2022). *Wpływ pandemii Covid–19 na sytuację młodych ludzi na rynku pracy*, s. 137.

W roku 2020 w Polsce wskaźnik NEET dla osób w wieku 15–29 lat wynosił 12,9% całej populacji. Jest to o 1,1% mniej niż w roku 2009. W analizowanym okresie najwyższy poziom wskaźnika odnotowano w roku 2013 (16,2%), a najniższy – w roku 2019 (11,9%). Na wzrost wskaźnika w 2020 roku – o 1,0% w stosunku do 2019 roku – miała, zdaniem ww. autorki, wpływ pandemia koronawirusa, przez którą działalność gospodarcza została znacznie ograniczona. Należy zauważyć, że od 2017 roku stopa NEET oscylowała wokół 12%.

W odniesieniu do płci to kobiety były znacznie bardziej narażone na przynależność do populacji NEET. W 2020 roku odsetek NEET w przypadku kobiet wynosił 17%, a w przypadku mężczyzn prawie o połowę mniej, gdyż 8,7% (Susz, 2022). W porównaniu z całą UE Polska, zaraz obok Bułgarii, Rumuni, Węgier, Czech oraz Słowacji, miała wówczas jeden z najwyższych odsetków kobiet należących do populacji NEET. W państwach Europy Środkowo–Wschodniej dominuje odmienny od Europy Zachodniej wzorzec rodziny, ponieważ to mężczyzna uważany jest za głowę rodziny i jej głównego żywiciela, a kobieta może realizować się w obowiązkach rodzinnych. Ponadto kobiety znacznie częściej odczuwały negatywne skutki wszelkich kryzysów gospodarczych (Konle–Seidl, 2021). Warto również wspomnieć, że w 2020 roku, czyli w trakcie wybuchu pandemii, największy odsetek populacji NEET dotyczył osób w wieku 25–29 lat (10%) (Susz, 2022).

Sławomir Nałęcz w artykule *Młodzi dorośli NEET w wieku 25–29 lat w Polsce, Czechach i na Słowacji* spostrzegł, że w 2020 roku w Polsce 19,4% osób młodych w grupie wiekowej 25–29 nie pracowało, nie kształciło się oraz nie uczestniczyło w szkoleniach.

W Czechach odsetek ten wynosił 17,5%, na Słowacji 22,0%, natomiast w UE–27 co piąty młody dorosły człowiek, zatem 18,6% ogółu badanej grupy, w wieku 15–29 lat przynależał do kategorii NEET (zob. tabela 9). W porównaniu z latami poprzednimi uwidacznia się zależność, wedle której odsetek NEET zwiększył się po wybuchu pandemii koronawirusa. Ze względu na brak swobodnego dostępu do rynku pracy wiele osób młodych, zakończywszy edukację, nie miało możliwości podjęcia pracy w swoim zawodzie lub podejmowało pracę poniżej swoich kwalifikacji, a przy tym brakowało im środków na poszerzanie własnych umiejętności w ramach specjalistycznych kursów. W Polsce odsetek młodych osób, które nie pracowały, nie szkoliły się i nie uczyły, ulegał zmianom. W 2016 roku odnotowano w Polsce 18,9% NEET w wieku 25–29 lat nieposiadających żadnego zajęcia zarobkowego (tj. osoby niepracujące, nieuczące się, nieszkolące się, nie prowadzące również własnej działalności). Następnie, wartość wskaźnika zmalała do 18,0% w roku 2017, aby w 2018 roku osiągnąć poziom 17,2%, a w roku 2019 ok. 17,7% (zob. tabela 9). Można dostrzec, że z biegiem lat odsetek osób w kategorii NEET w Polsce ulegał zmianie. Zdawało się, że ta grupa społeczna będzie zmniejszała liczebność, lecz sytuacja na rynku pracy spowodowana pandemią spowodowała zwiększenie odsetka młodych przynależących do tej grupy (Nałęcz, 2020).

Tabela 9. Wskaźnik NEET wśród młodych dorosłych w wieku 25–29 lat w latach 2016–2020 (dane w procentach)

Rok	2016	2017	2018	2019	2020
UE–27	19,5%	18,4%	17,7%	17,2%	18,6%
Czechy	17,2%	15,3%	15,2%	15,8%	17,5%
Polska	18,9%	18,0%	17,2%	17,7%	19,4%
Słowacja	21,7%	22,1%	21,3%	20,7%	22,0%

Źródło: Eurostat za Nałęcz (2020).

Według najnowszych danych Eurostatu (2023) w ostatniej dekadzie doszło do zauważalnego spadku wskaźnika NEET wśród młodych w wieku 15 – 29 lat. Wyjątek stanowił rok 2020. W 2023 roku wskaźniki NEET wśród młodych dorosłych znacznie się różniły w poszczególnych krajach UE i wahały się od 4,8% w Holandii do 19,3% w Rumunii. Według badań Eurostatu w 2023 roku najniższe wskaźników NEET odnotowano w następujących krajach: Holandia (4,8%), Szwecja (5,7%), Malta (7,5%), Słowenia (7,8%), Luksemburg (8,5%), Irlandia (8,5%), Dania (8,6%), Niemcy (8,8%) i Portugalia (8,9%). W Polsce wskaźnik ten wynosił ok. 10%. Dostrzeżono różnice między odsetkiem młodych NEET odnośnie do płci. W 2023 roku 12,5% młodych kobiet w wieku 15–29 lat w UE stanowiły osoby NEET, podczas gdy odpowiedni odsetek wśród młodych mężczyzn wyniósł 10,1%. Najniższe wskaźniki NEET wśród młodych mężczyzn i kobiet odnotowano w Holandii (4,0% dla mężczyzn i 5,6% dla kobiet), natomiast najwyższe wskaźniki wśród młodych mężczyzn odnotowano w Grecji (14,8%), a najwyższy w przypadku kobiet w Rumunii (24,8%).

Osoby młode, które podejmują próby zatrudnienia na rynku pracy, najczęściej posiadają wyższe wykształcenie. Jak wynika z danych Eurostatu, w 2020 roku (zob. tabela 10) ponad 2/5, czyli 42% badanych powyżej 24 roku życia, którzy zdecydowali się na poszukiwanie pracy, stanowili absolwenci szkół wyższych. Na Słowacji odsetek ten wynosił 39%, a w Czechach 33%. Ze względu na rosnące zainteresowanie szkolnictwem wyższym można zaobserwować, że od lat 90. XX. wieku coraz więcej młodych ludzi podejmowało naukę na

studiach, skutkiem czego wchodzili oni na rynek pracy nieco później. Uzyskanie dyplomu stało się dla nich priorytetem. Przewidywalnie takie przewartościowanie celów życiowych było spowodowane większym dostępem do szkolnictwa wyższego oraz możliwością pozyskania atrakcyjniejszej pracy w przyszłości. W Polsce również posiadane wykształcenie korelowało z poziomem bezrobocia, tj. im wyższe wykształcenie, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że osoba będzie bezrobotna. Największa stopa bezrobocia dotyczyła tych, którzy byli bierni edukacyjnie lub zakończyli edukację na etapie gimnazjalnym lub podstawowym. Takie osoby zazwyczaj nie podejmują dalszego kształcenia, a co za tym idzie zwiększa się prawdopodobieństwo, że zasilą szeregi bezrobotnych. W IV kwartale 2023 roku liczbę takich osób oszacowano na 7,7% i jednocześnie odnotowano największy wzrost w skali kwartału (o 1,7%). Następnie, wśród jednostek z wykształceniem zasadniczym zawodowym lub branżowym stopa bezrobocia wynosiła 4,5% i w porównaniu z całym kwartałem wzrosła o 0,1%. W grupie osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, policealnym i średnim zawodowym/branżowym stopa bezrobocia była podobna i wyniosła odpowiednio 3,9% oraz 3,8%. Najmniej liczną grupę bezrobotnych w IV kwartale 2023 roku stanowili absolwenci uczelni wyższych. Stopa bezrobocia w tej grupie wynosiła 1,3%. Liczba ta utrzymywała się niezmiennie w stosunku do III kwartału 2023 oraz IV kwartału 2022 roku (GUS, 2024).

Tabela 10. Wskaźnik NEET wśród młodych dorosłych w wieku 25–29 lat w roku 2020 według poziomu wykształcenia (dane procentach)

Osiągnięcia edukacyjne	Unia Europejska	Czechy	Polska	Słowacja
Niższe niż wykształcenie podstawowe, podstawowe i średnie I stopnia	43,9%	42,7%	56,1%	64,4%
Wykształcenie średnie II stopnia i policealne	17,8%	16,3%	21,1%	21,3%
Wykształcenie wyższe	11,0%	13,4%	10,0%	15,4%
Ogólnie	18,6%	17,5%	19,4%	22,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Oprócz wydłużonego okresu edukacji młodzi ludzie borykają się przede wszystkim z brakiem doświadczenia zawodowego. Ze względu na to, że decydują się oni na podjęcie studiów, a praca staje się dla nich drugorzędym priorytetem realizowanym dopiero po ukończeniu studiów, nie posiadają wymaganego przez pracodawców doświadczenia. Mimo, że uczelnie oferują szeroki wachlarz możliwości zdobywania kompetencji, kwalifikacji i doświadczenia zawodowego poprzez udział w szkoleniach, praktykach, wolontariacie itp., nadal studia wyższe nie gwarantują, że ich absolwenci będą posiadać umiejętności potrzebne w danym zawodzie.

Odnosząc się do tematu wykształcenia, różnorodnie badania wykazały, że im wyższe wykształcenie, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że osoba będzie przynależać do grupy NEET (Nałęcz, 2020). Według danych Eurostatu z roku 2020 osoby legitymujące się wyższym wykształceniem stanowiły 10,0% populacji osób w wieku 25–29 lat należących do kategorii NEET (zob. tabela 10). Z kolei 16,3% grupy NEET stanowili absolwenci szkół średnich lub policealnych. Największy odsetek tworzyły osoby, które posiadały wykształcenie podstawowe

lub średnie pierwszego stopnia – 42,7%. Zachodzi korelacja między wykształceniem a przynależnością do grupy NEET. Im wyższe wykształcenie, tym większa szansa na to, że osoba będzie się dalej szkolić, zdobędzie pracę i zacznie realizować swoje ambicje i cele. W najtrudniejszym położeniu znajdowały się osoby o wykształceniu średnim I stopnia, podstawowym lub niższym, gdyż to one są najbardziej narażone na długotrwałe bezrobocie. Podobna sytuacja miała miejsce w Czechach czy na Słowacji. Republika Słowacji znajdowała się przy tym w nieco trudniejszym położeniu, ponieważ niezależnie od wykształcenia – w porównaniu z Polską, Czechami, czy Unią Europejską – osoby młode na Słowacji miały trudność w znalezieniu pracy przy jednoczesnym braku możliwości kontynuowania nauki. Sławomir Nałęcz (2020) analizując powyższe dane wyciągnął wniosek, że kwalifikacje mają silną korelację z przynależnością do NEET – im niższe posiadane kwalifikacje, tym większe prawdopodobieństwo, że osoba nie będzie uczestniczyć w szkoleniach i kursach, które mogłyby pomóc im zdobyć wiedzę czy też kompetencje. Ponownie, badania Eurostatu wskazują, że w Polsce około 6,3% młodzieży w 2020 roku wykazało aktywność w postaci udziału w różnych szkoleniach, które miały pozwolić im uzupełnić lub nabyć nową wiedzę. Z kolei czeska młodzież chętniej od polskich sąsiadów decydowała się na udział w tego typu kursach (9,7%). Najgorzej w tym zestawieniu wypadła Słowacja, gdzie zaledwie 5,4% młodych zadeklarowało zainteresowanie poszerzeniem swoich kompetencji lub nabyciem nowych kwalifikacji. W porównaniu z pozostałymi państwami UE w 2020 roku polska młodzież wypadła dość negatywnie.

Miejsce zamieszkania nie zawsze determinuje przynależność do grupy NEET. Choć w Polsce osoby młode zamieszkujące tereny wiejskie stanowią największy odsetek NEET (23,9%), dostrzega się, że mieszkańcy przedmieść i małych miast również często przynależą do tejże kategorii (20,9% w 2020 roku) w porównaniu z osobami zamieszkującymi duże miasta (12,7%). Na taki stan może mieć wpływ to, że władarze na terenach wiejskich, w mniejszych miasteczkach i w obszarach podmiejskich nie skupiają się w znaczący sposób na wsparciu młodych ludzi w uzyskaniu pracy, na poszerzeniu ich kompetencji czy propozycjach dalszej edukacji. Ponadto, tereny wiejskie były częściej narażone na brak wykwalifikowanych pracowników, którzy podjęliby się działań na rzecz wsparcia młodzieży NEE-T (Nałęcz, 2020).

4.1.3. Wpływ pandemii na sytuację Polek

Jeszcze przed pandemią COVID–19 sytuacja młodych ludzi na rynku pracy i stojące przed nimi możliwości określano jako często niepewne i ograniczone (Schoon, 2020). W 2019 r. stopa bezrobocia wśród ludzi młodych przeciętnie na świecie wynosiła niecałe 14% (przy dużych różnicowaniach między krajami). Stosunkowo więcej ludzi młodych niż dorosłych pracowało w sektorach takich jak gastronomia, usługi i turystyka, które w szczególnym stopniu dotknięte zostały lockdownem w okresie pandemii. Częściej także niż osoby ze starszych grup wiekowych pracowali oni w sektorze nieformalnym, zarabiali mniej lub w ogóle nie pracowali. Jeszcze przed kryzysem, ponad 267 mln młodych ludzi na świecie klasyfikowano jako należących do NEET, a 68 mln było bezrobotnych (za: Barford i in., 2021). Ogółem, jedna piąta należała do kategorii NEET, przy czym dwie na trzy stanowiły młode kobiety (za: Barford i in., 2021).

Po wybuchu pandemii ponad 1 na 6 osób młodych pracujących została zwolniona lub przestała pracować. W 2020 r. zatrudnienie młodych ludzi zmniejszyło się o 8,7%, podczas gdy dorosłych o 3,7% (za: Barford i in., 2021, s. 7). Kobiety w większym stopniu niż mężczyźni

doświadczyły utraty pracy i redukcji dochodów, ze względu na koncentrację ich zatrudnienia w sektorach takich jak hotelarstwo, sprzedaż detaliczna i usługi związane z żywnością, które zostały w największym stopniu dotknięte bankructwami, utratą pracy (zjawisko segmentacji rynku pracy). W 2020 roku zatrudnienie kobiet w skali globalnej zmniejszyło się o 5%, mężczyzn o 3,9%. W odniesieniu do ogółu kobiet szacowano, że na początku pandemii zwolnionych zostało ok. 31 mln osób, w stosunku do ok. 13 mln mężczyzn (nie uwzględniając Chin, z powodu braku danych), co przekładało się na spadek PKB o 1,2% (Peterson, 2020). Na całym świecie 220 mln kobiet pracowało na początku pandemii w sektorach najbardziej narażonych na zwolnienia.

Kobiety częściej niż mężczyźni pełnią funkcje opiekuńcze i w większym stopniu dotyczy ich ryzyko bezrobocia i ubóstwa. Poświęcają więcej czasu na pracę nieodpłatną i dostosowują swoje zajęcia do potrzeb opieki nad dziećmi (zmniejszają liczbę godzin pracy, biorą zwolnienie, zmieniają pracę itp.). Dodatkowe obciążenie kobiet w czasie pandemii wynikało ze wzrostu obciążenia pracą w domu, opieką nad chorymi członkami rodziny, opieką nad dziećmi, które uczyły się zdalnie (łącznie 1,5 miliarda dzieci na świecie). Trudniejszy był dla nich w związku z tym także powrót do pracy (Peterson, 2020).

W analizach podkreślano, że statystyki dotyczące bezrobocia (w sytuacji bycia bez pracy, ale aktywnego jej poszukiwania) nie oddają w pełni wpływu pandemii na młodych ludzi, ani ich doświadczeń. Wskazywano na konieczność brania pod uwagę także innych miar statystycznych dotyczących sytuacji ludzi młodych, takich jak: zatrudnienie w mniejszym wymiarze czasu, niż dana osoba by chciała (*underemployment*); ubóstwo w sytuacji posiadania pracy (płaca nie umożliwia opłacenia rachunków); niezdolność do pracy (z powodu restrykcji); opuszczenie pracy, edukacji lub szkolenia zawodowego i zostanie NEET; rosące obciążenie obowiązkami w pracy lub poza nią (w związku z opieką itp.); wykonywanie innych aktywności w czasie oczekiwania na pracę (wolontariat, przedłużanie edukacji; wpływ na zdrowie psychiczne i jakość życia (za: Barford i in., 2021, s. 15). W samej zbiorowości młodych ludzi z kategorii NEET także istniało duże zróżnicowanie. Ci, którzy byli w tej kategorii przed pandemią, zmuszeni byli konkurować z nowymi młodymi w statusie NEET, często lepiej wykształconymi i mającymi większe doświadczenie.

Badania prowadzone w Polsce w latach 2020 – 2021 potwierdzają wniosek o negatywnym wpływie pandemii COVID-19 na sytuację zawodową przede wszystkim osób młodych, widocznym w mniejszej w roku 2020 w stosunku do roku 2019 liczbie pracujących i niższych wskaźnikach zatrudnienia, jak też większej zbiorowości biernych zawodowo (kwartalne wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności [BAEL] prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny (GUS, 2021). Podobnie także jak w badaniach międzynarodowych, „efekt pandemii COVID-19” zauważalny był przede wszystkim w zbiorowości kobiet, wśród których spadek zatrudnienia był w II kwartale 2020 r. większy niż wśród mężczyzn. Efekt ten miał jednak krótkotrwały charakter – już pod koniec roku liczba pracujących kobiet powróciła do porównywalnych wartości z tego samego okresu poprzedniego roku, a nawet ją przekroczyła (GUS, 2021). Podobne zmiany zachodziły w zbiorowości bezrobotnych i biernych zawodowo.

Warto natomiast zwrócić uwagę na odmienny wzorzec uczestnictwa w rynku pracy kobiet i mężczyzn. Jeszcze przed pandemią wśród osób pracujących więcej było mężczyzn, pomimo wzrastającego wcześniej od lat udziału kobiet w rynku pracy. W roku 2019 wskaźnik zatrudnienia dla mężczyzn i kobiet w wieku 15 lat i więcej wynosił odpowiednio: 63,0% i 46,4%, a współczynnik aktywności zawodowej 65,0% i 48,2% (GUS, 2021). Na aktywizację zawodową kobiet większy wpływ niż na mężczyzn ma decyzja o założeniu rodziny i urodzeniu dziecka.

Część kobiet wchodzi na rynek pracy bezpośrednio po zakończeniu edukacji lub w jej trakcie i dopiero potem decyduje się na założenie rodziny i częściową dezaktywizację zawodową lub kontynuuje pracę zawodową bez przerw na urlop wychowawczy (osoby na urloпах macierzyńskich/tacierzyńskich są zaliczane w statystyce do osób pracujących). Część kobiet natomiast odracza moment wejścia na rynek pracy na okres po odchowaniu dzieci, a część z nich rezygnuje z pracy zawodowej. Na kobiecie także częściej spoczywa obowiązek opieki nad dorosłymi członkami rodziny wymagającymi wsparcia, co też decyduje o aktywności lub bierności zawodowej kobiet. Zależność tę wyraźnie widać przy analizie współczynnika aktywności zawodowej oraz wskaźnika zatrudnienia uwzględniających jednocześnie podział według płci i wieku. W przypadku mężczyzn największy odsetek aktywnych zawodowo dotyczy osób w grupie wieku 25–44 lata, a więc praktycznie zaraz po zakończeniu ścieżki edukacji szkolnej ok. 90% mężczyzn wchodzi na rynek pracy. W przypadku kobiet w analogicznej grupie wieku aktywność zawodowa jest niższa, ale zwiększa się systematycznie wraz z wiekiem i w efekcie maksymalna aktywność zawodowa osiągnięta jest przez kobiety w wieku 40–49 lat (GUS, 2021).

4.2. Wpływ działań wojennych w Ukrainie (od 2022 r.) na zdrowie młodych Polaków

Wojna w Ukrainie stanowi kolejną, po pandemii, kryzysową sytuację, jaka miała miejsce w odstępie kilku lat. Wydarzenia te odbiły się negatywnie na zdrowiu psychicznym Polaków, a zagadnienie to zyskało w ostatnich latach rozgłos w następstwie licznych przekazów medialnych sugerujących, że zwiększa się liczba pacjentów z depresją i zaburzeniami lękowymi (ABC Zdrowie, 2022).

Wojna jest traumatycznym wydarzeniem, zagrażającym życiu i zdrowiu jednostek zarówno na skutek bezpośredniego doświadczania przemocy, ale także w rezultacie bycia świadkiem śmierci, zbrodni i okrucieństwa. W największym stopniu zagrożenie to dotyczy zatem przebywających w Polsce uchodźców z Ukrainy, z których część doświadczyła przed ucieczką bezpośrednich skutków rosyjskiej napaści. Obrazy wojny docierają jednak także do mieszkańców Polski za pośrednictwem telewizji i mediów społecznościowych, wywołując strach i poczucie zagrożenia. Wojna w Ukrainie jest stale obecna w polskich mediach i na bieżąco relacjonowana. Stanowi także jeden z najczęściej poruszanych tematów w codziennych rozmowach – w marcu 2024 r. deklarowało tak 64% osób badanych przez CBOS (Feliksiak, 2024²²). Podobnie obawa przed możliwą inwazją rosyjską jest silnie obecna w polskim społeczeństwie. Taki wniosek wysnuto na podstawie badania przeprowadzonego w ramach procedury mixed-mode na reprezentatywnej imiennej próbie 1089 pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanych z rejestru PESEL (Scovil, 2024). Odsetek uczestniczących w badaniu Polaków uważających, że wojna w Ukrainie zagraża bezpieczeństwu Polski kształtował się w trakcie ostatnich dwóch lat na poziomie ok. 75%. Na początku 2024 r. wzrósł ponownie do poziomu podobnego do tego tuż po inwazji – ok. 83%, co można powiązać z licznymi relacjonowanymi na początku 2024 r. przez media wypowiedziami ekspertów o ewentualnej przegranej Ukrainy i marszu rosyjskiej armii na Zachód. Jednocześnie ponad połowa Polaków (57%) uważa zbrojny atak Rosji na któreś z państw NATO za prawdopodobny. Chociaż

²² Badanie to zostało przeprowadzone za pośrednictwem wywiadów telefonicznych przy wsparciu metody komputerowej (CATI) na próbie 1000 dorosłych osób mieszkających na terenie Polski.

zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski dostrzegają częściej starsi badani (88%), poczucie zagrożenia jest wysokie także wśród najmłodszych (72%). Młodszy badani znacznie częściej niż starsi uważają natomiast atak Rosji na państwa NATO za nieprawdopodobny (52% w stosunku do 25%).

W ujęciu psychologicznym – przedłużająca się ekspozycja na sytuację, w której czujemy się bezradni – taką jak wojna za wschodnią granicą – stanowi czynnik ryzyka zdrowia psychicznego ludności, w tym depresji (za: Pustułka i in., 2023). W badaniu online przeprowadzonym na ogólnopolskiej próbie 1110 osób w wieku 18–29 lat z wykorzystaniem ogólnopolskiego panelu internetowego Ariadna (Gambin i in., 2023) ok. 55% kobiet i 44% mężczyzn wyrażało obawy związane z ryzykiem rozprzestrzenienia się wojny na Ukrainie na terytorium Polski. Jeszcze więcej osób obawiało się wpływu wojny na polską gospodarkę (odpowiednio 66 i 60%). Ogólnie przeważały niepokoje dotyczące pogłębiającego się kryzysu gospodarczego i finansowego (powyżej 60% wskazań u mężczyzn i 70% u kobiet). Ok. 30% badanych znalazło się w grupie ryzyka klinicznego nasilenia objawów depresji. Związek między obawami dotyczącymi bieżących kryzysów, a objawami depresji okazał się bardzo słaby ($r=0,1/0,2$), ale istotny statystycznie, łagodzony przez posiadanie wsparcia społecznego.

Reakcje wobec wojny różnią się z powodów indywidualnych, jednostkowych, ale także z powodu różnic w zasobach indywidualnych (np. posiadanie wsparcia rodziny i przyjaciół, wiara w Boga). W teoriach psychologicznych podkreśla się rolę tej drugiej grupy czynników dla stopnia doświadczania traumy wojennej, jak również kontekstu społecznego i kulturowego (zob. np. Chudzicka–Czupała i in., 2023). Podwyższony poziom depresji, niepokoju i PTSD występują zwłaszcza wśród uchodźców. Badania przeprowadzone na początku roku 2022, w drugim miesiącu po wybuchu wojny, na próbie online 1626 osób, dobranych metodą kuli śnieżnej, wykazały negatywne skutki dla zdrowia psychicznego i wysoki poziom stresu przede wszystkim wśród mieszkańców Ukrainy, ale także Polski i Tajwanu (Chudzicka–Czupała i in., 2023).

O nasilonym doświadczaniu strachu także wśród młodych ludzi w Polsce świadczą wyniki badania przeprowadzonego w ramach projektu ULTRAGEN (pn. „Wchodzenie w dorosłość w czasach ultra-niepewności. Międzypokoleniowa teoria rozedrganych tranzycji”). Badanie zrealizowano w dniach 13–23 stycznia 2023 r. na ogólnopolskiej próbie kwotowej 2104 osób w wieku od 18 do 35 (kwoty dobierano z uwzględnieniem wieku, płci, wielkości miejsca zamieszkania i regionu). Oprócz badania sondażowego zrealizowano także 43 wywiady pogłębione (Pustułka i in., 2023). Jak podkreślają autorki, „wybuch wojny w Ukrainie był kolejnym impulsem zakłócającym już zachwiane poczucie bezpieczeństwa” wśród młodego pokolenia – obok innych bieżących kryzysów, takich jak niepewność ekonomiczna, niedawna pandemia koronawirusa, czy kryzys klimatyczny (Pustułka i in., 2023, s. 225). Badani młodzi ludzie w wieku 18–35 lat bardziej niż bezpośredniego ataku Rosji na Polskę bali się przy tym nieuchronnych konsekwencji ekonomicznych i politycznych wojny: kryzysu gospodarczego, pogłębienia zapaści na rynku mieszkaniowym, utrudnionego dostępu do usług publicznych. Strach przed wojną jest nierówno rozłożony i dotyka przede wszystkim młode kobiety, osoby mniej zarabiające i mieszkające w mniejszych miejscowościach. „Obserwujemy u młodych poczucie zwątpienia w sens planowania własnego życia, a nawet myślenia w dłuższej perspektywie czasowej o celach czy marzeniach. Skoro na porządku dziennym jest przydarzanie się niemożliwego, młode Polki i młodzi Polacy muszą poradzić sobie ze stresem i poczuciem bezsensu w tej nowej rzeczywistości społecznej” (Pustułka i in., 2023, s. 226).

Zagrożenia związane ze zdrowiem psychicznym w szczególnym stopniu dotyczą uchodźców z Ukrainy, którzy znaleźli się w Polsce po rozpoczęciu pełnoskalowej rosyjskiej inwazji w lutym 2022 r. Według danych GUS pod koniec marca 2023 r. w Polsce mieszkało prawie milion mieszkańców Ukrainy objętych ochroną czasową, z czego ponad połowę stanowiły osoby przed 24 rokiem życia, a w różnych placówkach oświatowych kształciło się ok. 166 tys. dzieci i młodzieży (GUS, 2023). W badaniu przeprowadzonym na próbie 3100 uczniów szkół podstawowych i średnich, którzy przyjechali do Polski po wybuchu wojny w Ukrainie, przeprowadzonym w 2023 r. na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka (*Sytuacja dzieci ...*, brak daty) po ok. 20% uczniów na różnych etapach edukacji (podzielonych na klasy 1–3 i 4–8 w szkole podstawowej oraz szkołę średnią) deklarowało, że rzadko było w ostatnim tygodniu w dobrym nastroju, dość często lub bardzo często odczuwało smutek, samotność lub czuło się tak źle, że nie chciało im się nic robić. W większym stopniu dotyczyło to starszych dzieci (w szkole średniej), niż młodszych. Wyniki te wskazują, że zwłaszcza w grupie starszych dzieci i młodych dorosłych z Ukrainy istnieje zbiorowość, której trudno jest przystosować się do życia w Polsce i której w szczególny sposób dotyczą zagrożenia związane z zaburzeniami zdrowia psychicznego.

Dotychczasowe badania nad wpływem działań wojennych w Ukrainie na zdrowie młodych Polaków i Ukraińców koncentrują się, co oczywiste, przede wszystkim na ich oddziaływaniu na zdrowie psychiczne w perspektywie krótkoterminowej (zob. też np. Nowicka i in, 2022). Warto jednak nadmienić, że przedłużający się konflikt oddziałuje także w długiej perspektywie czasu, a jego długofalowe skutki będą możliwe do zaobserwowania w przyszłości.

5. DOBRE PRAKTYKI DOTYCZĄCE AKTYWIZACJI ZAWODOWEJ MŁODYCH NEET W UNII EUROPEJSKIEJ

MAŁGORZATA KRYWULT–ALBAŃSKA

Do standardowych narzędzi służących aktywizacji zawodowej młodych dorosłych osób w statusie NEET należą: szkolenia i poradnictwo zawodowe, pośrednictwo pracy, staże zawodowe, a także jednorazowe dotacje lub pożyczki na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Wyższe wydatki na tego typu cele (obok wydatków na podniesienie jakości systemu edukacji, świadczeń dla osób ubogich, bezrobotnych itp.) są skorelowane na poziomie państw ze spadkiem ryzyka znalezienia się w kategorii NEET, zwłaszcza wśród młodych osób ze środowisk społecznie zmarginalizowanych (Youn i Kang, 2023). Szczególne znaczenie na etapie zapobiegania zjawisku NEET mają inwestycje w system edukacji, ponieważ brak wsparcia na etapie edukacji obowiązkowej i porad dotyczących możliwych ścieżek kariery zawodowej, w połączeniu z marginalizacją społeczno–ekonomiczną, prowadzą niejednokrotnie do wycofania, rezygnacji z nauki i w ostateczności znalezienia się w kategorii NEET (Lőrinc i in., 2020).

Badania nad sytuacją osób z grupy NEET prowadzone w krajach europejskich wykazały, że metody docierania do osób bezrobotnych i biernych zawodowo są często archaiczne i nieefektywne (np. tradycyjne plakaty i ulotki). Ponadto pomoc ma często charakter fragmentaryczny, jest rozproszona w różnych instytucjach. Problemy tego rodzaju przezwycięża fiński model usług *One–Stop Guidance Centre* (fiń. *Ohjaamos*), opierający się na idei udzielania kompleksowych usług z zakresu kształcenia i doradztwa zawodowego w jednym ośrodku (Kettunen i Felt, 2020; OECD, 2019). Oferowane w nim wsparcie obejmuje możliwości uzyskania wszystkich informacji i usług jakich potrzebują użytkownicy – w jednym miejscu, bez konieczności udawania się do różnych instytucji. Usługi te mają charakter zintegrowany (co oznacza, że różne organizacje i agendy muszą współpracować, aby było to możliwe), a użytkownicy mogą wybrać najbardziej odpowiednią dla siebie opcję.

Ośrodki *Ohjaamos* świadczą usługi dla wszystkich poniżej 30 roku życia – zarówno dla potrzebujących szybkiej, krótkiej ścieżki wsparcia, jak i dla potrzebujących wsparcia długoterminowo. Oferowane usługi mogą różnić się do pewnego stopnia w zależności od lokalizacji, wszędzie jednak można uzyskać wsparcie dotyczące codziennego życia: nauki, znalezienia zatrudnienia, mieszkania lub zasiłków. Centra nie zapewniają bezpośrednio mieszkania ani zasiłków z pomocy społecznej, ale pomagają w ubieganiu się o nie. Poradę mogą uzyskać wszyscy, niezależnie od miejsca stałego zamieszkania, choć niewielka część usług może być ograniczona do osób zameldowanych w danym regionie (z reguły chodzi o specyficzny typ pogłębionego doradztwa). Można także zadzwonić, napisać e-maila, smsa itp. Niektóre centra są obecne w mediach społecznościowych.

Centra *Ohjaamos* mogą istnieć jako fizyczne miejsca lub w postaci wirtualnej, a także mieszanej. W Finlandii były one rozwijane od ok. 2013 r. na zasadach partnerstwa 4P (ang. *public–private–people–partnership*) i finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego. W tej chwili istnieje cała sieć tego typu ośrodków w tym kraju (łącznie ok. 70). Charakterystyczne dla ich funkcjonowania są niskie bariery wejścia: brak konieczności rejestracji, a nawet możliwość uzyskania pomocy anonimowo, „przechodząc obok”. Taki sposób działania utrudnia jednak oszacowanie skuteczności działań.

Fiński model *One-Stop Guidance Centre* stanowi wyraz przekonania, że w pracy z kategorią NEET najlepiej sprawdza się podejście holistyczne, w którym zintegrowane są różne rodzaje usług, odpowiadające na złożone problemy, z którymi borykają się młodzi ludzie (takie jak wczesne opuszczenie szkoły, problemy ekonomiczne, samotność, problemy zdrowotne, nieprzystosowanie społeczne i inne). Dowodem na skuteczność tego podejścia są doświadczenia norweskie. W jednym z badań porównano ze sobą regiony o wysokim i niskim wskaźniku młodych dorosłych w statusie NEET (Thøgersen, 2024). W regionach o niskim wskaźniku NEET działania na rzecz tej grupy były w większym stopniu zintegrowane i oparte na współpracy. Podejmowano tam starania, aby różne instytucje wypracowały wspólną płaszczyznę działalności poprzez bardziej wszechstronną i pogłębioną współpracę, stałą i otwartą komunikację oraz lepsze zorganizowanie procesu dzielenia się informacjami. W regionach o wyższym wskaźniku młodych dorosłych NEET występowało natomiast większe rozproszenie usług dla klienta NEET. Przewyciężenie takiego rozproszenia stanowi duże wyzwanie, ponieważ różni specjaliści są z reguły zorientowani na odmienne cele, mają różne kompetencje i umiejętności oraz reprezentują różne kultury organizacyjne, co może prowadzić do konfliktów i nieporozumień w trakcie współpracy. Zintegrowanie pomocy przynosi jednak korzyści w postaci bardziej wszechstronnej pomocy i zapobiega niekorzystnym zjawiskom, takim jak: opóźnienia w udzielaniu wsparcia, niejasności, co do zakresu obowiązków i kompetencji różnych podmiotów czy powielanie tych samych działań.

W okresie pandemii COVID-19 część działań pomocowych skierowanych do osób z kategorii NEET przeniosła się do Internetu. Jak zauważają jednak twórcy jednego z takich projektów z organizacji Junior Achievement Europe²³, o ile można przekazać wiedzę za pośrednictwem platform internetowych, o tyle nauczenie umiejętności koniecznych np. do bycia liderem, przedsiębiorcą, okazało się niemożliwe. Pozytywnym aspektem był natomiast brak ograniczeń przestrzennych – pod warunkiem jednak, że młodzi ludzie mieli dostęp do sprzętu i dobrego łącza. Wydaje się zatem, że choć tworzenie e-platform i e-mentoringu stało się popularne w okresie pandemii²⁴, nie jest to zalecany sposób pracy z osobami z kategorii NEET.

W wielu publikacjach podkreśla się, że skuteczne działania jakiegokolwiek systemu wsparcia czy pomocy społecznej powinny doprowadzić do całkowitego usamodzielnienia ich klientów. Istotne jest zatem wywołanie chęci zmiany, tak, aby nie stali się jedynie biernymi odbiorcami świadczeń (zob. np. Białożył, 2014). Osoby młode NEET opisywane są w kategoriach niskiego poziomu wykształcenia, kompetencji oraz motywacji i postrzegane są w ten sposób przez pracowników instytucji pomocowych (zob. np. Krywult-Albańska, 2021). Szereg inicjatyw skupia się zatem na działaniach nakierowanych np. na wzbudzenie chęci do uczenia się przez całe życie (ang. *life-long learning*), a tym samym realizacji potencjału grupy NEET na rynku pracy (zob. np. Kõiv i Saks 2023, Kõiv i Saks 2024 i opracowane przez autorki narzędzia diagnozujące zdolność do samodzielnego zdobywania wiedzy i kompetencji).

²³ <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/helping-disengaged-young-people-in-times-of-pandemic/> (data dostępu: 20.06.2024).

²⁴ Zob. np. projekt pn. „NEETs in Entrepreneurship”, finansowany przez EEA Norway Grants Fund for Youth Employment: <http://www.jaeurope.org/medias/news/1031-empowering-youth-through-entrepreneurship.html> (data dostępu: 20.06.2024).

5.1. *Streetworking*

Z uwagi na złożone problemy, z jakimi borykają się młodzi ludzie z kategorii NEET, wsparcie dla tych osób powinno mieć kompleksowy charakter, obejmujący nie tylko usługi o charakterze edukacyjnym i zawodowym, ale także społecznym i zdrowotnym (w tym obejmującym zdrowie psychiczne, na co zwrócono uwagę zwłaszcza w okresie pandemii COVID-19, zob. Heidenreich i Rice, 2016; Van Berkel, 2017). Z tego względu w wielu opracowaniach zalecane jest przyjęcie holistycznego podejścia do młodych dorosłych NEET, wzorowanego na pracy socjalnej (Andreassen i Natland, 2022; Heidenreich i Aurich-Berheide, 2014; Heidenreich i Rice, 2016).

Jedną z pozainstytucjonalnych form pracy socjalnej skierowanej do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jest *streetworking*, należący do tzw. metod *outreach* (z ang. – „wykraczać poza”). Zaczęto go stosować w XX wieku w pracy m.in. z osobami bezdomnymi, tzw. dziećmi ulicy (dziećmi pozbawionymi właściwej opieki ze strony dorosłych), osobami uzależnionymi oraz osobami oferującymi płatne usługi seksualne. *Streetworking* polega na spotkaniu z osobą w sytuacji pomocy w jej środowisku społecznym (Leopold i Steffan, 1995; Kamińska, Ornacka i Beszłej, 2020). Opiera się na idei wyjścia poza instytucję, „odejścia od biurka” i przełamania barier oraz stereotypów utrudniających kontakt z osobami potrzebującymi pomocy. „*Streetworking* wychodzi naprzeciw problemom wprost do środowiska klienta, zachowując przy tym pełny szacunek do jego zasad, wartości i przyzwyczajień” (Kamińska, Ornacka i Beszłej, 2020, s. 66). Miejscem pracy streetworkera są m.in. ulice, dworce, skwery, parki, pustostany, piwnice, ale także takie miejsca jak puby, salony gier, kluby nocne czy centra handlowe. Jeśli jest taka potrzeba, działania streetworkera mają doprowadzić osobę potrzebującą do powrotu do odpowiedniej instytucji lub do pierwszego kontaktu z nią (Białożył, 2014).

Jak zauważają Kamińska, Ornacka i Beszłej (2020), w większości instytucji praca socjalna przypomina rodzaj pracy urzędowej: osoba potrzebująca lub jej przedstawiciel zapoznaje pracownika socjalnego z trudną sytuacją, mówi o aktualnych problemach, po czym poszukiwane jest rozwiązanie. Jest nim często pomoc materialna, uzależniona od decyzji instytucji. Mamy tutaj zatem do czynienia z nierówną relacją i zależnością osoby potrzebującej od pracownika. Tymczasem w pracy metodą *streetworking* nie ma relacji nierówności: spotkanie odbywa się poza instytucją, na terenie znanym osobie potrzebującej, w miejscach, w których najczęściej przebywa. Streetworker dąży do zbudowania relacji z osobą potrzebującą pomocy i w odpowiedzi na zasygnalizowane potrzeby uruchamia system wsparcia dla niej. Relacja ta jest dobrowolna i nienarzucona. Zamiast stosowania standardów narzuconych przez instytucje pomocowe i placówki wsparcia (charakter odtwórczy pomagania), akcent w relacji pomocy położony jest na otwieranie się „na świat przeżyć i doświadczeń osoby oraz wspólnego odkrywania z nią trudności i problemów, które staną się zaproszeniem do zmiany, nad którą będzie można się pochylić” (Kamińska, Ornacka i Beszłej, 2020, s. 60).

Praca typu *streetworking* uzależniona jest od przygotowania i doświadczenia streetworkera oraz od jego/jej indywidualnych cech charakteru. Ważne są takie cechy jak: życzliwość, sprawiedliwość, troska o podopiecznego/podopieczną, cierpliwość, prawdomówność, umiejętność doradzania, konsekwencja w postępowaniu. W pracy z dziećmi i młodymi osobami relacja streetworkera z nimi opiera się na tzw. autorytecie wyższego rzędu – opartym nie na obawie przed konsekwencjami złego postępowania (autorytet niższego rzędu), ale na szacunku i zaufaniu. Autorytet ten ma dodatkowo charakter wyzwalający – nie

powoduje zahamowań i obaw przed otwartym mówieniem o swoich problemach wśród młodych ludzi.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że *streetworking* można wykorzystać najlepiej w miejscach i grupach ryzyka dotkniętych marginalizacją społeczną. Osoby z takich środowisk albo bardzo szybko odchodzą z placówek i instytucji wsparcia dziennego, albo nie są w stanie z nich korzystać np. z powodu braku wiedzy o ofercie placówek, braku możliwości dotarcia do nich, z powodu nieadekwatnych form pomocy albo złych doświadczeń wyniesionych z kontaktu z instytucjami (Dec, 2012). Streetworker poprzez swoje umiejętności i posiadane cechy oddziałuje na klienta w taki sposób, aby chciał(-a) on/ona skorzystać z oferowanego wsparcia. Jeśli odpowiedź jest negatywna – praca trwa nadal, poprzez przypominanie się, zachęcanie do rozmowy itp.

Wyróżnia się trzy role streetworkera (za: Białozyt, 2014, s. 219–224):

- Informacyjną: polega ona na przekazywaniu odbiorcom informacji na temat oferty pomocowej. Należy wcześniej nawiązać kontakty z instytucjami pomocowymi i stworzyć ich bazę, adekwatną do grupy docelowej;
- Terapeutyczną: polega ona na oddziaływaniu przez krótkie interwencje terapeutyczne, polegające na spotkaniu i skoncentrowaniu uwagi na problemach danego klienta;
- „Towarzystwo”, które rozumiane jest bardzo szeroko: od towarzyszenia klientowi w załatwianiu codziennych spraw (ubezpieczenia, wizyty u lekarza), po zwykłą obecność w jego/jej życiu. Takie pozornie „nic nierobienie”, zwykłe bycie z kimś, może być początkiem działań terapeutycznych. Celem jest podniesienie samooceny i budowanie poczucia własnej wartości, oraz tworzenie podstaw do samodzielnego funkcjonowania w życiu.

Poszczególne etapy streetworkingu obejmują (Fontaine, Andersson i Quoc–Duy, 2008, s. 23–25):

1. Badanie środowiska: może mieć ono charakter teoretyczny (zdobywanie wiedzy historycznej, społecznej, kulturowej) lub praktyczny (spotkanie ludzi z okolicy).
2. Obecność w terenie, na którym przebywa grupa ludzi, do której adresowane są działania streetworkingowe. Na tym etapie celem jest obserwacja bez interwencji, zasymilowanie się w kulturze danego środowiska oraz określenie miejsc, które będą przedmiotem działań. Obserwacja musi być regularna, aby można było poznać strefy wpływów w danym środowisku i dać się poznać jako osoba, której obecność jest w nim naturalna.
3. Przedstawienie się. Od tego etapu rozpoczyna się negocjowanie swojego miejsca w środowisku przez streetworkera i budowanie w nim swojej roli.
4. Budowanie więzi z ludźmi, do których kieruje się działanie. Na tym etapie nawiązuje się kontakty z osobami, do których chce się dołączyć oraz oferowanie im swojego towarzystwa i wsparcia.
5. Wsparcie i interwencja. Jeśli zostanie stworzone miejsce dla utrzymywania kontaktów z młodymi dorosłymi, daje to możliwość zorganizowanych działań (jak również spotkania innych młodych ludzi). Streetworking może się jednak także ograniczyć do interwencji indywidualnych. Można także stopniowo zmierzać do działań kolektywnych lub związanych ze społecznością, co wiąże się z negocjacjami między wspieraną kategorią NEET, a innymi ludźmi (władzami lokalnymi, sprzedawcami itp.).

Wymienione wyżej etapy nie są ściśle od siebie oddzielone, lecz nakładają się na siebie i są często powtarzane. „Istotą tego procesu jest to, że pasywna i aktywna obecność streetworkera umożliwi mu >>bycie uznanym za oczywistość<<, stanie się kimś w rodzaju stałego punktu odniesienia dla ludzi, którym można pomóc” (Fontaine, Andersson i Quoc–Duy, 2008, s. 25).

Warto wspomnieć, że *streetworking* pojawia się w rekomendacjach wypracowanych w ramach projektów unijnych dla województw²⁵: pomorskiego, opolskiego, kujawsko-pomorskiego, wielkopolskiego, dolnośląskiego (np. Krause, Ludwikowska i Tomaszewska, 2019, s. 236). Jest tam wymieniany jako innowacyjna i bezpośrednia metoda docierania do osób młodych z kategorii NEET, w szczególności ze środowisk najbardziej wykluczonych z rynku pracy.

²⁵ <https://efs.mrpips.gov.pl/dowiedz-sie-wiecej/poznaj-projekty/lista-beneficjentow/dzialanie-2.4> (data dostępu: 20.06.2024).

6. WNIOSKI, INSPIRACJE I ZALECENIA

MAŁGORZATA KRYWULT–ALBAŃSKA, MATEUSZ SZAST

Pandemia dotknęła młodych ludzi w wymiarze ekonomicznym i społecznym, a także psychologicznym. Na skutek izolacji społecznej pogłębiły się problemy części osób związane ze zwiększonym poczuciem niepokoju, czy dobrostanem psychicznym. W mediach zaczęto używać określenia „pokolenie COVID–19” lub „pokolenie lockdownu”.

Młodzi ludzie stosunkowo częściej pracowali w sektorach dotkniętych lockdownem (gastronomia, usługi, turystyka) i w większym stopniu niż starsi pracownicy zostali dotknięci zwolnieniami. Pandemia wpłynęła negatywnie przede wszystkim na sytuację zawodową osób młodych. Zmniejszyła się liczba pracujących i wskaźniki zatrudnienia w tej grupie, zwiększyła się też zbiorowość biernych zawodowo.

Mimo przejściowego wzrostu wskaźnika w okresie pandemii, w roku 2023 udział osób należących do kategorii NEET wśród młodych ludzi w Polsce osiągnął najniższy poziom w ciągu dekady. Wciąż jednak prawie milion młodych ludzi (ok. 10% osób w wieku 15–34 lata) pozostaje bez pracy, nie uczy się, ani nie uczestniczy w szkoleniach. Wnioski z badań prowadzonych w różnych krajach, z których wynika, że kobiety w większym stopniu niż mężczyźni zostały dotknięte pandemią, nie znajdują potwierdzenia w danych empirycznych dla Polski. Zbiorowość NEET w naszym kraju pozostaje jednak od lat wyraźnie sfeminizowana, szczególnie w starszych kategoriach wiekowych. Zbadania wymagają powody, dla których młode kobiety pozostają tak licznie poza rynkiem pracy i systemem edukacji.

Specyfika młodych dorosłych z kategorii NEET. Negatywne zjawiska, z jakimi wiąże się status NEET, takie jak: bezrobocie, brak dochodów, zły stan zdrowia, nadużywanie środków odurzających czy aktywność kryminalna nie mają charakteru przejściowego, lecz z czasem się kumulują. Osoby, które nie podejmują po szkole zatrudnienia i na jakimś etapie życia są klasyfikowane w ramach kategorii NEET, doświadczają „efektu Mateusza” – częściej doświadczają bezrobocia także w późniejszym życiu i częściej wykonują prace o niskim statusie. Relatywnie większych problemów doświadczają przy tym kobiety (Ralston i in., 2022). Dlatego ważne wydaje się skoncentrowanie wysiłków na inicjatywach skupionych na płynnym przechodzeniu z edukacji w szkole do zatrudnienia lub – jeśli dana osoba nie znajdzie się na rynku pracy – na maksymalnym skróceniu okresu, w jakim ma status NEET. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że duże znaczenie mają przede wszystkim działania podejmowane na etapie obowiązkowej edukacji szkolnej – przeciwdziałanie „wypadaniu” z systemu edukacji. Konieczne jest także zadbanie o ścieżki kariery osób, które nie podejmują kształcenia na poziomie uniwersyteckim (Schoon, 2020).

6.1. Inspiracje do formułowania nowych problemów badawczych i stawiania hipotez badawczych

W niniejszym opracowaniu, oprócz badań prowadzonych na próbach reprezentatywnych, uwzględniono również raporty i analizy opracowane przez instytuty i firmy badawcze na potrzeby rynku pracy. Prowadzone przez nich badania były odpowiedzią na daną potrzebę chwili (pandemia, wojna w Ukrainie). Pomimo braku możliwości ekstrapolacji wyników tych badań uzyskano wiele cennych informacji rzucających światło na problematykę młodych dorosłych NEET, które mogą stać się w przyszłości inspiracją do formułowania nowych problemów i hipotez badawczych. Wnioski przedstawione w tychże raportach i analizach mogą pomóc nam zrozumieć analizowane zjawisko w szerszym kontekście.

Aspekty psychologiczne dotyczące funkcjonowania badanej kategorii osób młodych

- Wyniki badań komercyjnych przytoczonych w niniejszym opracowaniu sugerują, iż pandemia, jak również działania wojenne na obszarze Ukrainy wpłynęły na sposób funkcjonowania osób młodych w Polsce. Charakterystycznym elementem ich życia stały się bowiem zmiana i permanentne oczekiwanie na nowe akty wykonawcze (ustawy i rozporządzenia do ustaw) odnośnie do sposobu postępowania w zakresie edukacyjnym czy pracowniczym. Osoby młode zostały narażone na egzystencjalną „huśtawkę” i niepewność co do mających nadejść zasad.
- Młodzi ludzie, ze względu na społeczną izolację oraz naukę zdalną, zgodnie z wynikami badań instytucji rynku pracy, wyrobili w sobie nawyk pozostawania w domach. Konsekwencją tego zachowania były spadek aktywności fizycznej i spadek witalności, co spowodowało trudności adaptacyjne po zakończeniu reżimu sanitarnego.
- Analizowana w badaniach komercyjnych grupa osób młodych, doświadczyć miała większej społecznej presji związanej z wykorzystaniem nowych technologii oraz informatyzacją życia. Jednocześnie ta grupa wykazywać miała przebudźcowanie pojawiającymi się informacjami. Nasilić się miały: izolacja, niechęć społeczna, alienacja, implikując samowykluczenie się z rynku pracy oraz aktywności społecznej.
- Indywidualne skutki izolacji społecznej, co wynika z raportów komercyjnych, obejmować miały pogorszenie się relacji społecznych wśród osób młodych, a co za tym idzie – zwiększać miały poczucie samotności, osamotnienia.
- W miarę trwania pandemii respondenci badań na próbach dobieranych celowo niejako oswajać się mieli z sytuacją pandemiczną obowiązującą w kraju.
- Odnośnie do wprowadzonych zmian (zasad funkcjonowania) w trakcie pandemii badani opisani w raportach komercyjnych reagowali najczęściej poprzez: dostosowywanie się do nowej rzeczywistości (33%), prowadzenie rozmowy z bliskimi na ten temat (32%), respektowanie zaleceń sanitarnych (33%), dbanie o własne zdrowie fizyczne i psychiczne (19%), staranie się pozyskiwać wiedzę lub doszkalać w zakresie kompetencji językowych (13,5%), jedynie zaś 13,5% ankietowanych poddało się rutynie pandemicznej rzeczywistości.
- Badani najbardziej odczuli negatywne konsekwencje pandemii w obszarze izolacji społeczno-towarzyskiej (38,9%), ponieważ rzadziej opuszczali swoje miejsce zamieszkania. Przyznali, że zaczęli postrzegać mieszkanie lub dom jako swego rodzaju więzienie. Ponadto, w przypadku mieszkania razem z rodziną konieczność pozostania w domu intensyfikowała rozmaite spory. Badani odczuli także zmiany w sposobie spędzania wolnego czasu (30,9%) oraz modyfikacji ich rytmu dnia (29,6%).

- Młodzi ludzie zaczęli śmieiej, poprzez środki komunikowania elektronicznego, artykułować własne poglądy, wartości oraz zasady, co mogło wpływać na kształtowanie ich postaw oraz strategii postępowania.

Wnioski płynące z badań komercyjnych w zakresie aktywności osób młodych na rynku pracy

- Pandemia oraz wojna w Ukrainie przyczyniły się do większych nierówności na rynku pracy. Nastąpił wzrost konkurencyjności z uwagi na napływ młodych osób z Ukrainy, jak również innych krajów Europy czy Azji.
- Kluczowym następstwem pandemii COVID-19 było zachwianie rynku pracy, zwłaszcza w sektorach, w których znajdowali zatrudnienie ludzie młodzi – odejście od świadczenia usług sprzedaży bezpośredniej, zamknięcie sektora turystyki, ograniczenie usług gastronomicznych czy hotelarskich.
- Odnotowano pogorszenie się sytuacji materialnej młodych ludzi z uwagi na wzrost cen (inflacja), jak również większe trudności w znalezieniu zatrudnienia, brak możliwości pracy dorywczej. Młodzi zostali niejako zmuszeni do poszukiwania własnych dróg pozyskiwania środków finansowych poprzez podejmowanie pracy na wczesnych etapach życia, pracę w godzinach nocnych, a także poświęcanie czasu przeznaczanego wcześniej na naukę czy realizację pasji – na pracę zarobkową. W przeciwnym razie zostaliby uzależnieni od rodziców lub opiekunów prawnych.
- Młodzi, zwłaszcza poniżej 25 roku życia, zostali narażeni na „potrójny szok” na rynku pracy w dobie pandemii, z uwagi na: młody wiek, brak doświadczenia zawodowego, a także uszczuploną ofertę pracy w branżach najczęściej zatrudniających młodych. Badania komercyjne sugerują, że ponad połowa badanych młodych Polaków (48,7%) miała trudność w znalezieniu pracy, a ich sytuacja materialna uległa wówczas pogorszeniu.
- Blisko połowa badanych (47%) wskazała, że pandemia przyczyniła się do zmiany trybu pracy ze stacjonarnej na zdalną, redefiniując codzienne rytuały i sposoby organizacji życia zawodowego. Osoby te dostrzegły, że pracując zdalnie, poświęcały więcej czasu oraz nakładu sił na sprawy zawodowe, a ponadto zostały dodatkowo obciążone innymi obowiązkami wynikającymi ze stosunku pracy, co nie przekładało się na poprawę sytuacji ekonomicznej. Z kolei pracodawcy oczekiwali od młodego pracownika większej elastyczności i zaangażowania.
- Realia „nowej normalności” wymusiły bycie bardziej elastycznym. Takie cechy, jak otwartość na zmiany czy szybkość adaptacji do nowych lub nieoczekiwanych okoliczności, stały się bardzo pożądane.
- Respondenci badań komercyjnych zarówno w roku 2020, jak i 2021 wskazali, że kluczowa jest dobra atmosfera w miejscu pracy. Badania wykazały, że młodzi Polacy preferowali także pracę w doświadczonym zespole, od którego mogli się uczyć nowych kompetencji i zdobywać doświadczenie zawodowe.
- Zarówno w 2020, jak i 2021 roku młodzi poszukiwali przede wszystkim pracy, która miałaby im zapewnić stabilność zatrudnienia. Umowa o pracę zapewniała stałe źródło dochodu, a tym samym ryzyko nagłej utraty środków do życia było znacznie mniejsze niż w przypadku prowadzenia własnego biznesu lub pracy dorywczej.

Wnioski płynące z badań komercyjnych w obszarze edukacyjnym

- Pandemia koronawirusa i społeczna izolacja przyniosły także pozytywne skutki w postaci wypracowania nowych, nieznanych dotychczas wzorców postępowania w systemie edukacji z uwagi na realizację zajęć zdalnych, oraz aktywność w grupach tematycznych.
- Był to także czas rozwijania kompetencji i umiejętności, np. nauki języka obcego.

- Analiza rynku edukacyjnego (szkolnictwo wyższe) pozwala dostrzec tendencję do rezygnacji (odpływu) studentów ze studiów drugiego stopnia i poprzestawania jedynie na studiach pierwszego stopnia, uzupełnionych ukierunkowanymi szkoleniami lub kursami, które umożliwiają szybkie zdobycie kwalifikacji oraz zarobkowanie w konkretnym zawodzie. Młody człowiek, który poszukiwał swojej ścieżki zawodowej w trakcie pandemii oraz po jej ustaniu, napotykał ciągle przeszkody i nie do końca potrafił sobie z nimi poradzić.

Wnioski płynące z badań komercyjnych w obszarze funkcjonowania NEET

- Kluczowy wniosek płynący z badań komercyjnych jest taki, że miejsce zamieszkania nie zawsze determinuje przynależność do grupy NEET. W Polsce osoby młode zamieszkujące tereny wiejskie stanowiły wprawdzie największy odsetek osób NEET (23,9%), ale dostrzega się, że mieszkańcy przedmieść i małych miast także charakteryzowali się utrudnioną sytuacją (20,9% ogółu młodych jest NEET) w porównaniu z osobami zamieszkującymi duże miasta (12,7% NEET).
- Czynnikiem, który znacząco wpłynął na przynależność do grupy NEET, była płeć, gdyż to kobiety częściej niż mężczyźni stawały się biernymi zawodowo NEET.
- Różnorodne badania wskazują na wniosek, że im wyższe wykształcenie, tym mniejsze prawdopodobieństwo przynależności do grupy NEET.
- Od 2017 osoby bezrobotne tworzyły ok. 12% grupy NEET. W roku 2020 było to 12,9%, w tym w przypadku kobiet 17%, a w przypadku mężczyzn prawie o połowę mniej – 8,7%. W kontekście europejskim Polska, zaraz obok Bułgarii, Rumuni, Węgier, Czech i Słowacji, posiadała wówczas jeden z najwyższych odsetków kobiet należących do populacji NEET.
- Młode jednostki w statusie NEET w dobie pandemii były szczególnie narażone na ciągłość (chroniczność) statusu bezrobotnego.

6.2. Zalecenia dotyczące dalszych badań jakościowych

Przeprowadzone do tej pory badania dotyczące wpływu kryzysów z ostatnich lat na młodych ludzi w Polsce pozwalają na ilościową charakterystykę trendów dotyczących rynku pracy, zdrowia psychicznego i innych sfer życia. Pogłębienia wymaga jednak opis samej kategorii NEET w Polsce, jak również uwarunkowań i konsekwencji statusu NEET. Badania jakościowe powinny pomóc w ustaleniu następujących kwestii:

1. W jaki sposób pandemia oraz wojna w Ukrainie wpłynęły na sytuację młodych osób z kategorii NEET? Czy można do nich odnieść te same wnioski, które wynikają z badań dotyczących ogółu młodych dorosłych?
2. Czy w obrębie kategorii młodych w statusie NEET można wyróżnić grupy wymagające odrębnych strategii pomocowych? Na istnienie takiego zróżnicowania wskazują niektóre badania prowadzone w innych krajach europejskich. Są one związane np. z długością pozostawania w sytuacji braku pracy i braku udziału w edukacji i szkoleniach (np. „starsi NEET” vs. „młodszy NEET”).
3. W jakim stopniu kategorię młodych NEET w Polsce zasilili uchodźcy z Ukrainy? Wydaje się, że osoby te są szczególnie narażone na wykluczenie z życia społecznego w Polsce w rezultacie przeżytych traum, ale także trudności adaptacyjnych. Warto byłoby zatem ustalić, czy są wobec nich podejmowane działania mające na celu zapobieżenie znalezieniu się w kategorii NEET.
4. Zbiorowość młodych przynależących do NEET w Polsce jest znacznie bardziej niż w innych krajach UE sfeminizowana. Z czego wynika tak duża przewaga kobiet? Czy

pozostają one poza rynkiem pracy, poza systemem edukacji i szkoleń z wyboru? Czy jest to wynik przymusu związanego z koniecznością opieki nad dziećmi lub starszymi członkami rodziny? Jakie konsekwencje ma status NEET dla kobiet, a jaki dla mężczyzn? Czy w odniesieniu do kobiet występuje podwójna marginalizacja związana z podrzędną sytuacją na rynku pracy i obciążeniem pracą opiekuńczą w sferze życia rodzinnego?

5. Jakie znaczenie, w ujęciu aksjologicznym, dla młodych dorosłych NEET ma praca?
6. Społeczne skutki braku aktywności zawodowej skutkują izolacją i uszczupleniem zasobów materialnych młodych dorosłych, ich uzależnieniem od rodziców czy opiekunów prawnych. Otwarte pozostaje zatem pytanie: jakie są indywidualne skutki braku aktywności na rynku pracy, nauki, jak również samorozwoju w ujęciu psychologicznym, społecznym (interakcyjnym) oraz zawodowym młodych dorosłych w statusie NEET? Badania dostarczają fragmentarycznych danych na temat negatywnych skutków izolacji społecznej. Jakie są zatem, w ocenie młodych dorosłych NEET, pozytywne aspekty ich bierności zawodowej i edukacyjnej?
7. Jaki wpływ na bierność w zakresie zawodowym i edukacyjnym mają kompetencje personalne i społeczne badanych młodych dorosłych NEET? Wycofanie z życia społecznego może stanowić konsekwencję braku kompetencji personalnych i społecznych w zakresie realizacji ról obecnie przypisanych młodym dorosłym. Jak zatem wypełnić deficyty (braki) w zakresie tychże kompetencji w grupie NEET? Jakim kluczem do nich dotrzeć? Stworzenie modelu charakterystyki NEET (baza) do dalszych rozważań w tym obszarze.
8. Jak rozpoznać, aby w dalszej kolejności zabezpieczać potrzeby kategorii NEET? Zauważa się bowiem braki w zakresie właściwego rozpoznania zakresu pożądaných kompetencji, jak również potrzeb współczesnych młodych dorosłych w zakresie realizacji ich strategii życia na kanwie programów edukacyjnych: wyzwaniem pozostaje dostosowanie systemu nauczania w taki sposób, aby młodzi chcieli (a nie musieli) z niego korzystać, upatrując w nim szansę na rozwój i polepszenie swojego dobrostanu.

SŁOWNIK SKRÓTÓW I TERMINÓW

B + R – działalność badawczo–rozwojowa

BAEL – Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności

CAWI – ang. *Computer–Assisted Web Interview* – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW

COVID–19 – ang. *Coronavirus Disease 2019* – choroba zakaźna układu oddechowego wywołana wirusem SARS–CoV–2

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

EFS+ – Europejski Fundusz Społeczny Plus

FEAD – ang. *Fund for European Aid to the Most Deprived* – Europejski Fundusz Pomocy Najbardziej Potrzebującym

FEMA – Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027

FEPK – Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027

FEPZ – Fundusze Europejskie dla Pomorza Zachodniego 2021–2027

FERS – Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego

GUS – Główny Urząd Statystyczny

GOPS – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej

LOWE – Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji

MOF – Miejski Obszar Funkcjonalny

MOPS – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

MRPiPS – Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

NEET – ang. *Not in Education, Employment or Training* – młode osoby, które nie pracują, nie uczą się i nie szkolą

OHP – Ochotnicze Hufce Pracy

PKB – Produkt Krajowy Brutto

PO WER – Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020

PUP – Powiatowe Urzędy Pracy

RPO WP – Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2014–2020

SARS-CoV-2 – ang. *Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2* – wirus z grupy koronawirusów, wywołujący chorobę zakaźną układu oddechowego COVID-19

UE – Unia Europejska

WUP – Wojewódzki Urząd Pracy

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Andreassen, T. A., Natland, S. (2022). The meaning of professionalism in activation work: Frontline managers' perspectives. *European Journal of Social Work*, 25(4), 630–642. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1783212>.
- Białyżył, K. (2014). Streetworking jako metoda działania pracownika socjalnego. *Roczniki Teologiczne*, 61(01), 217–225.
- Borytan, D. (2022). Działania rad młodzieżowych miast wojewódzkich w Polsce w obliczu kryzysu migracyjnego i wojny na Ukrainie, *Polityka i Społeczeństwo*, 4(20), 7–18. DOI: [10.15584/polispol.2022.4.1](https://doi.org/10.15584/polispol.2022.4.1).
- Chudzicka–Czupała, A., Hapon, N., Chiang, S. K., Żywiołek–Szeja, M., Karamushka, L., Lee, C. T. i inni (2023). Depression, anxiety and post–traumatic stress during the 2022 Russo–Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. *Scientific Reports*, 13(1), 3602. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-28729-3>.
- Dec, J. (2012). Poradnictwo dla osób z grup marginalizowanych – streetworking. *Studia Poradnicze/Journal of Counsellogy*, 1, 129–141. <https://doi.org/10.34862/sp.2012.7>.
- Drozdowski, R., Frąckowiak, M., Krajewski, M., Kubacka M. i in. (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Fontaine, M., Andersson, T. i Quoc–Duy, T. (2008). Międzynarodowy przewodnik metodologiczny po streetworkingu na świecie. Bruksela: Wydawnictwo Międzynarodowej Sieci Streetworkerów Społecznych.
- Gambin, M., Wnuk, A., Oleksy, T., Lassota, I., Pisula, E., Holas, P., Kmita, G. i Woźniak – Prus, M. (2023). *Młodzi Polacy wobec bieżących kryzysów*. Social and Clinical Psychology Lab UW.
- Heidenreich, M. i Aurich–Beerheide, P. (2014). European worlds of inclusive activation: The organisational challenges of coordinated service provision. *International Journal of Social Welfare*, 23, S6–S22. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12098>.
- Heidenreich, M. i Rice, D. (2016). *Integrating social and employment policies in Europe: Active inclusion and challenges for local welfare governance*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781783474929>.
- Kamińska, M., Ornacka, K. i Beszłej, D. (2020). Praca socjalna z dzieckiem metodą streetworkingu – o wydobywaniu potencjału i budowaniu relacji w przestrzeni społecznej dziecka. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 25(1): 59–77. [doi: 10.4467/24496138ZPS.20.010.12086](https://doi.org/10.4467/24496138ZPS.20.010.12086).
- Kettunen, J. i Felt, T. (2020). One–stop guidance centers in Finland. W: E. Haug, T. Hooley, J. Kettunen, T. Thomsen (red.), *Career and career guidance in the Nordic countries*

- (293–306). Brill. http://dx.doi.org/10.1163/9789004428096_020. Dostępne: <https://brill.com/downloadpdf/display/book/edcoll/9789004428096/BP000030.pdf> (data dostępu: 12.04.2024).
- Kobylarczyk–Kaczmarek, M. (2022). *Psychospołeczne uwarunkowania negatywnych i pozytywnych skutków zdarzeń traumatycznych doświadczonych przez młodzież*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Kõiv, K. i Saks, K. (2023). The role of self-directed learning while supporting NEET–youth: Theoretical model based on systematic literature review. *International Journal of Adolescence and Youth*, 28(1), 2242446. <https://doi.org/10.1080/02673843.2023.2242446>.
- Kõiv, K. i Saks, K. (2024). Development of an instrument to measure NEET–youth self-directed learning skills. *International Journal of Adolescence and Youth*, 29(1), 2306256. <https://doi.org/10.1080/02673843.2024.2306256>.
- Krause, E. (2012). *Rozwój kariery zawodowej studentów. Konteksty i dokonania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Krause, E., Ludwikowska, K. i Tomaszewska, R. (2019). *Generacja NEET. Obraz własny doświadczenia pracodawców i instytucji rynku pracy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Krywult–Albańska, M. (2021). Mentoring for NEETs from the perspective of the project’s users – reflections based on research in Poland. W: J. Poikolainen, V. Myllärinen, I. Salomaa (red.), *Mentoring NEETS in theory and practice* (28–55). Wydawnictwo XAMK South–Eastern Finland University of Applied Sciences, Kouvola.
- Kvieskienė, G., Ivanova, I., Trasberg, K., Stasytytė, V. i Celiešienė, E. (2021). Modelling of Social Policy and Initiatives under COVID–19: Rural NEET Youth Case Study. *Social Sciences*, 10(10), 393. <https://doi.org/10.3390/socsci10100393>.
- Leopold B., Steffan E. (1995). *Prewencja w zakresie HIV/AIDS oraz STD a granice międzynarodowe*. Berlin, Wydaw. SPI.
- Lórinč, M., Ryan, L., D’Angelo, A., i Kaye, N. (2020). De–individualising the ‘NEET problem’: An ecological systems analysis. *European Educational Research Journal*, 19(5), 412–427. <https://doi.org/10.1177/1474904119880402>.
- Łukasik, J., Zielińska, A. (2014). Streetworking jako metoda pracy socjalnej z osobami społecznie wykluczonymi. W: J. Matejek, N. Pikuła (red.), *Wybrane zgadnienia z pomocy i integracji społecznej* (23–34). Kraków, Wyd. „scriptum”.
- MacDonald, R. (2011) Youth transitions, unemployment and underemployment: plus ça change, plus c’est la même chose? *Journal of Sociology*, 47(4): 427–444. <https://doi.org/10.1177/1440783311420794>.
- Makowska, M., Boguszewski, R. (2013). Analiza danych zastanych – zagadnienia wstępne. W: M. Makowska (red.), *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów* (9–31). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.

- Mazurkiewicz, A. (2022). Wpływ pandemii Covid-19 na sytuację młodych ludzi na rynku pracy. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 72(4), 136–160. <https://doi.org/10.15584/nsawg.2022.4.8>.
- Myszka–Strychalska, L. (2022). Pokolenie koronawirusa jako spuścizna po pandemii choroby COVID-19(?) – próba charakterystyki. *Podstawy Edukacji*, 15, 161–186. <https://doi.org/10.16926/pe.2022.15.12>.
- Nałęcz, S. (2020). *Young adult NEETs aged 25–29 in Poland, Czech Republic and Slovakia*. Jerzy Regulski Foundation. Dostępne: https://www.youth-impact.eu/wp-content/uploads/2022/03/Expert-study_3.pdf (data dostępu: 25.04.2024).
- Nowicka, M., Jarczewska–Gerc, E. i Marszał–Wisniewska, M. (2022). Response of Polish psychiatric patients to the Russian invasion of Ukraine in February 2022 – Predictive role of risk perception and temperamental traits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 325. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010325>.
- Oleszczyk, A. (2022). Szanse młodych na „covidowym” rynku pracy. W: K. Białożył–Wielonek (red.), *Wybrane aspekty funkcjonowania rynku pracy w czasie pandemii COVID-19* (91–134). Kraków: Wydawnictwo Sciptum.
- Petrescu, C., Pilařová, T., Paabort, H., Nasya, B., Marta, E., Fernandes–Jesus, M., Bojnec, S., Erdoğan, E., Flynn, P., Soler, M. i in. (2020). *Manual for the Classification of Intervention Best–Practices With Rural NEETs*. Wydawnictwo COST Action.
- Pustułka, P., Radzińska, J. i Kwiatkowska, A. (2023). Strach w obliczu wojny w Ukrainie: osobiste i geopolityczne obawy młodych Polek i Polaków. *Kultura I Społeczeństwo*, 67(4), 205–230. <https://doi.org/10.35757/KiS.2023.67.4.10>.
- Ralston, K., Everington, D., Feng, Z., i Dibben, C. (2022). Economic Inactivity, Not in Employment, Education or Training (NEET) and Scarring: The Importance of NEET as a Marker of Long–Term Disadvantage. *Work, Employment and Society*, 36(1), 59–79. <https://doi.org/10.1177/0950017020973882>.
- Schoon, I. (2020). Navigating an Uncertain Labor Market in the UK: The Role of Structure and Agency in the Transition from School to Work. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 688(1), 77–92. <https://doi.org/10.1177/0002716220905569>.
- Su, X., Wong, V. i To, S. (2023). Evaluation of Experience–Driven Career Support Services for NEET Youth in Community Contexts. *Child & Youth Services*. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2023.2230863>.
- Subocz, E. (2022). Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację osób młodych na europejskim rynku pracy – wybrane aspekty. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 2/2022, 43–54. <https://doi.org/10.34866/qvpb-ep74>.
- Susz, E., (2022). Populacja NEET w Polsce. W: M. Gasz, A. Politej (red.), *Ekonomia – Wybrane problemy 2022* (121–128). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

- Thøgersen, M. (2024). Integration and differentiation in collaboration between services for youth not in employment, education, or training (NEET). *European Journal of Social Work*, 27(3), 664–677. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2306378>.
- Van Berkel, R. (2017). Street-level activation of the unemployed remote and very remote from the labour market: The Dutch case. W: R. van Berkel, D. Caswell, P. Kupka, i F. Larsen (red.), *Frontline delivery of welfare-to-work policies in Europe: Activating the unemployed* (144–163). Routledge.
- Wieczorek, D. (2022). Samowykluczenie społeczne jako wyzwanie dla rynku pracy. W: K. Białożył–Wielonek (red.), *Wybrane aspekty funkcjonowania rynku pracy w czasie pandemii COVID-19* (113–134). Kraków: Wydawnictwo Sciptum.
- Youn, M. i Kang, Ch. (2023). The Role of the Welfare State for NEETs: Exploring the Association Between Public Social Spending and NEET in European Countries. *Sage Open*, 13(3), 1–14. <https://doi.org/10.1177/21582440231193864>.

Spis źródeł internetowych

- Aina, C., Brunetti I., Mussida, Ch., Scicchitano, S. A. i in. (2021). *Even more discouraged? The NEET generation at the age of COVID-19*. GLO Discussion Paper. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/235028/1/GLO-DP-0863.pdf> (data dostępu: 27.04.2024).
- ABC Zdrowie. (2022). *Wielki kryzys zdrowia psychicznego Polaków*. <https://portal.abczdrowie.pl/wielki-kryzys-zdrowia-psychicznego-niektorzy-odchodza-z-pracy-boja-sie-o-swoja-psychike> (data dostępu: 12.04.2024).
- Barford A., Coutts A. i Sahai G. (2021). *Youth Employment in Times of COVID*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_823751.pdf (data dostępu: 24.04.2024).
- Dębińska–Pokorska, D. i in. (2020). *Młodzi Polacy na rynku pracy w „nowej normalności”*. <https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/raport-mlodzi-polacy-na-ryнку-pracy-2020.pdf> (data dostępu: 27.04.2024).
- Eurofound. (2012). *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2014-11/ef1254en.pdf> (data dostępu: 24.04.2024).
- Eurofound. (2021). *Impact of COVID-19 on young people in the EU*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2021-11/ef20036en.pdf> (data dostępu: 24.04.2024).
- EUROSTAT. (2023). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240613-1> (data dostępu: 10.06.2024).

- Feliksiak, M. (2024). *O czym się ostatnio mówi?* CBOS Flash, nr 14/2024. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/flash_tekst.php?nr=14/2024 (data dostępu: 19.05.2024).
- Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021–2027.* (2022). Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie. <https://funduszeue.podkarpackie.pl/> (data dostępu: 28.04.2024).
- Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027.* (2022). Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/133243/FEM_2021_2027_2_0.pdf (data dostępu: 28.04.2024).
- Fundusze Europejskie dla Pomorza Zachodniego. Poradnik. Na co otrzymam Fundusze Europejskie.* (brak daty). https://funduszeue.wzp.pl/poradniki_lista/na-co-otrzymam-fundusze-europejskie/ (data dostępu: 01.06.2024).
- Fundusze Europejskie dla Regionów.* (2024). <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fundusze-dla-regionow/> (data dostępu: 01.06.2024).
- Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027.* (2022). https://www.rozwojspoleczny.gov.pl/media/113624/Program_FERS_zlozony_w_SFC-2.docx (data dostępu: 19.06.2024).
- Gierańczyk, W. (2022). *Popyt na pracę w trzecim kwartale 2022 r.* Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5820/2/47/1/popyt_na_prace_w_trzecim_kwartale_2022_r.pdf (data dostępu: 19.06.2024).
- GUS. (2021). *Wybrane aspekty rynku pracy w Polsce. Aktywność ekonomiczna ludności przed i w czasie pandemii COVID-19.* Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5818/11/1/1/wybrane_aspekty_ryнку_pracy_w_polsce_aktyność_ekonomiczna_ludności_przed_i_w_czasie_pandemii_covid-19.pdf (data dostępu: 19.05.2024).
- GUS. (2023). *Mieszkańcy Ukrainy objęci ochroną czasową.* Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/mieszkanicy-ukrainy-objeci-ochrona-czasowa,19,1.html> (data dostępu: 10.05.2024).
- Jakie mogą być formy wsparcia?* (brak daty). RPO Podkarpackie. <https://rpo.podkarpackie.pl/jak-skorzystac-z-programu/jakie-moga-byc-formy-wsparcia> (data dostępu: 24.03.2024).
- Komisja Europejska. (brak daty). *Czym jest EFS+?* <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/pl/czym-jest-efs> (data dostępu: 04.06.2024).
- Komorowska K. i in. (2021). *Młodzi Polacy na rynku pracy 2021.* <https://stsw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/12/raport-pwc-mlodzi-na-rynku-pracy-2021.pdf> (data dostępu: 28.04.2024).

- Komuda, Ł. (2023). *NEET – czyli kto?* Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych. <https://rynekpracy.org/wiadomosci/neet-czyli-kto/> (data dostępu: 30.04.2024).
- Konle-Seidl, R. i in. (2021). *Youth in Europe: Effects of COVID-19 on their economic and social situation*. <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses> (data dostępu: 30.04.2024).
- Kto może otrzymać dofinansowanie?* (brak daty). RPO Podkarpackie. <https://rpo.podkarpackie.pl/index.php/jak-skorzystac-z-programu/jak-zaczac-korzystac-z-programu> (data dostępu: 30.04.2024).
- Łysoń, P. (red.). (2024). *Pracujący, bezrobotni i bierni zawodowo 23.02.2024 r. (wyniki wstępne Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności)*. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/12/59/1/pracujacy-bezrobotni-i-bierni-zawodowo-wyniki-wstepne-bael-4-kwartal-2023-roku.pdf> (data dostępu: 30.04.2024).
- Market Research World. (brak daty). *Sytuacja dzieci i młodzieży z Ukrainy w polskich szkołach*. Rzecznik Praw Dziecka. <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2023/11/Raport-z-bada%C5%84-Rzecznika-Praw-Dziecka-Sytuacja-dzieci-z-Ukrainy-w-polskich-szko%C5%82ach.pdf> (dostęp: 19.05.2024).
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2020). Europejski Fundusz Społeczny. <https://archiwum.mrips.gov.pl/fundusze-europejskie/europejski-fundusz-spoleczny/> (data dostępu: 27.04.2024).
- Na co można otrzymać dofinansowanie?* (brak daty). RPO Podkarpackie. <https://rpo.podkarpackie.pl/jak-skorzystac-z-programu/na-co-mozna-otrzymac-dofinansowanie> (data dostępu: 26.04.2024).
- Na co otrzymam Fundusze Europejskie.* (brak daty). RPO Podkarpackie. https://funduszeue.wzp.pl/poradniki_lista/na-co-otrzymam-fundusze-europejskie/ (data dostępu: 27.04.2024).
- Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. (brak daty). *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego*. <https://www.gov.pl/web/ncbr/fundusze-europejskie-dla-rozwoju-spolecznego> (data dostępu: 24.03.2024).
- OECD. (2019). *Investing in Youth: Finland*. W: *Investing in Youth*. OECD Publishing, Paryż. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6ab636cb-en/index.html?itemId=/content/component/6ab636cb-en> (data dostępu: 24.03.2024).
- Oficjalny start programu Fundusze Europejskie dla Podkarpacia (FEPK) na lata 2021–2027.* (brak daty). <https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/aktualnosci/oficjalny-start-programu-fundusze-dla-podkarpacia-fep-na-lata-2021-2027/> (data dostępu: 25.04.2024).
- Parlament Europejski (2022). *Europejski Fundusz Społeczny Plus*. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_2.3.2.pdf (data dostępu: 24.03.2024).
- PARP. (brak daty). *Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój*. <https://power.parp.gov.pl/> (data dostępu: 24.03.2024).

- Pasierowska, I., Strużyńska, R. i Agata, C. (2023). *Bezrobocie rejestrowane 1–4 kwartał 2022 r.* Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5473/3/53/1/bezrobocie_rejestrowane_1-4_kwartal_2022.pdf (data dostępu: 12.04.2023).
- Peterson, D. (2020). *Female Job & Growth Setback. COVID-19 to Erode Female Labor Force Participation Gains.* Citigroup. <https://ir.citi.com/9yj9kTVtz3kLdioFfcUTIIIE1iiGDjVdyeNKy1vgzpC98vYBop%2Fe7ou3FoL6k%2BObaSj1AQm5Qnys%3D> (data dostępu: 20.04.2024).
- Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020.* (2018). PO WER 2014–2020. https://www.power.gov.pl/media/67555/Program_Wiedza_Edukacja_Rozwoj_2014-2020_2018.pdf (data dostępu: 24.03.2024).
- Rozwój Edukacyjny i Zawodowy Młodzieży NEET.* (brak daty). <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/rozw%C3%B3j-edukacyjny-i-zawodowy-m%C5%82odzie%C5%BCy-neet/> (data dostępu: 24.03.2024).
- RPO WP 2014–2020.* (2024). RPO Podkarpackie. <https://rpo.podkarpackie.pl/index.php/dokumenty-programowe/278-regionalny-program-operacyjny-województwa-podkarpackiego-na-lata-2014-2020> (data dostępu: 19.05.2024).
- Sándor, E., Patrini, V., Mascherini, M., Aassve, A., Mencarini, L., Agosti, F. i Maksimovic, T. (2021). *Quality of life. Impact of COVID-19 on young people in the EU.* <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2021-11/ef20036en.pdf> (data dostępu: 24.05.2024).
- Scovil, J. (2024). *Wojna w Ukrainie a NATO. Komunikat z badan.* CBOS, nr 38/2024. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_tekst.php?id=6783 (dostęp: 02.05.2024).
- Serwis Regionalnego Programu Województwa Podkarpackiego.* (brak daty). <https://rpo.podkarpackie.pl/> (data dostępu: 19.05.2024).
- Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020.* (2023). RPO Podkarpackie. https://rpo.podkarpackie.pl/images/dok/2023/SzOOP/13.12.2023/SZOOP_RPO_WP_13122023.pdf (data dostępu: 19.05.2024).
- Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020.* (2023). PO WER. https://www.power.gov.pl/media/123639/SZOOP_POWER_wersja_31.pdf (data dostępu: 01.06.2024).
- Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego.* (2023). https://www.rozwojspoleczny.gov.pl/media/120176/SZOP_FERS_2.pdf (data dostępu: 01.06.2024).
- Wójcicka, O., Borowiec, D., Bakalarczyk, M. i in. (2021). *Covid Track by Mullenlowe Mediahub. Zachowania konsumenckie po roku pandemii.* Mediahub. <https://mediahubpoland.pl/dziekujemy-za-zainteresowanie-naszymi->

[publikacjami/?report=raport-covid-track-by-mullenlowe-mediahub-2021](#) (data dostępu: 01.06.2024).

Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego. (brak daty). *Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Pomorza Zachodniego 2021-2027*. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/szczegolowy-opis-priorytetow-programu-fundusze-europejskie-dla-pomorza-2021-2027> (data dostępu: 24.03.2024).

SPIS TABEL

<i>Tabela 1. Osoby z kategorii NEET według wieku i płci w Polsce w 2023 r.</i>	26
<i>Tabela 2. Odsetek osób, których życie uległo zmianie ze względu na pandemię koronawirusa (N=1007)</i>	32
<i>Tabela 3. Opinie na temat przyszłych zmian sytuacji materialnej badanych spowodowanej pandemią koronawirusa (N=1007)</i>	33
<i>Tabela 4. Obszary negatywnych zmian zachodzących w życiu codziennym w ciągu pandemii koronawirusa (N=1294)</i>	34
<i>Tabela 5. Sposób reakcji badanych na zachodzące zmiany wynikające z pandemii koronawirusa (N=1294)</i>	36
<i>Tabela 6. Odsetek respondentów odczuwających braki spowodowane pandemią koronawirusa (N=1294)</i>	37
<i>Tabela 7. Odpowiedzi badanych w zakresie pytania: Czego poszukiwali młodzi na rynku pracy?</i>	39
<i>Tabela 8. Stopa bezrobocia wśród osób młodych w wieku 15–29 lat oraz wskaźnik NEET w Polsce w latach 2009–2020 (podana w procentach).....</i>	43
<i>Tabela 9. Wskaźnik NEET wśród młodych dorosłych w wieku 25–29 lat w latach 2016–2020 (dane w procentach).....</i>	44
<i>Tabela 10. Wskaźnik NEET wśród młodych dorosłych w wieku 25–29 lat w roku 2020 według poziomu wykształcenia (dane procentach)</i>	45

SPIS WYKRESÓW

<i>Wykres 1. Osoby NEET w wieku 15–34 lata w Unii Europejskiej i w Polsce w latach 2014–2023 (w procentach).....</i>	25
<i>Wykres 2. Osoby NEET w poszczególnych kategoriach wieku w 2023 r. w Polsce i w Unii Europejskiej (w procentach)</i>	26